

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

ÄKTA MAKAR

EXTERNA SKRIBENTERS ARTIKLAR

ÄKTA MAKAR

EXTERNA SKRIBENTERS ARTIKLAR

Förord

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer (U2011/1431/UC).

I rapporten *Äkta makar* presenterar vi resultaten från denna kunskapssammanställning. Rapporten finns att ladda ner från Ungdomsstyrelsens webbplats.

Som underlag till rapporten har fem externa skribenter bidragit med fördjupande artiklar. Artiklarna behandlar olika ämnen som relaterar till frågan om vigselceremonier som inte är juridiskt bindande samt till ekonomiska förbindelser i samband med äktenskap. Här finns dessa fem artiklar samlade. De är:

Det historiska och samtida svenska äktenskapet av Catrine Andersson, filosofie doktor i sociolog vid Uppsala universitet. Artikeln ger en beskrivning av synen på äktenskapet i Sverige, nu och i ett historiskt perspektiv.

Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt beskriver förekomsten av den muslimska morgongåvan *mahr* och dess konsekvenser och är skriven av Mosa Sayed, juris doktor i internationell privaträtt vid Uppsala universitet.

Muslim Family Law and Young People in Denmark, av Rubya Mehdi som är forskningsadjunkt lic.jur vid universitetet i Köpenhamn, handlar om äktenskap och skilsmässa i förhållande till muslimsk familjerätt.

Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap av Anna Dahlbom, advokat vid Lewis & Partners Advokatbyrå AB, beskriver juridiska konsekvenser av att vara eller inte vara gift enligt svensk lag.

Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap av Astrid Schlytter, filosofie doktor och docent i rättssociologi vid Stockholms universitet, tar upp ett norskt rättsfall och analyserar detta utifrån inlåsningsmekanismer och konsekvenser av ett kusinäktenskap som inte var juridiskt giltigt.

Artiklarna ska ses som fristående texter till kunskapssammanställningen och författarna står själva för innehållet i dem.

1 Det historiska och samtida svenska äktenskapet

Av: *Catrine Andersson – filosofie doktor i sociologi vid Uppsala universitet.*

Äktenskapet framställs ofta som något stabilt och entydigt. Det har dock genomgått en rad förändringar som innebär att dagens äktenskap är något som är historiskt och geografiskt mycket specifikt. Bara de senaste hundra åren har vi i Sverige haft flera olika juridiskt giltiga former av parrelationer som haft sina olika och föränderliga regler. Bland annat fanns något som kallades *ofullkomnat äktenskap*, vilket innebar att kvinnan fick rätt till underhåll om domstolen ansåg att det förekommit ett löfte om framtida äktenskap och förbindelsen gav upphov till barn. Ofullkomnat äktenskap fanns kvar fram till 1915 trots ett starkt motstånd från kyrkan som ansåg att endast äktenskap som ingåtts i och med en vigsel borde vara giltiga.

Fram till 1973 fanns *trolovning* kvar som en institution, denna innebar att ett par hade rättigheter och skyldigheter om man kunde anse att äktenskapslöfte hade getts. Detta var en form av relation som var vanlig på landsbygden och hade sitt ursprung i gamla svenska traditioner. I vissa landskap var trolovning så etablerad och erkänd att äktenskap var ganska ovanligt. Ett trolovat par kunde sammanbo och skaffa barn under många år utan att det sågs som mindre moraliskt på grund av att det saknades ett äktenskapsbevis.

Denna form av relation blev dock allt mer ovanlig under första halvan av 1900-talet. Senare under 1900-talet, när trolovning var i det närmaste bortglömd, men fanns kvar i form av juridiska regler insåg man att det fanns par som skulle kunna anses vara trolovade – utan att dessa någonsin hört talas om dessa regler. Det ogifta samboendet, vilket alltid hade varit en stark svensk tradition, hade ökat under den senare halvan av 1900-talet och trolovning togs i samband med detta bort och ersattes av en första version av *sambolagen* som var mer anpassad till nya relationsformer.

Sambolagen kompletterades senare med en *lag (1987:813) om homosexuella sambor* 1987. Den särskilda lagen om homosexuellt samboende gav dock upphov till diskriminering. Trots att den skulle gälla i nästan alla fall där lagen om heterosexuellt samboende gällde kunde arbetsgivare och hyresvärdar lättare undvika att tillämpa samboreglerna för homosexuella par genom att inte betrakta en samkönad sambo som arbetstagarens anhörig eller inte acceptera ett gemensamt hyreskontrakt för samkönade par. År 2003 infördes därför istället en *könsneutral sambolag (2003:376)*.

Mellan 1995 och 2009 fanns även möjlighet för samkönade par att *registrera partnerskap*, enligt lag (1994:1117) om registrerat partnerskap, något som gav nästan samma rättigheter och skyldigheter som för gifta par. Det kom dock inte att kallas äktenskap, vilket var centralt för att kunna införa lagen. Möjligheten att ingå registrerat partnerskap togs bort 2009 när en *könsneutral äktenskapslag (2009:253)* istället infördes. Det skedde efter att en statlig utredning konstaterat att en särreglering måste ses som diskriminerande och att begreppet äktenskap hade ett så pass symboliskt värde att det var av vikt att även samkönade par skulle rymmas inom det.

1.1 Äktenskapslagen i förändring

I följande avsnitt kommer historiska förändringar av äktenskapet att beskrivas, genom att aspekter från andra delar av denna kunskapsammansättning sätts in i ett svenskt historiskt sammanhang. Dessa handlar såväl om förändringar av juridiska regelverk och kyrkans roll i relation till staten, som om ett förändrat samhälle och nya sociala normer. Först redogörs för de senaste århundradenas förändringar av regler för ingående av äktenskap, upplösning av äktenskap och skilsmässa. Därefter kommer reglering av sexualitet, kvinnors rättigheter och rättigheter för samkönade par att diskuteras. Slutligen kommer kyrkans och religionens roll historiskt och i samtiden att beröras, främst genom att presentera och diskutera argumentationen kring borgerlig och kyrklig vigsel, samt betydelsen av vigselrätt i statliga dokument.

Reglerna för äktenskap har förändrats radikalt genom historien. Både vem som får gifta sig och under vilka omständigheter det är möjligt att skilja sig har skiftat. Reglerna har ändrats utifrån vilka samhällsförändringar lagstiftarna har velat uppnå och vilka moraliska värden de har velat slå vakt om. I början av 1900-talet samlades en skandinavisk kommitté för att samordna ländernas äktenskapslagstiftning. Målet var att modernisera och utjämna skillnaderna mellan länderna, bland annat för att underlätta förflyttningar mellan de skandinaviska nationerna (Melby, Pylkkänen, Rosenbeck & Carlsson Wetterberg 2006).

Kommittén ansåg att lagen om äktenskap var alltför traditionell och ville reformera den i riktning mot ökad jämlikhet och individualism, bort från ålderdomligt moraliserande. För kvinnorna innebar den nya lagen viktiga förändringar mot ökade rättigheter även om vissa förändringar snarare gick i andra riktningen, vilket kommer att beskrivas närmare senare. Kommittén kunde inte enas om allt – vissa saker ansågs vara beroende av ländernas ”särart” och borde därför inte kompromissas bort, men en av de aspekter där de såg möjligheter att enas var regler för äktenskapets ingående (Melby, Pylkkänen, Rosenbeck & Carlsson Wetterberg 2006).

1.1.2 Att ingå äktenskap

Staten och kyrkan har historiskt, likväl som idag, satt upp hinder för vem som får ingå äktenskap och under vilka förutsättningar. Äktenskapet under den förkristna perioden var kort sagt ett släktskapsavtal och inte en angelägenhet för paret. De ekonomiska aspekterna var viktiga och det var överenskommelsen mellan respektive utsedda giftoman som var huvudsaken, inte huruvida en ceremoni genomfördes (Korpiola 2009). Införandet av det katolska äktenskapet i Sverige förändrade detta och enligt denna lära var äktenskapet ett sakrament som krävde kyrklig välsignelse för att vara giltigt och i gengäld krävde parets fria vilja och en överenskommelse som i första hand inte var baserad på ekonomi (Melby et al. 2006, Taussi Sjöberg 1988).

I och med reformationen övergick äktenskapet till att ses som en i första hand världslig angelägenhet, men som ändå skulle ske genom kyrklig formalisering. Kontrollen av eventuella äktenskapshinder har i enlighet med detta skett genom kyrkans försorg.

Äktenskapshinder

De kyrkliga *äktenskapshindren* var omfattande. Äktenskap var förbjudet om det fanns släktskap mellan de tänkta makarna i upp till sju led och dessutom inkluderades andligt släktskap i reglerna, något som väl bäst kan beskrivas som motsvarande faddrar eller mentorer. Dessa fick dock allt mindre inflytande i praxis. Förbud mot äktenskap över ståndsgränserna togs bort under 1700-talet i enlighet med en allmän utveckling mot att individens rättsliga ställning, snarare än sociala omständigheter, skulle avgöra äktenskapsmöjligheter. Detta har dock varit en utveckling i flera steg och full av motsägelser.

Förbud mot omgifte är ett exempel på när lagar som förbjöd otrohet och starkt begränsade möjligheten till skilsmässa fick betydelse för vem som fick gifta sig. Om man varit otrogen och ens partner fick rätt till skilsmässa var man förhindrad att gifta om sig innan den oskyldige maken var omgift eller avliden – detta fram till 1791 då man fick möjlighet att ansöka om dispens för omgifte från Kungen (Taussi Sjöberg 1988).

Sådana äktenskapshinder som dock hade ett fortsatt inflytande in på 1900-talet var de som baserade sig på ålder, sjukdom, nära släktskap, myndighet och tvegifte. De hinder som kvarstår idag är ålder (18 år, dock finns möjlighet till dispens), nära släktskap (rakt upp- eller nedstigande led och helsyskon innebär hinder) och förbud mot tvegifte. Utvecklingen från 1700-talets långa lista över äktenskapshinder till dagens korta lista med blott tre har gjorts i flera steg. I början av 1900-talet ansåg staten att äktenskapslagen behövde moderniseras generellt och detta gällde även äktenskapshindren. Istället för föråldrade moraliska regler skulle de nya äktenskapsreglerna bygga på vetenskap och här fick de nya rashygieniska idéerna stort inflytande. Målet för staten var att genom reglerna uppmuntra till relationer som kunde resultera i ”duglig avkomma”, men inte utestänga för många – äktenskapet var ju det mest eftersträvarvärda sättet för en vuxen att leva och ingen skulle i onödan utestängas från denna möjlighet (Lagberedningens förslag 1913, Taussi Sjöberg 1988).

En rashygienisk logik låg till grund för resonemangen om duglig avkomma och impotens som äktenskapshinder, dock har Sverige aldrig haft äktenskapshinder baserade på rastillhörighet (Jarlert 2006). Den dugliga avkomman försökte man uppmuntra genom att använda sig av nya rön om vilka sjukdomar som var ärftliga. Man började tala om medicinska äktenskapshinder och bland dessa fanns epilepsi, smittsamma könssjukdomar, spetälska, impotens, sinnessjukdom och psykisk efterblivenhet. Dessa sjukdomar hade till stor del även tidigare utgjort äktenskapshinder eller inneburit möjlighet till upplösning av äktenskap, men nu började man tala om dem i termer som utgick från nya genetiska kunskaper.

Under 1960-talet gjordes ytterligare genomgångar av reglerna och målet med den nya äktenskapslagen 1973 var att minimera antalet äktenskapshinder (Sörgjerd 2011). Hindren epilepsi och spetälska togs bort i brist på vetenskapliga bevis för ärftlighet. Man hade dessutom redan tidigare allt mer övergått till att istället för att uppställa äktenskapshinder erbjuda möjlighet till *äktenskapsåtergång* – en sorts upplösning av äktenskapet. Om man dolt ett sjukdomstillstånd för sin make eller maka, till exempel sinnessjukdom eller impotens, så kunde han eller hon begära återgång av äktenskap fram till 1973, men det var inte längre förbjudet att gifta sig (Andersson 2011).

1.1.3 Att upplösa ett äktenskap eller skilja sig

Upplösning av äktenskap

Historiskt har det funnits fler sätt än *skilsmässa* att avsluta ett äktenskap. Att *upplösa ett äktenskap* har inneburit något annat än det som gällt vid en skilsmässa. Upplösning av äktenskap var ett sätt att avsluta ett äktenskap utan att bryta mot den katolska uppfattningen att äktenskapet är ett sakrament och därmed olösligt. Det innebar att äktenskapet aldrig hade ingåtts och därför gällde inga regler som gällde för skilsmässa. Denna möjlighet behölls när äktenskapslagen reformerades 1920, trots att det då blev färre situationer där reglerna om upplösning gällde (Sörgjerd 2011).

Upplösning av äktenskap var inte, som man kanske spontant föreställer sig, i första hand kopplat till huruvida ett samlag ägt rum, utan till om några äktenskapshinder förelåg som var tillräckligt viktiga för att ett äktenskap skulle behöva avslutas. Om några av de viktigaste äktenskapshindren – nära släktskap eller tvegifte – förelåg kunde det bli aktuellt med domstolsförhandlingar för att upplösa äktenskapet. I princip inkluderades även mindre viktiga äktenskapshinder – som impotens och andra tillstånd som kunde omöjliggöra reproduktion, men dessa var mindre troliga att resultera i domstolsförhandlingar.

Skilsmässa

När den nya *äktenskapsbalken* kom 1973 ändrades reglerna om upplösning och skilsmässa blev då den enda möjligheten att avsluta ett ingått äktenskap. Det var en del i en större strävan att liberalisera och som utredarna uttryckte det ”avdramatisera” skilsmässa (SOU 1972:41). Eftersom upplösning av äktenskap traditionellt syftat till att komma ur ett oönskat äktenskap utan att behöva skilja sig på grund av den skam eller det religiösa förbud som var kopplat till skilsmässan blev det en logisk följd att avskaffa upplösning av äktenskap. Eftersom man ansåg att skilsmässan avdramatiserats och Sverige sekulariserats behövdes inte längre denna möjlighet till upplösning av äktenskap. Vid kristendomens införande i Sverige började skilsmässa regleras hårt. Dessförinnan räckte det med att en man inför vittnen uttalade att han ville skilja sig, men detta gällde alltså endast män och krävde att mannen i fråga kompenserade kvinnans släkt (Taussi Sjöberg 1988). I och med kristnandet infördes dock hårda regler för att förhindra skilsmässa och straff för de som bröt mot äktenskapets helgd, i värsta fall dödsstraff för otrohet. Vissa forskare menar att det är i motståndet mot skilsmässa man tydligast kan se hur äktenskapet haft rollen att begränsa sexualiteten och ge samhällelig stabilitet (Lewis 2001).

De dominerande grunderna för skilsmässa i Sverige under 1500–1700-talet var *hor* och *övergivande*. Övergivande innebar att en av makarna höll sig borta från hemmet under ansevärd tid. Om maken då inte kunde spåras eller vägrade att återvända till hemmet skulle den kvarlämnade maken ha möjlighet att skilja sig. Hor är ett begrepp som är obekant idag och som kort sagt betydde otrohet – det vill säga samlag med annan person än maken/makan, men på ett ”naturligt sätt”, det vill säga ett vaginalt samlag som kunde resultera i befruktning, inte oralt eller analt sex. Otrohet var således inte bara ett moraliskt brott, utan även ett brott mot äktenskapslagen och straffbart. Under den förkristna perioden hade endast en kvinna kunnat begå otrohetsbrott, med undantag från om det var en redan gift kvinna som mannen hade inlåtit sig med – då hade hans handlande överträtt en annan mans egendom (Taussi Sjöberg 1988).

Fram till 1653 skulle också en kvinnas otrohet straffas hårdare än en mans enligt den kristna lagen, men därefter skulle i princip mäns och kvinnors otrohet jämföras i fråga om straffpåföljd. I princip kunde otrohet straffas med döden, vilket också gjordes under 1600-talet, men från och med 1700-talet skedde det allt mer sällan. Istället var det fråga om kroppsstraff och böter (Taussi Sjöberg 1988). Om det var fråga om samkönat sex eller andra sexuella handlingar som inte kunde resultera i befruktning kallades det istället för otukt och sorterades under strafflagen. Otukt kunde ge anledning till skilsmässa, inte genom att vara ett brott mot äktenskapet, utan ett brott mot lagen i stort. Hor var i jämförelse ett brott mot äktenskapet som institution, och var en straffbar handling fram till 1937. När skilsmässa gavs på grund av hor följde som tidigare nämnts en hel uppsättning ytterligare regler med. Den part som var skyldig till otroheten kunde inte gifta om sig förrän den oskyldige maken var död, omgift eller hade gett sitt samtycke.

Förändringar av skilsmässoreglerna

De skandinaviska länderna var först med att införa det som kallas *no-fault divorce* (Therborn 2004). Det var en form av skilsmässa som var mindre inriktad på skuld än de tidigare äktenskapslagarna. Från och med 1915 var det möjligt att få skilsmässa i Sverige utan att en domstol pekade ut vilken av makarna som var skyldig till skilsmässan. Detta betydde dock inte att skuldtänkandet försvann från lagen, endast att det mildrades. Lagstiftarna ansåg i början av 1900-talet att det inre band mellan makarna som gjorde äktenskapet till en sedlig institution inte var något som staten kunde styra över, men att det samtidigt var viktigt att den av makarna som gjort sig skyldig till exempelvis otrohet inte skulle ha rätt att begära skilsmässa. Det hade, ansåg lagstiftarna, inneburit att allt för stor makt över äktenskapet lades i parternas egna händer (Andersson 2011).

Att skilsmässoreglerna liberaliserades 1915 betydde dock inte att det blev lätt att skilja sig. Det var till och med så att de nya reglerna var ett försök att strama åt en alltför liberal praxis. Vikten av att varje skilsmässa handlades av en domstol skärptes i den nya lagen, samtidigt som de tidigare vanliga administrativt beviljade skilsmässorna skulle avskaffas (Melby et al. 2006).

Det infördes nya regler om *hemskillnad*, ett slags separation. Om makarna uppgav att djup och varaktig söndring förelåg, kunde de få dom på hemskillnad, vilket innebar att de kunde flytta isär efter obligatoriska medlingsförsök och sedan efter en prövotid få rätt till skilsmässa (Agell 1984). Tvärtemot vad många ser som självklart idag har det historiskt ansetts viktigt att ett par inte själva skulle kunna avgöra om de skulle skilja sig eller inte.

Innan den nya giftermålsbalken infördes 1915 var syftet med skilsmässoreglerna just att förhindra att skilsmässa blev ett beslut som togs av makarna. Efter 1915 infördes visserligen en möjlighet att paret själva skulle kunna bestämma sig för att skilja sig, men det måste i så fall vara ett noga överlagt och gemensamt beslut. Det fick absolut inte bara bestämmas av en av makarna. Om allvarliga händelser inträffat, som otrohet eller våld, kunde man få rätt till omedelbar skilsmässa, men då måste en skyldig part utpekas. Det var sedan endast den oskyldiga parten som hade rätt att begära skilsmässa. Allt för att undvika att en av makarna bröt mot äktenskapslagen i syfte att undkomma ett oönskat äktenskap. Rätten till skilsmässa i dessa fall var heller inte ovillkorlig. Om båda parterna varit otrogna på varsitt håll, eller om den ”oskyldiga” parten godkände otroheten direkt eller indirekt fanns ingen rätt till skilsmässa. Det krävdes också att den oskyldiga parten hade motsatt sig otroheten på ett konsekvent sätt. Om det förekommit samlag efter att otroheten upptäcktes, eller om makarna försonats efter

otroheten avslöjades skulle den oskyldiga parten förlora sin rätt att begära skilsmässa (Andersson 2011).

De nya skilsmässoreglerna infördes 1974 och dessa skulle liberalisera skilsmässoreglerna ytterligare och göra skilsmässa fritt tillgänglig för den som så önskade. Fram till dess hade makarna varit tvungna att ansöka om hemskillnad och först efter att ha varit separerade ett år ansöka om skilsmässa. År 1974 avskaffades skillnaden mellan hemskillnad och äktenskapsskillnad. Endast om man har barn tillsammans som är under 16 år eller är oense om att begära skilsmässa gäller en betänketid på sex månader.

Makarna var i och med detta inte längre tvungna att vara överens när äktenskapet skulle avslutas. Detta innebar en viktig principiell skillnad. Dittills hade staten ansett sig ha tolkningsföreträde för huruvida ett äktenskap skulle avslutas eller fortsätta. Det krävdes en stark moralisk eller straffrättslig anledning till skilsmässa eller att parterna var helt överens om att skilja sig och även då var omedelbar skilsmässa ett undantag i lagen. Nu förlades tolkningsrätten helt till makarna själva, och det blev i större utsträckning fråga om två individer som var för sig kunde begära skilsmässa oavsett vad den andra maken ansåg.

Reglerna har således utvecklats från att misstänkliggöra ett par som önskade skilja sig, till att endast godkänna ett gemensamt beslut eller ett äktenskapsbrott, till att som idag göra det möjligt att få skilsmässa även om endast en av makarna önskar det (Andersson 2011).

1.2 Sociala och rättsliga förändringar

Inte bara de förändringar som sker av äktenskapslagen i sig påverkar utvecklingen kring äktenskapet. Andra lagar och sociala förändringar av samhället i stort spelar också in. Kampen för kvinnors rättigheter och jämställdhet är en sådan samhällsrörelse som finns inflätad i reformering av äktenskapslagen, men som också är en del av en bredare samhällsförändring. Stora förändringar gjordes av gifta kvinnors rättigheter i och med att en ny giftermålsbalk instiftades 1920. Den gifta kvinnan blev i och med dessa lagändringar myndig och fick 1921 rösta för första gången.

Redan tidigare, under andra halvan av 1800-talet hade den ogifta kvinnan successivt fått ökade rättigheter i form av myndighet 1859 och bestämmanderätt över egendom och lön 1884. Dessa förändringar, och framförallt myndighetsfrågan, var stora segrar för kvinnoorganisationerna, men vissa skillnader mellan män och kvinnor kvarstod. De ökade rättigheterna för kvinnor 1920 åtföljdes av regler som pekade i andra riktningen – att kvinnan skulle bära mannens släktnamn, samt att mannen blev ensam ekonomisk förmyndare över eventuella barn (Widerberg 1980). Ett viktigt framsteg för gifta kvinnors rättigheter, nämligen en lag mot våldtäkt inom äktenskapet, dröjde ytterligare drygt 40 år till 1965. Viktigt för äktenskapets utveckling har således varit förändringar i strafflagen. Som nämndes ovan var både otukt och hor straffbara handlingar och kunde ge rätt att begära skilsmässa. Hor avkriminaliserades 1937, medan otukt var ett paraplybegrepp för olika sorters ”onaturliga” sexuella brott, som delats upp i skilda kategorier på senare år. Homosexualitet ingick i gruppen otuktsbrott, det avkriminaliserades 1944. Därefter var homosexualitet sjukdomsförklarad fram till 1979.

1.2.1 Vägen mot könsneutral äktenskapslag

Kampen för homosexuellas rättigheter skedde i första hand utomparlamentariskt, men började under 1970- och 1980-talet sippra in i de politiska partiernas arbete. Hos vänstersocialistiska och liberala småpartier i Norden fanns ett ökande stöd för homosexuellas rättighetskamp (Rydström 2010). Att själva sjukdomsstämpeln avskaffades innebar dock inte att diskussionen om juridisk reglering av samkönade relationer fick någon lösning. Och från de homosexuella rörelserna och främst från de lesbiska feministerna fanns ett starkt motstånd mot att särreglera homosexuella förhållanden och mot att överhuvudtaget skapa äktenskapsliknande former för relationerna, då kritiken mot äktenskapet som en patriarkal institution byggd på sexuell ägande var stark (Lennerhed 1994).

I statliga dokument började reglering av homosexuella relationer diskuteras på allvar i början av 1980-talet. Staten tillsatte en utredning för att utreda diskriminering av homosexuella och en del av dessa diskussioner rörde risken att de juridiskt godkända relationerna – heterosexuella äktenskap och samboenden – var diskriminerande i sin utformning. Utredningen tog starkt intryck av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och uttryckte oro för att den svenska staten skulle göra sig skyldig till diskriminering. Utgångspunkten för dessa diskussioner var ett riksdagsuttalande från 1973 som slog fast att homosexuell kärlek erkändes och från samhällets synpunkt var en fullt acceptabel levnadsform (SOU 1984:63).

Uttalandet gjordes visserligen som respons på ett förslag från VPK om att ersätta äktenskapslagen med ett slags registrerad samlevnad som även skulle inkludera homosexuella, eller som man uttryckte det ”sexuellt avvikande”, ett förslag som avslogs med stor enighet (Rydström 2010). Men samtidigt kunde uttalandet användas för att senare sätta press på politiker att leva upp till implikationerna av det. I början av 1980-talet när diskussionen om homosexuella relationers plats i svensk juridik påbörjades verkade dock såväl sambolag för homosexuella som homoäktenskap ligga långt borta. Man argumenterade ibland knappt ens emot förslagen, utan hänvisade till ”den grundläggande skillnaden” mellan hetero- och homosexuella par som ett självförklarande argument (Andersson 2011).

Successivt började dock kärleken ta större plats i diskussionen. Homosexuella och heterosexuella par jämfördes med varandra för att pröva om de var så lika att det var motiverat att reglera dem på samma sätt och dessa diskussioner utmynnade allt som oftast under 1980-talet i ett konstaterande av att den känsla som fanns i de båda typerna av relationer ju trots allt var densamma (Andersson 2011). Med detta som motivering infördes 1988 en lag om homosexuella sambor, men denna särreglering visade sig, som tidigare nämnts, ge upphov till diskriminering av samkönade par, bland annat från arbetsgivare och hyresvärdare och 2003 infördes istället en könsneutral sambolag. År 1995 hade en lag om registrerat partnerskap införts, men efter långdragna diskussioner under 2000-talet avskaffades dessa kvarvarande skillnader mellan olikkönade och samkönade par och en könsneutral äktenskapslag infördes 2009.¹

---

¹ Vissa skillnader finns kvar trots dessa reformer, främst kopplade till föräldraskap. Exempelvis blir en medförälder i ett samkonat gift par inte vårdnadshavare vid insemination som görs utomlands, utan måste genomgå en adoptionsutredning för att adoptera sitt barn, till skillnad från vad som gäller för gifta olikkönade par.

1.2.2 Familjepolitisk fokus

Generellt kan man säga att utvecklingen av äktenskap och närliggande juridiska regler under 1900-talet präglas av en utveckling från en betoning av det gifta paret till familjen. Från att ha betonat äktenskapet som en mycket särskild och upphöjd form av samhällelig institution har man från statens sida inkluderat allt fler former av relationer och övergått till att istället tala om familjer och vikten av en inkluderande familjepolitik. Genomgående har, i svensk 1900-talspolitik, varit en vilja att skydda familjen och när allt fler familjer har setts som skyddsvärda har synen på till exempel utomäktenskapliga relationer skiftat. Det blev mindre viktigt att en ensamstående mamma hade begått ett brott mot den samhällliga moralen och mer viktigt att hon nu hade ett skyddsbehov och att hennes barn, oavsett sin moraliska status, var en av de svenska medborgare som politikerna ville se fler av. Det blev också mindre viktigt att förhindra skilsmässor. Tanken var till och med att en skilsmässa i förlängningen kunde vara av godo om den gav upphov till ny familjebildning och i och med detta fler barn och ett bättre och mer harmoniskt hem för dessa barn att växa upp i. På detta sätt hade det tidiga 1900-talets äktenskapspolitik övergått till en familjepolitik som vid början av 2000-talet mer organiserade sig kring kärnfamiljen än kring det äktenskapliga paret (Andersson 2011).

1.3 Kyrkans och religionens roll

1.3.1 Införandet av civiläktenskap

Historiskt sett har kyrkan och religionen haft stort inflytande på utformningen av lagar och på samhället i stort. Tidiga äktenskapslagar, efter Sveriges kristnande under medeltiden, utformades utifrån katolska uppfattningar om äktenskapet som ett sakrament och den äktenskapliga moralen skisserades utifrån en sträng kyrklig moraluppfattning (Melby et al. 2006, Sörgjerd 2011, Taussi Sjöberg 1988).

Men inte bara kyrkans makt har haft betydelse. Historisk forskning har argumenterat för att svårigheterna att skilja sig inte endast har berott på religiösa uppfattningar om ett livslångt äktenskap, utan även på att tidigare århundradens äktenskapslagar också är en konsekvens av en stark stat som via hårda domstolsförfaranden önskade kontrollera äktenskapet och dess avslutande (Melby et al. 2006). Relationen mellan kyrkan och staten har förändrats över århundradena, både i karaktär och i intensitet. Redan 1908 infördes en allmän möjlighet till civiläktenskap, allmänt kallad borgerlig vigsel. Forskare har argumenterat för att detta var ett tecken på Svenska kyrkans minskade inflytande – åtminstone på lagstiftningen (Melby et al. 2006). Under andra halvan av 1800-talet hade civiläktenskap funnits som ett alternativ, dock endast för par som inte kunde gifta sig i kyrkan på grund av att de tillhörde en icke-kristen religion. Men i och med de ändrade reglerna 1908 blev civiläktenskapet tillgängligt för de par som så önskade, och detta dubbla system, med kyrklig vigsel å ena sidan och borgerlig vigsel å den andra, som vi fortfarande ser i Sverige idag infördes.

Trots införandet av en mer generell möjlighet till civiläktenskap 1908 hade dock kristendomen stort inflytande såväl på hur samhället styrdes som på människors vardagsliv. Inte bara socialt och kulturellt, utan även juridiskt. Fram till 1873 hade medlemskap i Svenska kyrkan varit obligatoriskt. Från detta år fanns alltså en möjlighet att utträda ur Svenska kyrkan, men endast om man samtidigt inträdde i ett annat, av staten erkänt trossamfund (Bexell 2003).

Det var alltså inte möjligt att stå utanför en religiös församling utan att förlora viktiga medborgerliga rättigheter förrän 1951. Då gavs också andra samfund än Svenska kyrkan möjlighet att ansöka om vigselrätt (Brohed 2005). När Svenska kyrkan inte länge hade ensam äktenskapsrätt och andra trossamfund i ökad utsträckning erkändes, ställdes naturligtvis frågan om statskyrkan på sin spets. En långdragen och omfattande diskussion om relationen mellan stat och kyrka resulterade år 2000 i att Svenska kyrkan inte längre var en statskyrka. Fram tills den 1 maj 2010 hade dock Svenska kyrkan en särskild position i lagstiftningen i och med att präster inom Svenska kyrkan fick vigselrätt utan att behöva prövas av Kammarkollegiet. Från och med den 1 maj 2010 är Svenska kyrkan likställd med andra trossamfund, det vill säga Kammarkollegiet förordnar även vigselförrättare inom Svenska kyrkan. År 2008 var det ungefär 40 trossamfund som hade vigselrätt i Sverige. Kriterierna för att få denna rätt är att vara en församling med minst 3 000 medlemmar och vara organiserad på ett sådant sätt att samfundet kan antas följa den svenska äktenskapslagen (Jänträ-Jareborg 2010).

1.3.2 Borglig och kyrklig vigsel – två parallella vigselssystem

I Sverige har vi trots ett minskat inflytande från Svenska kyrkan behållit systemet med kyrklig vigsel å ena sidan och borgerlig vigsel å den andra. Under 1970-talet framfördes förslag om att skära bort de ceremoniella delarna av vigseln. Allt som skulle behövas var ett underskrivet papper för att ett par skulle vara gifta. Möjlighet till ceremonier, både borgerliga och kyrkliga skulle vara fullt möjliga att ordna, men skulle inte ha något med juridiken att göra. Ett sådant förfarande skulle dock inte kräva att båda parterna deltog vid ett och samma tillfälle och krävde heller inga vittnen för att äktenskapet skulle äga giltighet. Detta befarades kunna komma i konflikt med en FN-konvention om frivillighet vid ingående av äktenskap, där särskilt vittnen framhölls som garantier för att äktenskapet ingås frivilligt (Sörgjerd 2011).

Åsikten att ett äktenskap inte borde ha religiösa eller ceremoniella komponenter, utan mer likna en överenskommelse mellan två individer, har i ett svenskt sammanhang främst uppmärksammats av radikala partier på vänsterkanten. Men även kristdemokratiska politiker har framhållit att det kan finnas ett behov av att kunna träffa överenskommelser om bodelning och arv även mellan individer som inte lever i en parrelation. Exempelvis har föräldrar och vuxna barn som delar hushåll framhållits som en grupp i behov av skydd. Dessa förslag har dock av statliga utredare ansetts strida mot den gällande familjepolitiken. Det är i de hem som en ”särskild” gemenskap finns som staten ska gå in och reglera rättigheter och skyldigheter (Andersson 2011). De konstellationer som faller utanför regleringen av parrelationer har staten ansett kunna lösa sina egna problem – de torde normalt själva kunna hålla reda på sina saker och sina överenskommelser med varandra (SOU 1999:104). Dessa diskussioner har i första hand gällt möjligheten att inkludera fler konstellationer i existerande sambolagar, men inställningen till förslagen känns igen från motsvarande diskussioner om äktenskapet.

Under 1970-talet diskuterades ytterligare förslag om att ersätta vigselceremonin med ett enkelt muntligt uttalande om avsikten att gifta sig hos Folkbokföringen. Denna ansågs kunna kompletteras med en kyrklig eller annan ceremoni. En sådan ceremoni skulle visserligen inte bryta mot FN-konventionen om frivilliga äktenskap, men avfärdades istället med hänvisning till att den blev opraktisk, eftersom man antog att de flesta par ändå skulle vilja gifta sig kyrkligt och de skulle då inte behöva genomgå två vigselprocedurer. För att erbjuda de par som var kritiska till även den borgerliga vigseln ytterligare en valmöjlighet infördes dock 1973 en kortare version av den borgerliga vigselceremonin (Sörgjerd 2011).

När möjligheten att införa en könsneutral äktenskapslag undersöktes 2007 gjorde statens utredare även en utredning av möjligheten att införa en enkel registrering som kunde ersätta de kyrkliga och borgerliga varianterna av vigselakten. En sådan förändring av vigselförfarandet rekommenderades inte och de anledningar som utredarna tog upp handlade om flera olika saker: Utredarna hade genomfört en undersökning som visade att svenskarna inte hade något att invända mot det existerande systemet; ett nytt system riskerade att bli allt för krångligt för individen; utredarna ansåg att en allt för långtgående förenkling skulle kunna stå i konflikt med den betydelse som man i allmänhet tillskriver äktenskapet; och slutligen påpekades att ett nytt system med registrering istället för vigsel skulle bli kostnadskrävande för staten som då skulle få ta hand om alla vigselregistreringar (SOU 2007:17). Förslagen om att endast införa möjlighet till civiläktenskap syftade till att upprätta ett system skilt från det vi ser idag – med kyrklig vigsel å ena sida och borgerlig vigsel å andra sidan som de enda möjliga alternativen. Ett sådant system uppfattades som mer kontraktligt än det existerande svenska systemet, och det torde spela in i hur responsen sett ut. Förslagen har ju också syftat till att erbjuda möjlighet för de som lever utanför tvåsamma eller kärnfamiljsliknande relationer att ändå kunna ingå ett avtal som kan ge juridisk och ekonomisk trygghet. I sina förklaringar till varför ett sådant system skulle vara olämpligt har författare av statliga utredningar återkommit till sin tolkning av familjepolitikens syften. Det är kort sagt relationer som har potential att ge upphov till barn som ska gynnas av de regler som finns i äktenskaps- och familjelagar. Äktenskapet måste vara något mer än ett kontrakt mellan två eller flera individer. Det ska vara en särskild gemenskap, något unikt och känslösbaserat (Andersson 2011).

Mer sällan diskuteras förhållandena i andra länder – varken som argument för eller emot att ändra systemet med både kyrklig och borgerlig vigsel. En jämförelse visar dock att alla nordiska länder har samma system som Sverige, med två vigselmöjligheter. I Europa har flera länder ett annat system som istället kräver obligatorisk civil vigsel, bland andra Frankrike, Nederländerna, Belgien och Österrike (SOU 2007:17). Möjligheten till valfrihet mellan borgerlig och kyrklig vigsel avgörs av flera olika saker, varav kyrkans roll i det aktuella landet är en, men politiska och historiska faktorer kan också spela stor roll. I Nederländerna är civil vigsel obligatorisk och det är till och med kriminaliserat att göra en religiös ceremoni före den civila. Den nederländska debatten om äktenskapsförändringar på senare år har inte inkluderat religiösa argument, vilket till stor del beror på att församlingarna inte har någon officiell roll kopplad till den nederländska staten. I Spanien är situationen annorlunda. Där finns både civilt och kyrkligt äktenskap. Civiläktenskapet har funnits länge och infördes som en möjlighet att under Francotiden gifta sig även om man inte tillhörde katolska kyrkan. Efter demokratiseringen har civiläktenskap visserligen möjliggjorts även för par som tillhör kyrkan, men de kyrkliga aspekterna av äktenskapet får, till skillnad från i Nederländerna, stor plats i den offentliga debatten. Något som hänger samman med att den federala staten är skyldig att samarbeta med den katolska kyrkan och andra församlingar vilket gör att den offentliga debatten om äktenskap präglas mer av religionen än i vissa andra länder (Sörgjerd 2011).

Juridisk forskning har resonerat kring möjligheten att endast införa civiläktenskap i termer av å ena sidan religionsfrihet och valfrihet och å den andra sidan inkludering. Ett argument för att införa endast civiläktenskap skulle nämligen vara att de religiösa samfundet skulle bli fria att hålla fast vid den syn på äktenskap som religionen påbjuder. Det finns visserligen inget tvång för religiösa samfund med vigselrätt att viga till exempel homosexuella, men risken finns att det ändå ställs implicita krav på att ”modernisera” samfundets syn i omdiskuterade frågor. Samtidigt påpekas att äktenskap har betydelse i form av ett kulturellt arv och att vigselrätten har ett stort symbolvärde då det är eftertraktat av

trossamfunden. På detta sätt finns även en möjlighet att kontrollera att till exempel åldersgränser respekteras av samfunden (Sörgjerd 2011). Dessutom är kyrklig vigsel populärt, mer än 40 procent av vigslarna utfördes i Svenska kyrkan under 2008 (Jänterä-Jareborg 2010). Samtidigt finns hos representanter för religiösa samfund, bland annat ett antal biskopar i Svenska kyrkan, åsikten att civiläktenskap vore den bästa lösningen. Att behålla det dubbla systemet innebär en för stor konflikt mellan det sekulära äktenskapet som finns i äktenskapslagen och den religiösa syn på äktenskap som finns i de flesta samfund (Jänterä-Jareborg 2010).

Forskningen har i olika grad betonat sammanflätningen mellan lag och religion i äktenskapslagen. Den har antingen sett regleringen av intima relationer som i första hand sekulärt motiverade, även om en traditionellt kristen moral legat till grund för vissa avvägningar (Andersson 2011), eller också sett religionen som en fundamental del av utformningen av regler för äktenskap (Sörgjerd 2011). En slutsats från de senaste årens forskning är att det, åtminstone, med Sörgjerd's ord, finns en stark överenskommelse mellan religiösa heteronormativa ideal och den reproduktionsfokuserade svenska familjelagen (Sörgjerd 2011), detta oavsett hur stor genomslagskraft man anser att religionen har i den politiska sfären.

1.4 Litteratur

- Agell, A. (1984). Individ, familj, stat – om värderingar i familjerättslagstiftningen under 1900-talet. *Svensk Juristtidning* 69:715-739.
- Andersson, C. (2011). *Hundra år av tvåsamhet: Äktenskapet i svenska statliga utredningar 1909–2009*. Lund: Arkiv.
- Bexell, O. (2003). *Sveriges kyrkohistoria. 7, Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*. Stockholm: Verbum; Svenska kyrkans forskningsråd.
- Brohed, I. (2005). *Sveriges kyrkohistoria. 8, Religionsfrihetens och ekumenikens tid*. Stockholm: Verbum; Svenska kyrkans forskningsråd.
- Jarlert, A. (2006). *Lysning av misstag, sa Lysander: om judisk "ras" som äktenskapshinder*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Jänterä-Jareborg, M. (2010). "Religion and the Secular State: National Report of Sweden, 18th International Congress on Comparative Law, Washington, ss. 669-686.
- Korpiola, M. (2009). *Between betrothal and bedding: marriage formation in Sweden 1200–1600*. Leiden: Brill.
- Lagberedningens förslag (1913). *Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken. I. Förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning m.m. [Avg. den 15 sept. 1913.] 1913. (Riksdagens protokoll 1915. Bihang. Saml. 2. Avd. 2. Bd. 1: 1.)*
- Lennerhed, L. (1994). *Frihet att njuta: sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*. Stockholm: Norstedt.
- Lewis, J. (2001). *The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Melby, K., Pylkkänen, A., Rosenbeck, B. & Carlsson Wetterberg, C. (2006). *Inte ett ord om kärlek. Äktenskap och politik i Norden ca 1850-1930*. Red. H. Sanders. Göteborg: Makadam förlag.
- Rydström, J. (2010). Giftna på låtsas. Genusperspektiv på den nordiska modellen av registrerat partnerskap. I B. Rosenbeck & H. Sanders (Red.), *Det politiska äktenskapet. 400 års historia om familj och reproduktion*. Göteborg: Makadam.
- SOU 1972:41 *Familj och äktenskap I. Betänkande avgivet av Familjelagssakkunniga*. Stockholm.
- SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället. Betänkande av utredningen om homosexuellas situation i samhället*. Stockholm: Liber/Allmänna förl.
- SOU 1999:104 *Nya samboregler. Betänkande av sambokommittén*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 2007:17 *Äktenskap för par med samma kön. Vigsselfrågor. Betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen*. Stockholm.
- Sörgerd, C. (2011). *Reconstructing Marriage in a Changing Legal and Societal Landscape. Challenges of New Cohabitation Models in Sweden*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Taussi Sjöberg, M. (1988) *Skiljas: trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. Stockholm: Författarförlaget.
- Therborn, G. (2004). *Between sex and power: Family in the world, 1900-2000*. London; New York: Routledge.
- Widerberg, K. (1980). *Kvinnor, klasser och lagar 1750-1980*. Stockholm: LiberFörlag.

Lagar

- Giftermålsbalk (1920:405)
- Äktenskapsbalk (1987:230)
- Lag (1987:813) om homosexuella sambor
- Lag (1994:1117) om registrerat partnerskap
- Sambolag (2003:376)
- Lag (2009:253) om ändring i äktenskapsbalken

2 Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt

Av: Mosa Sayed - forskare inom det multidisciplinära forskningsprogrammet: *The Impact of Religion: Challenges for Society, Law and Democracy*. Etablerat av Vetenskapsrådet som en excellenssatsning vid Uppsala universitet.

2.1 Introduktion

2.1.1 Inledning

Förändringen mot ett allt mer mångkulturellt samhälle innebär ibland utmaningar för den svenska rättsordningen.² De utmaningar som följer av mötet mellan olika rättsliga traditioner i det mångkulturella Sverige illustreras av de frågor som *mahr*, den islamiska morgongåvan, medför.³ Mahr har bland annat fört med sig tolknings- och bedömningssvårigheter för svenska domstolar. Samtidigt inkluderar praktiskt taget alla muslimska äktenskapskontrakt avtal om mahr (Sayed 2008). Att äktenskapet ingåtts i Sverige mellan två muslimer eller i ett land med en islamiskt färgad familjerättsordning verkar inte ha någon betydelse för förekomsten av mahr. Istället bör mahr, av allt att döma, ses som en integrerad del av det muslimska äktenskapet. Mot bakgrund av de många äktenskap som idag ingås mellan muslimer under överinseende av muslimska vigselförrättare, kommer de problem som mahr ger upphov till sannolikt att fortsätta vara högaktuella i Sverige.

Mahr fyller viktiga funktioner i den islamiska rättstraditionen och i de islamiska samhällen där mahr har sitt ursprung. I dessa samhällen har mahr religiösa, familjerättsliga, sociala och inte minst ekonomiska konsekvenser. Islamiska samhällen kan inte, på motsvarande sätt som Sverige, definieras som välfärdsstater. Ofta kan statens möjligheter att tillhandahålla ett socialförsäkringssystem vara begränsad. I stor utsträckning förlitar man sig på att individerna själva tar hand om familjens ekonomiska trygghet. Underhållsskyldigheten inom familjen är klart definierad i meningen att män åläggs en skyldighet att försörja kvinnliga familjemedlemmar. Under ett äktenskap ligger underhållsördan uteslutande på mannen. Mot bakgrund av dessa förhållanden kommer mahr, med ett reellt ekonomiskt värde, att ha viktiga samhällsekonomiska följder eftersom den innebär en förmögenhetsöverföring som delvis justerar egendomsförhållandena mellan män och kvinnor. I samband med skilsmässa kommer mahr också att fungera som kvinnans ekonomiska säkerhet och

---

² Senare reformer har exempelvis uttryckligen motiverats av de spänningar och konflikter som ansetts följa av nya kulturer i Sverige. Bland annat tillkom 2004 års reformer av lag (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap (IÅL) som en del av de åtgärder som riktades mot den så kallade *hedersproblematiken*. Denna problematik kännetecknades av att nära familjemedlemmar bland annat utsätter, framför allt flickor och unga kvinnor, för påtryckningar i syfte att kulturellt kontrollera dem och styra deras familjebildning. I ett led att stävja dessa kulturella uttryck, som exempelvis kunde komma till uttryck genom tvångs- och barnäktenskap, ändrades IÅL så att äktenskap som ingåtts i utlandet av personer som har anknytning till Sverige numera bara kan erkännas i Sverige om de uppfyller de svenska äktenskapsreglerna. För närvarande pågår även ett statligt utredningsarbete som syftar till att ytterligare stärka skyddet mot tvångs- och barnäktenskap (direktiv 2010:54).

³ Frågor om mahr har i den svenska juridiska litteraturen behandlats av Michael Bogdan, Något om den kollisionsrättsliga behandlingen av islamisk morgongåva (MAHR), Rett och tolerense, Festskrift till Helge Thue, Oslo 2007 s. 175-185 och Islamisk brudpenning (mahr) inför svensk domstol, SvJT, 1993 s. 597-600 och av Mosa Sayed, The Muslim Dower (Mahr) in Europe – With Special Reference to Sweden, European Challenges in Contemporary Family Law (Eds. K. Boele-Woelki & T. Sverdrup), Antwerpen, 2008 s. 187-208 och Svensk och Islamisk familjerätt – en jämförelse, Juridisk Publikation, 2/2010 s. 211-220 (beträffande mahr).

försörjning. Samtidigt kan mahr, i varje fall delvis, också uppväga den islamiska arvsordningen som ibland leder till att kvinnor bara ärver hälften så mycket som män.

Det svenska synsättet om vad som utgör ett äktenskap, hur relationen mellan makarna bör se ut, deras inbördes ekonomiska förhållanden och, inte minst, synen på hur familjelivet i övrigt är organiserat tycks främmandegöra en företeelse som mahr. Vi har svårt att begripa dess innebörd och överhuvudtaget skälen bakom en sådan reglering. Definitionsfrågor gör sig gällande. Anspråk om mahr vid svenska domstolar har inte, på grund av institutets främmande karaktär, kunnat inordnas i den svenska rättsordningen. I varje fall inte utan svårigheter. De frågor som har kommit att ställas är om mahr är att likställa med underhållsavtal, gåva eller om det till och med ger uttryck för en syn som liknar äktenskapet med en försäljning av hustrun till mannen. Bör svenska domstolar verkställa avtal om mahr eller ska de överhuvudtaget befatta sig med det?

Den här artikeln syftar till att redogöra för och diskutera innebörden av mahr samt att analysera det utrymme som svensk rätt lämnar för att tillerkänna mahr verkan i Sverige. Med utgångspunkt i dessa syften är artikeln disponerad enligt följande. Inledningsvis kommer jag att behandla de partier i koranen som rör mahr. En aspekt som anknyter till detta är vilka funktioner som mahr fyller i islamiska familjerättsordningar varifrån svenska muslimer har sitt ursprung. På vilket sätt används mahr av muslimer och vilka syften fyller det? Detta är centralt inte minst därför att det kan skapa förståelse kring dels de många avtal som finns i Sverige men som ingåtts i samband med äktenskap i islamiskt färgade länder, dels kring de avtal som ingås i Sverige, eftersom svenska muslimer ofta tycks följa traditionerna om mahr i ursprungsländerna. Därefter diskuterar jag kring de viktigaste svenska rättsfallen där anspråk om mahr har bedömts. Artikeln inleds dock med en diskussion kring mahr i den svenska kontexten. Detta sker med utgångspunkt i en mindre studie som jag gjort rörande avtal om mahr som ingåtts i Sverige av svenska muslimer.

2.1.2 Mahr i Sverige

Mahr i den svenska kontexten aktualiseras i två sammanhang. Det första sammanhanget avser de avtal om mahr som invandrade har fört med sig från utlandet, med andra ord alla de fall där två personer har ingått äktenskap i utlandet och därefter flyttar till Sverige. Men det omfattar även de fall där en person med svenskt hemvist (med eller utan svenskt medborgarskap) ingår äktenskap i utlandet enligt där gällande äktenskapstraditioner som inkluderar mahr.

De två mest kända svenska avgörandena från högre instans avser tvist som rör utländska äktenskap där parterna i samband med äktenskapet överenskom om mahr. I dessa avgöranden, i samband skilsmässotalan, uppkom frågan om de svenska domstolarna kunde verkställa de i utlandet enligt utländska regler ingångna avtalen om mahr. I båda rättsfallen besvarade domstolarna frågan jakande och verkställde avtalen om mahr med tillämpning av den utländska lagen (se avsnitt 2.4). Det andra sammanhanget avser de överenskommelser om mahr som har ingåtts i Sverige av svenska muslimer. Här är det fråga om situationer som inte har anknytning till ett utländskt äktenskap (även om parterna på olika sätt naturligtvis kan ha anknytning till ett annat land). Informella samtal med företrädare för islamiska församlingar ger besked om att äktenskap mellan muslimer som ingåtts under överinseende av muslimska vigselförrättare i regel inkluderar avtal om mahr.⁴ Eftersom mahr ses som en del av det

---

⁴ I lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund regleras vigselrätten för trossamfund. Under 2010 fanns fem islamiska samfund som hade meddelats vigselstånd med sammantaget 63 förordnanden om vigselbehörighet (det vill säga 63 "imamer" som runt om i landet hade rätt att medverka till rättsligt bindande äktenskap).

muslimska äktenskapet innehåller också de färdigtryckta äktenskapskontrakten som används av muslimska vigselförrättare i Sverige en klausul där makarnas överenskommelse om mahr ingår.

Under 2008 företog jag en mindre studie över avtal om mahr i muslimska äktenskapskontrakt som hade ingåtts under överinseende av vigselförrättare vid den Islamiska församlingen i Uppsala (Sayed 2008). Jag utgick från 46 slumpvis utvalda äktenskapskontrakt som hade ingåtts mellan 1996 och 2000. Även om samtliga äktenskapskontrakt innehöll en överenskommelse om mahr fanns det stora variationer i *hur* man bestämde om mahr och om *vad* som bestämdes som mahr av de blivande makarna. En tydlig skillnad fanns mellan de avtal som hade ingåtts mellan parter med utländskt ursprung och avtal där en av parterna var ursprungssvensk och hade konverterat till islam. I de fall som rörde konverterade muslimer bestod mahr regelmässigt av en gåva av symboliskt värde som den blivande hustrun fick i samband med vigselceremonin när makarna tecknade äktenskapskontraktet.

I majoriteten av de äktenskapskontrakt som var föremål för studien hade makarna dock delat in avtalet om mahr i två delar, varav den ena delen utföll vid vigselceremonin och den andra vid ett senare tillfälle. I inget av de studerade avtalen hade makarna specificerat när den uppskjutna delen skulle verkställas. Mot bakgrund av sederna i islamiskt färgade länder, som många svenska muslimer verkar upprätthålla i Sverige på grund av sitt ursprung, torde den uppskjutna delen utfalla vid skilsmässa eller dödsfall. Äktenskapskontrakten visade även stora variationer på storleken av den del som utföll vid vigselceremonin. Denna del varierade mellan allt från 0 (ett fall) till 250 000 kronor (också i ett fall). I vissa fall kunde den bestå av ett symboliskt föremål som en blomma, en koran eller ett smycke av begränsat värde. När det däremot kom till den del av mahr som verkställdes vid ett senare tillfälle (skilsmässa) bestod den ofta av ett beaktansvärt värde. I ett fall hade den uppskjutna delen bestämts till 250 000 kronor (i detta fall var den omedelbara delen som utföll vid vigselceremonin också 250 000 kronor). I ett annat fall hade de blivande makarna bestämt den uppskjutna delen till 100 000 kronor. I två fall bestod den uppskjutna delen av mahr av ett hus (i det första fallet ett hus i Algeriet och i det andra fallet ett hus i Sverige). I ett tiotal fall bestod den uppskjutna delen av belopp mellan 30 000 och 60 000 kronor.

De slutsatser som kan dras av denna avgränsade studie är att de fall där parter som gifter sig i Sverige överenskommer om mycket höga mahr (exempelvis om 100 000 kronor och därutöver) är begränsade. Likaså verkar graden av parternas anknytning till Sverige påverka vad som avtalas som mahr (av samtliga 92 personer som ingick i studien var 43 svenska medborgare). Detta är tydligt när en av parterna är en person som har konverterat till islam. I dessa fall har mahr konsekvent bestått av en symbolisk gåva som utfaller vid äktenskapets ingående. Här verkar parterna uppfatta mahr som en symbolisk religiös handling. Samtidigt var det relativt många äktenskapskontrakt som innehöll en beaktansvärd uppskjuten mahr. I dessa fall, där anknytningen till ett annat land genom exempelvis makarnas medborgarskap var stark, verkar mahr ses som mer än en religiös symbolhandling. Närmast kan dessa avtal tolkas som att de syftar till en framtida ekonomisk omfördelning mellan makarna eller som kvinnans ekonomiska trygghet i händelse av en skilsmässa. Avtal om mahr är i dessa fall fråga om reella ekonomiska uppgörelser. En annan slutsats som kan dras av studien är att mahr, genom att den uppskjutna delen som utfaller vid skilsmässa ofta är störst, snarare är en tradition kopplad till skilsmässa än en tradition kopplad till makarnas äktenskapliga samliv. Genom att många svenska muslimer väljer att utforma sina avtal på detta sätt visar de att de ofta inspireras av sederna i ursprungslandet när de bestämmer om mahr i samband med äktenskap som ingås i Sverige.

2.2 Mahr i den islamiska rättstraditionen

2.2.1 Mahr enligt koranen

Koranen använder flera olika begrepp för att beskriva mahr. I kap. 2 vers 236 och 237 benämns mahr som *farida*. Den mest vanliga betydelsen för detta begrepp är religiös förpliktelse eller en förpliktande religiös handling.⁵ I kap. 4 vers 4 (kapitlet som har fått bära namnet kvinnorna och som innehåller flertalet av de familje- och arvsrättsliga föreskrifterna i koranen) används uttrycket *sadaqa* när det talas om mahr. Sadaqa har sina rötter i verbet att tala sanning eller att vara uppriktig. Ett tredje uttryck som koranen använder för mahr är *ajr* (kap. 5 vers 5). Begreppet *ajr* betyder bokstavligen religiös belöning utan motprestation. Ideella handlingar, som att dela med sig till fattiga, medför enligt koranen, exempelvis stor *ajr* i livet efter detta. Den vanligaste tolkningen är att mahr enligt koranen betraktas som en skyldighet som varje muslimsk man har att uppfylla med anledning av det kommande äktenskapet. Detta sammanhänger med kap. 33 vers 50 i koranen som anger att rättmätiga hustrur är de till vilka mahr har givits.⁶ Koranen kopplar emellertid inte mannens skyldighet att utge mahr med en motprestation från den blivande hustrun. Istället ska mahr enligt kap. 4 vers 4 ges till hustrun ”som en ren skänk”, det vill säga som en förbehållslös gåva. Enligt koranen blir morgongåvan hustruns egendom som hon själv råder över.⁷ Det är bara när hon medger till det eller frivilligt avstår från delar av den som mannen kan ta del i den egendom som hustrun fått som mahr (Bernsström 2002).

Koranen innehåller inte några närmare föreskrifter om ett minsta eller högsta värde på mahr. Värdet av morgongåvan anses i allmänhet falla inom ramen för makarnas avtalsfrihet. De malikitiska och hanafitiska rättsskolorna har dock uppställt en minsta gräns för mahr om tre respektive tio dirham (en dirham är ett silvermynt som väger 2,97 gram). Uppfattningen i den hanafitiska rättsskolan bygger på vissa ifrågasatta traditioner som rättsskolan tillskriver härröra från profeten Muhammed. Den malikitiska rättsskolans tolkning har däremot skett i analogi med bestämmelsen om straffbar stöld i de så kallade traditionella islamiska straffbestämmelserna (Nasir 2002). Enligt de islamiska hudud-reglerna kan påföljden för stöld vara amputering av gärningsmannens hand. Denna påföljd förutsätter dock att stöldgodset har ett värde om tre dirham. Malikiternas tolkning om tre dirham som en minsta storlek för mahr liknar amputeringen av en hand med kvinnans förlust av oskulden.

Koranens budskap synes vara att mahr är en angelägenhet för makarna. Mahr ska ges direkt till hustrun och rätten att förfoga över morgongåvan har överlämnats till hustrun. Samtidigt förbinder

---

⁵ Sharian, den islamiska lagen, delar in alla mänskliga handlingar i någon av de så kallade fem kategorierna. I denna femdelade kategorisering finns handlingar som är haram (förbjudna). Att äta griskött, dricka alkohol och ha sex före eller utom äktenskap anses i allmänhet vara haram. Handlingar som inte är förbjudna men som muslimer ändå bör avstå ifrån kallas för makruh. En tredje kategori av handlingar är de som är obligatoriska att utföra och som kallas för fard. Det är exempelvis fard att utföra de fem dagliga bönen. Handlingar som är rekommenderade att utföra, men som inte är fard, kallas för mandub. Att i likhet med profetens traditioner sova på höger sida utgör mundub. Den femte kategorin av mänskliga handlingar kallas för jaiz och innebär att de är betydelselösa i meningen att de inte täcks av sharian. Att flyga flygplan tillhör exempelvis handlingar som jaiz. När koranen benämner mahr som *farida* kommer det att betraktas som en obligatorisk religiös handling.

⁶ Enligt koranens kap. 5 vers 5 får muslimska män ta till hustrur ”ärbara kvinnor bland de troende och ärbara kvinnor bland de som före er fick del av uppenbarelsen, sedan ni gett dem deras brudgåva”. Med ärbara kvinnor bland de som före er fick del i uppenbarelsen åsyftas kvinnor från bokens folk med vilket i de flesta sammanhang avses judiska och kristna kvinnor. Versen gör med andra ord mahr till en skyldighet även i de fall där en muslimsk man ingår ett äktenskap med en kvinna av annan trosuppfattning.

⁷ Mahr synes ha varit en utbredd tradition redan före islam. Vid denna tid sågs dock mahr närmast som ett försäljningspris som tillföll kvinnans wali, det vill säga hennes förmyndare (Robertson Smith 1991). Genom detta pris blev kvinnan mannens egendom som kunde gå i arv till hans arvingar. Traditionerna rörande mahr kom att modifieras genom koranen samtidigt som koranen förbjöd rätten att arva kvinnor (kap. 4 vers 19).

koranen rätten till mahr med att makarna fullbordar äktenskapet genom sexuellt samliv. I de fall ett äktenskap upplöses av maken före fullbordan är hustrun enligt koranen berättigad till endast hälften av den överenskomna morgongåvan (kap. 2 vers 237). I de fall ett äktenskap upplöses före fullbordan samtidigt som makarna av någon anledning inte skulle ha avtalat om mahr är hustrun berättigad till en ”gåva” och inte till mahr. Detta antyder två saker. Det första är att avtalet om mahr och dess verkställande enligt koranen är nära förbundet med att äktenskapet leder till sexuellt samliv. Den andra är att ett giltigt äktenskap anses vara förhanden även i de fall där makarna av någon anledning inte stipulerat om en mahr. Annars skulle koranen inte tala om de fall där ett äktenskap upplöses före fullbordan genom sexuellt umgänge, eftersom en upplösning av ett äktenskap förutsätter att det föreligger ett giltigt äktenskap.

2.2.2 Regleringen i islamiskt färgade rättsordningar – en summarisk överblick

De flesta familjerättsordningar som vilar sin lagstiftning på den islamiska rättstraditionen har bestämmelser om mahr. Dessa rättsordningar har, med smärre skillnader på detaljnivå, följt de ovan berörda partierna i koranen. De skillnader som finns beror i huvudsak på att olika länder i den islamiska världen följer olika islamiska rättsskolor som i sin tur gjort olika tolkningar av koranen.⁸ Andra viktiga faktorer för de olikartade regleringarna är de kulturella, ekonomiska och sociala skillnaderna som finns i de olika länderna. Sedvänjorna om mahr i ett land kan också påverkas av hur andra rättsområden är reglerade. Ett lands skilsmässoregler verkar exempelvis ha betydelse för hur kvinnor väljer att utforma och använda avtalet mahr (mer om detta i avsnitt 2.3.3).

I många rättsordningar görs det skillnad mellan fall där äktenskapskontraktet innehåller ett avtal om mahr och fall där ett äktenskapskontrakt saknar en mahr. I det första fallet betecknas avtalet om mahr som *mahr musamma* (som betyder en angiven eller specificerad mahr). I det andra fallet, där makarna inte kommit överens om mahr, kommer man att behöva fastställa en så kallad *mahr al-mithl* (som bokstavligen betyder en motsvarande mahr). Bortsett från de fall där äktenskapskontraktet saknar ett avtal om mahr kan det bli nödvändigt med en mahr al-mithl i de fall morgongåvan är ogiltig. Mahr al-mithl innebär att domstolen fastställer en morgongåva som motsvarar kvinnans status. Som ledning ska domstolen utgå från den mahr som kvinnans systrar, fastrar, kusiner och andra släktingar på fädernesidan har fått. I avsaknad av sådana släktingar kan individuella faktorer påverka storleken på en mahr al-mithl. Faktorer som kvinnans status, ålder, skönhet, huruvida hon är oskuld, utbildning, social status och andra liknande förhållanden kan tas i beaktande när domaren ska finna en mahr som motsvarar kvinnans person (Nasir 2002). Det vanligaste är att makar kommer överens om en morgongåva som uttryckligen inkluderas i äktenskapskontraktet. Ett vanligt förekommande avtalsvillkor är att en del av mahr utfaller omedelbart vid äktenskapets ingående, en så kallad *mahr muqaddam* och en del vid ett senare tillfälle, varvid denna uppskjutna mahr betecknas som *mahr muakhar*. Den uppskjutna delen, som också brukar vara den största portionen av avtalet, utfaller vid anmodan av hustrun (inda al-muttaliba). Det sista innebär att hustrun, när som helst under äktenskapet kan kräva att avtalet fullbordas. Något som synes vara mer vanligt är där den uppskjutna delen av mahr bestäms utfalla vid skilsmässa.

---

⁸ I den islamiska rättstraditionen finns två stora i inriktningar kallade sunni och shia. Majoriteten av världens muslimer tillhör den sunnitiska grenen av islam. Den sunnitiska grenen består av fyra rättsskolor benämnda som hanafitiska, malikitiska, shafitiska och hanbalitiska rättsskolorna. Bland shiiterna dominerar den så kallade jafaritiska rättsskolan. Den är statsbärande i Iran samt dominerande bland muslimer i bland annat Irak.

Huruvida makar väljer att utforma mahr som muqaddam, muakhar eller som verkställbar vid skilsmässa respektive vid anmodan av hustrun, är ofta avhängigt de kulturella sedvänjor som är förknippade med mahr i makarnas ursprungsländer. Samtidigt bör också påpekas att villkor av detta slag, enligt de islamiska reglerna, inte anses påverka hustruns rätt till mahr. Enligt den islamiska rättstraditionen tillhör mahr hustrun redan genom avtalet som vid hennes död kan ge hennes arvingar en rätt att kräva verkställighet av avtalet. Om det istället är mannen och inte hustrun som dör först har hon rätt att få avtalet om mahr verkställt före ett eventuellt arvskifte.

Det finns flera skäl till varför det är önskvärt med fördjupade studier om de regler om mahr som finns i islamiska familjerättsordningar. Ett är att invandrade muslimer som ingår äktenskap i Sverige ofta följer sederna i ursprungslandet när de har att bestämma en mahr. Dessa seder ses också ofta som en del av den religiösa islamiska lagen. Detta styrks av den mindre studie som jag redovisat i avsnitt 2.1.2. Ett ytterligare skäl är att många invandrade muslimer, långt före sin flytt till Sverige, kan ha ingått äktenskap i ursprungslandet enligt där gällande islamiska regler. Dessa äktenskap inbegriper i praktiskt taget alla fall ett avtal om mahr. Det finns med andra ord en mängd utländska avtal om mahr i Sverige som presumtivt kan ligga till grund för framtida tvister. Genom studier över hur mahr är reglerat i islamiska rättsordningar samt över de traditioner som är förknippade med mahr i dessa samhällen kan man således vinna större kunskap om de avtal om mahr som finns i Sverige mellan makar med anknytning till dessa länder.

2.3 Syften, funktioner och ändamål

2.3.1 De religiösa implikationerna av mahr

Frågan om varför muslimer ingår avtal om mahr har många olika förklaringar. En viktig förklaring är att religiöst praktiserande muslimer kan betrakta avtalet om mahr som en del av den religiösa utövningen eftersom institutet ses som en förpliktelse som följer av koranen. Avtalet om mahr vid ett äktenskaps ingående ses enligt detta resonemang som vilken som helst av andra muslimska religiösa handlingar. Så verkar vara fallet med personer i Sverige som konverterat till islam. Av allt att döma verkar dessa personer tolka mahr som en religiös symbolhandling som saknar kopplingar till kulturella sedvänjor i ett specifikt muslimskt land (se avsnitt 2.2). Muslimska rättsvetare lyfter ofta fram det faktum att mahr syftar till att understryka vikten av äktenskapet och att ge det större prestige (Nasir 2002). Enligt detta synsätt är mahr ett tecken på respekt för den blivande hustrun och ett sätt på hur mannen kan visa sin seriositet vid äktenskapets ingående.

2.3.2 Mahr som justering av förmögenhetsförhållandena

I praktiken har dock mahr störst betydelse i två avseenden. För det första kan mahr som institut ofta fungera som en viktig försäkring för kvinnor i de islamiska rättsordningar som begränsar kvinnans rätt till skilsmässa (detta kommer att diskuteras i nästkommande avsnitt). För det andra har institutet ekonomiska följder. Storleken på den överenskomna morgongåvan och de möjligheter som kvinnor i praktiken har att vinna kontroll över egendomen kommer att ha en direkt inverkan på kvinnans position i islamiska samhällen (Rapport 2000). Om makarna har överenskommit om en mahr muqaddam, som har att utfalla vid äktenskapets ingående, innebär avtalet en egendomsöverföring mellan makarna (så länge avtalet omfattar en tillräckligt stor mahr). Eftersom morgongåvan tillhör kvinnan, och kvinnor inte åläggs någon underhållsskyldighet i islamiska rättsordningar, får hon i teorin disponera över den hur hon vill. Avtalet om mahr kan i dessa fall skapa balans i makarnas förmögenhetsförhållanden. Om man vid avtalets tillkomst och vid fastställandet av mahr i tillräcklig utsträckning beaktat mannens ekonomiska förmåga kommer avtalet i praktiken också att innebära en

omfördelning av makarnas förmögenhetsförhållanden (motsvarande det svenska bodelningssystemet, dock genomfört vid äktenskapets ingående).

När huvuddelen av den överenskomna morgongåvan är uppskjuten (mahr muakhar) och har att utfalla vid exempelvis skilsmässa kommer den likaså att ha signifikanta konsekvenser för kvinnans förmögenhetsrättsliga position. I dessa fall kommer mahr att fungera som hennes ekonomiska säkerhet. Eftersom den islamiska rätten inte annat än i begränsad omfattning erkänner underhåll mellan makar efter äktenskapsskillnad, kommer en uppskjuten mahr att vid behov fungera som kvinnans underhåll efter skilsmässa. I ett vidare perspektiv kommer mahr också att delvis mildra och kompensera för de islamiska arvsreglerna som medför att kvinnor i vissa fall inte ärver samma andel som män.

2.3.3 Familjestabilitet och ett instrument för skilsmässa

En aspekt som måste lyftas fram när man diskuterar funktioner som är förknippade med mahr är att institutet ofta kan bidra till både familjestabilitet och som medel för kvinnor att upplösa oönskade äktenskap. Med avseende på familjestabilitet kan mahr motverka såväl impulsiva äktenskap som skilsmässor. När en skilsmässa är förenad med en skyldighet för mannen att utge en mahr, kommer män att före en islamisk skilsmässa – en så kallad talaq – att tänka efter både en och två gånger eftersom skilsmässan i praktiken är föremål för en ekonomisk sanktion. Mahr kommer i dessa fall att ha ett preventivt syfte. På motsvarande vis kommer avtalet om mahr att leda till försiktighet när det kommer till att ingå äktenskap.⁹ Om äktenskap föregås av eftertanke torde det kunna öka chanserna för så kallad familjestabilitet.

De islamiska skilsmässoreglerna har traditionellt lämnat kvinnan i ett ofördelaktigt läge eftersom hon inte har samma möjligheter som mannen att upplösa ett oönskat äktenskap. Mannens ensidiga skilsmässorätt – hans rätt till talaq – placerar kvinnan i en beroendeställning där hennes livssituation i värsta fall lämnas åt mannens ingivelser. Även om lagen alltid gett kvinnan vissa möjligheter att initiera en skilsmässoprocess, har möjligheten att upplösa ett äktenskap aldrig betraktats som en rättighet för kvinnan.¹⁰ Innan de islamiska rättsordningarna började begränsa möjligheterna till polygami kunde mannen också ta en ytterligare hustru utan att behöva upplösa det första äktenskapet. I den värsta av scenarier kunde således mannen leva i ett nytt äktenskap samtidigt som den första hustrun inte gavs några möjligheter att upplösa äktenskapet. Enligt traditionell rätt förväntas en hustru att lyda sin make (Vikør 2005). Det säger sig självt att en sådan regel kan leda till stora svårigheter för en kvinna som hamnat i denna position. Eftersom det bara är män som tillåts ingå polygama äktenskap, kommer den beskrivna situationen där mannen vägrar att medverka till skilsmässa därutöver att utgöra ett äktenskapshinder som medför att kvinnan inte kan gifta om sig. Om kvinnan ändå skulle inleda en relation kan hon, enligt traditionell islamisk rätt och i vissa idag gällande islamiska rättsordningar, göra sig skyldig till så kallad utomäktenskaplig förbindelse som är föremål för straffrättsliga sanktioner (kroppsstraff och till och med dödsstraff).

---

⁹ I länder med traditioner om mahr med höga värden, kan institutet i praktiken bli ett hinder för unga människor att ingå äktenskap. I de mer urbana delarna av det egyptiska samhället har exempelvis mahr och andra äktenskapsgåvor (*shabka*, bestående av guld och smycken) blivit ett hinder för unga människor som inte har medel att uppfylla dessa ekonomiska åtaganden. Samtidigt ses äktenskapet som en religiös handling och samliv utanför äktenskap är i allmänhet tabubelagt och stigmatiserande. Denna situation av limbo leder till frustration för de många unga egyptier som inte har råd att gifta sig.

¹⁰ Islamisk rätt ger kvinnor en så kallad rätt till separation (tafriq) vid vissa allvarliga fel hos mannen eller om mannen gör sig skyldig till allvarliga missförhållanden. Ett exempel på ett allvarligt fel hos mannen är impotens. I dessa fall kan domstolen, på begäran av kvinnan upplösa äktenskapet utan att hon förlorar sin rätt till morgongåva (Doi 1997).

Även i den svenska kontexten har de islamiska skilsmässoreglerna, och de stora avvikelser som dessa visar i förhållande till den svenska skilsmässorätten, visat sig medföra svårlösta konflikter och spänningar. Mötet mellan svensk och islamisk skilsmässorätt kan leda till så kallade haltande äktenskap. Detta innebär att även om makarna skilt sig enligt svensk lag så anses de inte som skilda enligt de islamiska normerna, av den egna etniska och religiösa gruppen eller i ursprungslandet (om deras äktenskap är registrerat hos myndigheter i det landet). Men religiöst utövande muslimska män och kvinnor kan av religiösa skäl se sig som skilda först när detta skett i enlighet med de islamiska principerna. I litteraturen har det uppmärksammats att många muslimska kvinnor i Sverige inte vill gifta om sig av religiösa skäl om de först inte får en islamisk skilsmässa (Roald 2010). Vissa islamiska församlingar och grupperingar ansluter sig till tolkningar som begränsar kvinnans rätt till skilsmässa. Det har medfört att när kvinnor initierat skilsmässa och sökt deras assistans för att skiljas religiöst har de vägrat att medverka till en religiös skilsmässa mellan makarna därför att de inte anser att de islamiska förutsättningarna för skilsmässa är uppfyllda (dessa grupper kan exempelvis förutsätta mannens talaq för en giltig islamisk skilsmässa).¹¹ Om en kvinna skulle gifta om sig i Sverige, utan att det första äktenskapet upplösts enligt islamiska principer som erkänns i aktuellt ursprungsland, kan hon vid återresa till länder som Pakistan riskera dödsfall på grund av att hon betraktas ha gjort sig skyldig till en utomäktenskaplig relation (Roald 2010).

För ovan berörda situationer kan mahr fungera som en motvikt till de till förmån för män ensidigt gynnande tolkningarna av de islamiska skilsmässoreglerna. Iran utgör ett illustrerande exempel på ett sammanhang där mahr tycks användas av kvinnor som ett instrument för manövrering i familjerättssystem som inte ger män och kvinnor samma rätt. Före den islamiska revolutionen i Iran 1979 var det inte ovanligt med avtal om mahr av symboliska värden, exempelvis ett guldmynt eller ett exemplar av koranen. Bland välutbildade iranier betraktas till och med morgongåvan under denna tid som en utdaterad kulturell sedvänja som indikerade att äktenskapet var en försäljning av hustrun till mannen (Mir-Hosseini 2000). Förklaringen till detta var att den iranska lagen vid denna tid gav män och kvinnor samma rättigheter. När mäns unilaterala skilsmässorätt och polygami infördes efter den islamiska revolutionen i Iran, förändrades sedvänjorna så att avtalen om mahr därefter kom att omfatta väldigt höga belopp. Anledningen till detta är att morgongåvan kom att användas som skyddsinstrument för kvinnor i äktenskapet. Enligt den iranska antropologen Ziba Mir-Hosseinis studier över de iranska förhållandena överskrider avtalet om mahr ofta brudgummens omedelbara finansiella förmåga (Mir-Hosseini 2000).

Detta är grundläggande om mahr ska användas som en säkerhetsventil i äktenskapet. Eftersom mahr enligt de iranska sederna har att utfalla vid begäran av hustrun kommer institutet att fungera som ett effektivt förhandlingsinstrument i de fall hustrun vill skiljas. När avtalet om mahr överskrider mannens förmåga att uppfylla det, kommer hustrun vid behov att använda mahr som ett påtryckningsmedel. Hon så att säga ”köper” mannens skilsmässorätt genom att efterge rätten till mahr mot att han skiljer sig från henne. Med hänsyn till de svårigheter som haltande äktenskap kan ge upphov till är det inte konstigt att det i Sverige ibland har aktualiserats fall där en talan om fullgörande av mahr har väckts vid svensk domstol i syfte att utvinna en dom som kvinnan sedan har

---

¹¹ Motsvarande problematik uppmärksammades i förhållande till vissa muslimska grupper i Norge. För att komma till rätta med de haltande äktenskapen i Norge lämnades ett lagförslag där alla som gifte sig skulle åläggas att i samband med vigselceremonin uttryckligen åta sig att i framtiden medverka till den andre makens skilsmässa, i händelse av att han eller hon skulle vilja skiljas (Mehdi & Nielsen 2010).

tänkt använda som påtryckningsmedel mot mannen i syfte att framtvinga en religiös skilsmässa.¹² Samtidigt kan dessa ”skenavtal”, det vill säga de avtal om mahr som i verkligheten inte är tänkta att realiseras utan användas som säkerhet av kvinnor, försätta män i en svår situation. Det går att föreställa sig att ett avtal om mahr som inkluderar astronomiska värden, och som i verkligheten inte är tänkta att realiseras, kan leda till en situation där män, inför hotet om att kvinnan kräver fullgörande av avtalet, tvingas leva kvar i ett äktenskap. Även om detta är mest påtagligt i de fall som inkluderar värden som överskrider mannens omedelbara förmåga, är det tydligt att mahr av kännbar storlek, i allmänhet kan leda till att män mot sin vilja stannar kvar i äktenskap därför att de inte har råd att fullgöra morgongåvan vid en skilsmässa. Det verkar emellertid inte finnas någon studie som har behandlat mahr utifrån denna problematik, därför är det svårt att veta hur stort detta problem är i verkligheten.

Utöver de fall där kvinnor, traditionsenligt och informellt, använder mahr som ett förhandlingsinstrument vid skilsmässa har lagstiftare i Nordafrika och Mellanöstern, genom en skilsmäsoform som kallas för khul, lämnat rum för att använda mahr som ett sätt att upplösa äktenskap. Genom khul ges kvinnor rätt till skilsmässa genom att de återlämnar mahr och avstår från att rikta andra finansiella rättigheter gentemot mannen med anledning av äktenskapet. I islamiska samhällen är khul-skilsmässa ett vanligt sätt att upplösa äktenskap.¹³ Enligt de traditionella tolkningarna, om vilka det i stor utsträckning har rått konsensus bland rättsskolorna, har en khul-skilsmässa kunnat komma till stånd genom en överenskommelse mellan makarna – med andra ord först efter mannens samtycke (Nasir 2002).¹⁴ Genom nya reformer som exempelvis lag nr 1 från 2000 har samtyckeskravet i Egypten frångåtts.¹⁵ I den egyptiska lagstiftningen har rätten att upplösa ett äktenskap genom khul lämnats till domstolen efter ansökan av hustrun. Enligt den egyptiska lagen förutsätter inte khul skada utan endast att kvinnan återbördar mahr samt anger att hon hyser stark motvilja mot det aktuella äktenskapet, att det äktenskapliga livet inte kan fortgå och att hon fruktar att överträda Guds gränser på grund av det hat hon känner för det äktenskapliga samlivet.

---

¹² Enligt partsombudet förlorade dock kvinnan tvisten om mahr, vilket ledde till att hon inte kunde erhålla den för henne viktiga religiöst sanktionerade skilsmässan (Sayed 2010).

¹³ Enligt Mir-Hosseini är över 50 procent av alla skilsmässor i Teheran (Iran) så kallade khul-skilsmässor (Mir-Hosseini 2000).

¹⁴ Företrädare för det mycket betydelsefulla religiösa al-Azhar universitetet i Kairo invände mot den egyptiska reformen med hänvisning till att khul förutsätter mannens samtycke. Med hänsyn till detta ansåg universitet att regleringen kränkte sharian. För en redogörelse av diskussionen som föregick lagen (Fawzy 2004).

¹⁵ Motsvarande, och ibland mer långtgående, reformer har skett även i andra länder som vilar den familjerättsliga ordningen på den islamiska rättstraditionen. Ett exempel på detta är den marockanska Mudawwana från 2004 som medförde en mängd reformer på det familjerättsliga området, däribland en rätt för kvinnan i äktenskapet att ansöka om skilsmässa (Cabré 2007)

2.4 Mahr vid svensk domstol – de internationella fallen

I avsnitt 2.2 framgick att mahr kunde aktualiseras i två sammanhang, varav det första avsåg de avtal om mahr som har en stark anknytning till utlandet (exempelvis avtal som invandrade personer fört med sig till Sverige eller avtal som ingås i samband med giftermål av svenska muslimer i utlandet). Dessa avtal aktualiserar det rättsområde som kallas för internationell privaträtt. Med hänsyn till de internationellt privaträttsliga reglerna kan, beroende på hur stark anknytning som en tvist har till utlandet, en svensk domstol ibland vara tvungen att tillämpa utländska lagar när den bedömer en tvist om mahr. Idag finns det endast två publicerade avgöranden från högre rätt där rätten till mahr har bedömts enligt utländsk lag (RH 1993:116, RH 2005:66).¹⁶ Därutöver finns fler fall från tingsrätter där anspråk om mahr har bedömts i olika sammanhang.¹⁷ När jag diskuterar mahr som har anknytning till utlandet kommer det att ske mot bakgrund av de två publicerade hovrättsavgörandena RH 1993:116 och RH 2005:66 där det svenska internationellt privaträttsliga regelverket aktualiserats på grund av rättsförhållandenas starka utlandsanknytning (i senare tingsrättsdomar har man i fråga om tillämplig lag också gjort samma bedömning som i RH 2005:66). Äktenskapen hade i de två publicerade avgörandena ingåtts i utlandet – i en islamiskt färgad familjerättsordning – dit båda makarna, antingen genom medborgarskap eller hemvist, hade en mycket stark anknytning. Frågan om mahr hade aktualiserats i Sverige i samband med skilsmässoprocessen där kvinnorna hade yrkat om fullgörande av avtalen om mahr. Eftersom skilsmässoprocessen i Sverige hade inletts en kort tid efter kvinnornas hitkomst ansågs övervägande omständigheter tala för en tillämpning av den utländska lagen.

2.4.1 När mahr ses som underhåll

I RH 1993:116 hade två israeliska medborgare med palestinskt ursprung ingått äktenskap enligt de för muslimer gällande reglerna i Israel. Mannen, som sedan tidigare hade hemvist i Sverige, återvände relativt omgående till Sverige efter makarnas äktenskap i Israel och hustrun förenades med mannen i Sverige omkring sex månader efter äktenskapet. Makarna sammanlevde i Sverige i fem månader varefter de separerade och hustrun återvände till Israel i augusti 1988. I oktober 1988 ansökte mannen om äktenskapskillnad vid svensk domstol. Efter betänketidens utgång medgav hustrun äktenskapskillnaden samtidigt som hon yrkade om att domstolen skulle förpliktiga mannen att utöver ett enligt islamisk rätt giltigt underhållsanspråk, även fullgöra det mellan makarna ingångna avtalet om mahr. I äktenskapskontraktet hade makarna avtalat om en mahr om 15 000 israeliska shekel, som vid den tidens penningvärde motsvarade omkring 45 000 kronor. Enligt avtalet hade mahr att utfalla vid en eventuell skilsmässa mellan makarna. I målet likställde hovrätten mahr med underhåll. Enligt hovrätten bör man i fråga om underhåll tillämpa lagen i det land där den underhållsberättigade maken har hemvist.¹⁸ En sådan lagvalsregel har enligt hovrätten fördelen att underhållsfrågan i princip alltid

¹⁶ Den 19 november 2011 avkunnade Svea hovrätt en ytterligare dom i en tvist om mahr (mål nr T 2803-10).

¹⁷ Frågor om mahr har behandlats, senast i Svea hovrätts dom i mål nr T 2803-10, i de ovannämnda publicerade hovrättsdomarna RH 2005:66 och RH 1993:116 samt i mål nr T 10083-04 (opublicerat avgörande meddelad av Svea hovrätt den 20 december 2005). Från tingsrättsnivå finns följande domar: mål nr T 8520-09 (avgörande meddelad av Södertörns tingsrätt den 7 februari 2011), mål T 2173-09 (avgörande meddelad av Solna tingsrätt den 25 oktober 2010, överklagat till hovrätt där målet avskrevs den 26 juli 2011), mål nr T 10691-06 (avgörande meddelad av Göteborgs tingsrätt den 11 november 2009), mål nr T 3391-05 (avgörande meddelad av Falu tingsrätt den 14 december 2006), mål nr T 3289-02 (avgörande meddelad av Uppsala tingsrätt den 24 februari 2004) och mål nr T 488-09 (avgörande meddelad av Umeå tingsrätt den 24 mars 2011, för närvarande under prövning av Hovrätten för övre Norrland).

¹⁸ Hade tvisten däremot aktualiserats med anledning av makens död (och inte skilsmässa), och avtalet fortfarande hade kvalificerats som underhåll, hade 1 kap. 1 § 2 st i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo (IDL) avgjort lagvalet. Enligt denna bestämmelse ska arvinges rätt att njuta underhåll ur kvarlåtenskapen bestämmas enligt lagen i det land där arvlåtaren var medborgare vid sin död. Hennes rätt till mahr hade i så fall bedömts enligt lagen i det land där mannen var medborgare och inte enligt lagen i det land där hon levde (hemvistlandet).

bedöms med hänsyn tagen till värderingar, levnadsförhållanden och sociala förmåner i det land där den underhållsberättigade lever. Eftersom kvinnan vid tiden för domstolsprövningen levde i Israel tillämpades den muslimska familjerättslagen i Israel (som vid tiden var 1917 års ottomanska familjerättslag). Enligt den angivna lagen var mannen skyldig att fullgöra avtalet om mahr.

2.4.2 Kvalifikation av mahr som makars förmögenhetsförhållanden

I RH 2005:66 aktualiserades frågan om fullgörande av ett avtal om mahr i anslutning till en skilsmässa i Sverige mellan två makar från Iran. I detta fall hade två personer ingått äktenskap i Iran. Mannen i äktenskapet hade inte personligen närvarat vid vigselceremonin utan representerats av ombud (som var den blivande hustruns mor). I äktenskapskontraktet upptogs en mahr om 500 Bahar Azadi-mynt som vid tiden för domstolsprövningen värderades till 250 000 kronor. Enligt äktenskapskontraktet hade den avtalade morgongåvan att utfalla när helst som hustrun begärde det. Efter äktenskapet beviljades hustrun ett tillfälligt uppehållstillstånd i Sverige men tre dagar efter hennes hitkomst förklarade mannen att han inte längre ville vara gift med henne. I samband med skilsmässoprocessen yrkade hustrun om fullgörande av det mellan makarna föreliggande avtalet om mahr.

Enligt domen är mahr att se som en sådan utjämning av makars förmögenhetsförhållanden som faller under lagen (1990:272) om internationella frågor rörande makars och sambors förmögenhetsförhållanden (LIMF). Av 3 § LIMF framgår att huvudregeln är en partsautonomi som innebär att makarna själva, genom ett skriftligt avtal, kan bestämma den lag som ska gälla för deras förmögenhetsförhållanden. Eftersom avtalet om mahr enligt domstolen inte kunde likställas med ett lagvalsavtal, och makarna i övrigt inte berört frågan om vilket lands lag som ska gälla för deras egendomsförhållanden, kom lagvalet i detta fall att bestämmas av den objektiva lagvalsregeln i 4 § LIMF som anger att tillämplig rättsordning är lagen i det land där makarna tog hemvist när de gifte sig. I 14 § LIMF definieras hemvistbegreppet. Enligt denna bestämmelse ska den som är bosatt i viss stat anses ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt får anses stadigvarande. Vid tiden för domstolens bedömning hade kvinnans tillfälliga uppehållstillstånd inte förnyats och hon vistades i Sverige illegalt. Det fanns dessutom ett utvisningsbeslut mot kvinnan. Under dessa förhållanden ansåg domstolarna att kvinnans vistelse i Sverige inte kunde vara så stadigvarande att det grundade hemvist. Eftersom makarna under äktenskapet inte hade hunnit förvärva hemvist i samma land kunde lagvalsregeln i 4 § LIMF inte tillämpas.

Med ledning av vissa förarbetsuttalanden fick den tillämpliga lagen istället bestämmas med hänsyn till vilken stat som makarna fick anses ha starkast anknytning till. Av betydelse för målets utgång var att både mannen och kvinnan var iranska medborgare, att äktenskapet ingåtts i Iran enligt iranska seder och rättsregler, att kvinnan alltid bott i Iran, att hennes föräldrar och all släkt bodde i Iran (hon saknade all anknytning till Sverige genom anhöriga) och att hon nåtts av beslutet om utvisning. I målet var även mannens anknytning till Iran beaktansvärd. Han var både svensk och iransk medborgare och hade sina föräldrar och släkt i Iran. Vid en samlad bedömning ansågs parterna ha starkast anknytning till Iran. Därför tillämpade domstolarna den iranska lagen på frågan om mahr. Eftersom den iranska lagen föreskrev att mahr, redan genom äktenskapskontraktet, blev kvinnans egendom förpliktades mannen att fullgöra hela det överenskomna beloppet.

2.4.3 Är mahr underhåll eller en del av makars förmögenhetsförhållanden?

I RH 1993:116 likställdes mahr med underhåll. I rättsfallet bestämdes lagvalet mot bakgrund av principen om den underhållsberättigades hemvist. Kvinnans rätt till mahr bestämdes enligt lagen i det land där hon levde (den i Israel för muslimer tillämpliga lagen). I RH 2005:66 ansågs däremot mahr falla inom ramen för det som kallas för makars förmögenhetsförhållanden. Det innebär att lagvalet i första hand kommer att följa principen om partsautonomi, i andra hand lagen i det land där makarna tog hemvist när de gifte sig och, i tredje hand, i brist på lagvalsavtal och gemensam hemvist, lagen i det land dit rättsförhållandet har starkast anknytning. Även om domstolarna i de aktuella fallen kvalificerade mahr olika behöver det inte finnas en motsättning mellan de två avgörandena. Istället är det möjligt att tolka avgörandena så att domstolarna har gjort olika bedömningar av olika fall. I 1993 års fall hade avtalet om mahr att fullgöras vid skilsmässa. Enligt domstolen och i relation till islamisk rätt som i praktiken inte erkänner en underhållsskyldighet mellan makar efter skilsmässa, kommer mahr, när den har att realiseras vid skilsmässa, att fungera som kvinnans underhåll och finansiella skydd. I 2005 års fall hade avtalet om mahr, enligt den iranska lagen, däremot att fullgöras vid den tidpunkt som kvinnan begärde det. Det innebär att mahr blev kvinnans egendom redan genom äktenskapskontraktet. När avtalet är utformat på detta sätt innebär det i praktiken att kvinnan får förfoganderätt över egendomen redan genom äktenskapskontraktet. Detta talar för att anse att mahr närmast hör hemma inom det som i svensk rätt faller inom begreppet makars förmögenhetsförhållanden (med denna kvalifikation liknar mahr en ”verklig”, och inte en framtida, förmögenhetsöverföring mellan makarna).

Med hänsyn till att avtal om mahr kan ta olika former, och delvis fylla olika syften, är det vid bedömningen rimligt att utgå från omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan, som de ovan refererade fallen exemplifierar, leda till att en domstol bedömer mahr på olika sätt beroende på avtalets utformning och syften. När mahr enligt makarnas avtal har att realiseras vid skilsmässa kan det likställas med underhåll, eftersom det kommer att fungera som en ekonomisk säkerhet vid en skilsmässa. Om den däremot är tänkt att realiseras vid begäran av hustrun under äktenskapet, eller vid äktenskapets ingående, kan den enligt resonemanget i RH 2005:66 ses som en del av makarnas förmögenhetsförhållanden. När avtalet består av en uppdelad mahr där en del har att realiseras vid äktenskapets ingående (eller på begäran av hustrun) och en del vid äktenskapsskillnad kan det, på motsvarande sätt, finnas skäl att dela upp avtalet så att den del som har att utfalla vid skilsmässa betraktas som ett underhållsavtal och den del som hustrun mottog i samband med äktenskapskontraktets tecknande (i såväl fall där egendomen överlåtits som fall där avtalet föreskriver en rätt för hustrun att när som helst under äktenskapet kräva morgongåvans fullgörande) som en del av makarnas förmögenhetsförhållanden.

2.5 Mahr utan utlandsanknytning

2.5.1 Allmänt

Det svenska morgongåveinstitutet försvann 1920 genom tillkomsten av den nya giftermålsbalken. Historiskt var morgongåvan den gåva som gavs bruden på morgonen efter bröllopsnatten (Inger 1980). Morgongåvan var en hyllning åt brudens jungfrulighet (även om den kunde utgå till änka). Gåvan blev hustruns enskilda egendom som förvaltades av mannen och utbetalades först vid hans död. I praktiken var morgongåvan därför en form av änkeförsörjning. Att morgongåveinstitutet försvann ur svensk rätt har förklarats med att hustrun efter 1920 års familjerättsreform fick arvsrätt efter mannen om makarna inte efterlämnade barn. De syften som ligger bakom morgongåvan, som alltså var att trygga änkeförsörjningen, ansågs därefter vara tillgodosedda genom arvslagstiftningen. Att rättsligt reglera morgongåvan ansågs därför inte längre nödvändigt (Inger 1980). Situationen medför att mahr inte har motsvarighet i den svenska rättsordningen. När en tvist om mahr uppkommer kommer emellertid domstolen, oberoende av rättsinstitutets karaktär av typfrämmande, att behöva finna de regler som ska användas när den bedömer anspråk om mahr. I det följande kommer jag att diskutera mahr mot bakgrund av den förståelse som underhåll, makars förmögenhetsförhållanden och gåva har i svensk rätt.

Jag kommer däremot inte att diskutera mahr utifrån de allmänna förmögenhetsrättsliga reglerna, även om man skulle kunna argumentera för att mahr är ett avtal som vilket som helst mellan två oberoende parter som leder till att allmänna avtalsrättsliga principer bör reglerna parternas mellanhavanden. Men eftersom mahr är starkt förknippat med det islamiska äktenskapet och det huvudsakligen är benefikt, det vill säga ett avtal utan krav på ekonomisk motprestation, kommer jag att bortse från de allmänna avtalsreglerna och istället diskutera det mot bakgrund av de svenska gåvoreglerna. Mahr kommer inte heller att ses som ett skadeståndsavtal. Det skadeståndsrättsliga resonemanget går ut på att se mahr som ett i äktenskapskontraktet reglerat skadestånd som hustrun blir berättigad till i de fall maken bryter mot de avtalsvillkor som följer av makarnas äktenskap.

2.5.2 Mahr som underhåll

Enligt den svenska förståelsen syftar underhåll till att tillgodose mottagarens löpnade försörjning genom att ersätta eller komplettera en inkomst (prop. 1989/90:87). Underhåll kan utges i form av engångsbelopp i samband med äktenskapsskillnad eller i form av löpande bidrag. För bedömningen spelar det därför ingen roll om ett avtal om mahr sker i form av ett större engångsbelopp som har att utfalla vid en viss angiven tidpunkt, exempelvis skilsmässa, eller belopp som utfaller vid flera tidpunkter (exempelvis vid äktenskapskontraktets tecknande och på begäran av hustrun eller vid skilsmässa). Om man ska tala om mahr i termer av underhåll är det viktigt att erinra om utformningen av typiska avtal om mahr. Om vi utgår från de svenska avtal om mahr som låg till grund för den studie som presenterades i avsnitt 2.1.2 har makarna, före äktenskapet, fastställt mahr till ett visst värde som har att utfalla vid ett visst tillfälle. Enligt avtalen har en betydande del av det överenskomna att utfalla vid en framtida skilsmässa. Det här skulle närmast motsvara ett framtida avtal om underhåll. Även om den svenska äktenskapsbalken tillåter för makar att ingå underhållsavtal (eftersom kap. 6 § 11 äktenskapsbalken (ÄktB) ger möjlighet att jämka oskäligen avtalsvillkor) är avtal om framtida underhåll problematiska utifrån den svenska underhållsregleringen.

De svenska underhållsreglerna syftar till att tillgodose den ena makens försörjning baserat på behov. Men underhållsskyldigheten relateras också alltid till den underhållsskyldiges förmåga att utge underhållsbidrag. Det är mot bakgrund av dessa förhållanden som det blir svårt att som princip likställa mahr med underhåll. Att före äktenskapet, på så sätt som är vanligt med mahr, ingå ett avtal om framtida underhåll, utan hänsyn till framtida ekonomiska förhållanden hos makarna, förefaller vara tvivelaktigt utifrån svensk rätt (Sayed 2010). Vid tiden för vigselceremonin är det svårt att förutse om det avtalade underhållet motsvarar den berättigades framtida behov samt den underhållsskyldiges förmåga att utge bidrag. När underhållsavtal någon gång i framtiden har att verkställas kan det rent faktiskt förhålla sig så att det är kvinnan i äktenskapet (det vill säga hon som är berättigad till mahr) som är den rikare maken. Enligt den svenska förståelsen kan ett fullgörande av mahr i dessa fall inte diskuteras i termer av underhåll.

I praxis har skyldigheten att utge underhållsbidrag inte ansetts kunna avtalas bort i förtid (NJA 1950 s. 513). Sannolikt torde man kunna resonera på motsvarande sätt i fråga om fall där en make förpliktigar sig att i framtiden utge underhållsbidrag till den andra maken.¹⁹ Om man trots det sagda i något läge skulle finna skäl att likställa ett avtal om mahr med ett giltigt framtida underhållsavtal kan det, enligt 6 kap. 11 § ÄktB, alltid jämkas av domstolen om det finns skäl för det med hänsyn till att förhållandena ändrats.²⁰

2.5.3 Mahr som en del av makars förmögenhetsförhållanden

I förarbetena till LIMF uppmärksammas de gränsdragningsproblem som kan uppstå i samband med de engångsbelopp som i samband skilsmässa ska utges från den ena till den andra maken. Frågan blir om beloppet ska ses som engångsunderhåll eller om det är en utjämning av makarnas förmögenhetsförhållanden (prop. 1989/90:87). I praktiken har skillnaden mellan underhåll och makars förmögenhetsförhållanden suddats ut för det objektiva lagvalet genom att man i beträffande både underhåll och makars förmögenhetsförhållanden numera utgår från makarnas (eller den underhållsberättigade makens) hemvist som det avgörande när man bestämmer vilket lands lag som ska användas. Under alla förhållanden – avgörande för huruvida ett engångsbelopp är att se som engångsunderhåll eller som en justering av makarnas förmögenhetsförhållanden är syftet med utbetalningen och de omständigheter under vilka den betalas ut (prop. 1989/90:87). Så som diskuterats i föregående avsnitt syftar underhåll till att tillgodose mottagarens löpande försörjning genom att ersätta eller komplettera en inkomst. Transaktioner inom området för makarnas förmögenhetsförhållanden syftar i princip till att åstadkomma en utjämning mellan makarna enligt grunder där försörjningsaspekten typiskt sett är av underordnad betydelse (prop. 1989/90:87). Men vad innebär dessa förarbetsuttalanden i förhållande till avtal om mahr?

I RH 2005:66 kvalificerade domstolen mahr som en del av makars förmögenhetsförhållanden. Denna bedömning gjordes mot bakgrund av att mahr, enligt iransk rätt, blev kvinnans egendom omedelbart efter genomförd äktenskapsceremoni. Enligt iransk rätt blir hon redan genom äktenskapskontraktet berättigad att disponera fritt över mahr. Det kan ifrågasättas om samma slutsats är möjlig att nå i fall

---

¹⁹ I RH 2000:42 förband sig en man, som själv föreföll vara i behov av underhåll, genom underhållsavtal att under äktenskapet utge löpande underhåll till hustrun. Detta avtal ogiltigförklarades av domstolen. Mot bakgrund av detta fall anser författarna av kommentaren till ÄktB att ett avtal där en person, utan en förestående skilsmässa, förpliktigar sig att, såsom de uttrycker det, att avstå ”från rätten till del av sina inkomster utan att kanske eljest vara skyldig härtill”, inte ska vinna rättslig verkan (Tottie och Teleman 2010).

²⁰ Många omständigheter kan föranleda en jämkning av ett genom avtal fastställt underhållsbidrag. En faktor är förändringar av makarnas ekonomiska förutsättningar som inte hade kunnat förutses vid avtalstillfället (Tottie & Teleman 2010)

där ett motsvarande avtal om mahr har att bedömas mot bakgrund av svensk rätt (Sayed 2010).²¹ Detta sammanhänger med att ett avtal som makar ingått om egendomsförhållanden inte kommer att erkännas verkan om det inte uppfyller föreskrifterna i ÄktB. När det är fråga om ett familjerättsligt förmögenhetsavtal som syftar till att åstadkomma en utjämning av makarnas ekonomiska förhållanden kan det i svensk rätt åstadkommas genom äktenskapsförord eller avtal om bodelning. Ett äktenskapsförord syftar dock primärt till att reglera egendomens karaktär som antingen giftorättsgods eller enskild egendom (7 kap. 3 § ÄktB). En överenskommelse om mahr, som de facto innebär att egendom vid något tillfälle ska överföras mellan makarna, går inte att likställa med äktenskapsförord eftersom svensk rätt inte lämnar utrymme för makar att genom äktenskapsförord föra över tillgångar mellan varandra. (Ett äktenskapsförord är också föremål för formföreskrifter som avtal om mahr i vanliga fall inte uppfyller.) Vem av makarna som äger vad bestäms istället av allmänna förmögenhetsrättsliga principer.

2.5.4 Mahr som gåva

Med hänsyn till att mahr är så starkt sammanbundet med det muslimska äktenskapet, och därför uppvisar starka familjerättsliga inslag, kan det framstå som problematiskt att se det som ett rent förmögenhetsrättsligt avtal (exempelvis gåva). Detta resonemang förstärks också av det faktum att parter som ingår äktenskap under överinseende av muslimska vigselförrättare alltid tillfrågas, och vid behov uppmanas de att överenskomma om en mahr. Men huruvida mahr är att betrakta som gåva kommer trots dessa förhållanden att prövas mot bakgrund av de svenska gåvoreglerna. Makar har, precis som andra personer, rätt att såväl inbördes som med andra ingå olika typer av avtal. En gåva mellan makar betraktas i allmänhet som ett förmögenhetsrättsligt avtal (Agell & Brattström 2008). På grund av de risker som vederlagsfria överföringar innebär för borgenärer har gåva mellan makar fått särskild reglering i ÄktB (Tottie & Teleman 2010). Sådana särskilda regler finns i 8 kap. ÄktB. Enligt huvudregeln i 8 kap. 1 § ÄktB gäller en gåva mellan makar om de följt vad som gäller för fullbordande av gåva i allmänhet eller om gåvan har registrerats vid domstol enligt bestämmelserna i 16 kap. ÄktB.

När ett avtal om mahr ska fullgöras vid skilsmässa, eller efter uppmaning av hustrun, är avtalet närmast att likna vid en utfästelse om gåva. I lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva (gåvolagen), föreskrivs att en utfästelse om gåva blir bindande för den som gett utfästelsen om den gjorts i skuldebrev eller annan urkund som blivit till gåvotagaren överlämnad, eller i de fall utfästelsen var avsedd att komma till allmänhetens kännedom (1 §). När det däremot gäller gåvoutfästelser mellan makar finns en särreglering i 8 kap. 2 § ÄktB. Enligt denna bestämmelse är en utfästelse av den ena maken att under äktenskapet ge den andra maken en gåva utan verkan. Bestämmelsens huvudsyfte är att skydda en make mot oöverlagda åtaganden (Agell & Brattström 2008). Det finns emellertid grund för att betrakta mahr som en sådan utfästelse om gåva som givaren är bunden att infria i framtiden. Ett avtal om mahr fastställs i regel i det skriftliga äktenskapskontraktet, i närvaro av vittnen, anhöriga och vänner i samband med äktenskapsceremonin.

---

²¹ Göteborgs tingsrätt har däremot gjort den motsatta bedömningen i mål nr T 10691-06, i fråga om en mahr som hade samband med ett äktenskap som ingåtts i Sverige. Parterna i målet hade dubbelt medborgarskap, bestående av svenskt och iransk medborgarskap. Med hänsyn till makarnas starka anknytning till Sverige bedömdes kvinnans rätt till mahr enligt svensk rätt. Lagvalet bestämdes, utan en närmare specifikation av de överväganden som låg bakom beslutet, utifrån bestämmelserna i LIMF. Samtidigt avslogs hustruns yrkanden om mahr, som det verkar, med hänvisning till allmänna avtalsenliga principer. Enligt äktenskapskontraktet förlorade hustrun sin rätt till mahr i de fall hon ansökte om äktenskapsskillnad. Eftersom det var kvinnan som väckte talan om äktenskapsskillnad ansåg domstolen, till följd av villkoren i äktenskapskontraktet, inte henne vara berättigad till mahr.

Äktenskapskontraktet upprättas i tre likalydande exemplar, ett till vardera maken och ett till vigselförrättaren. Att avtalet om mahr nedtecknas i äktenskapskontraktet och sedermera överlämnas till hustrun synes uppfylla gåvolagens krav om att bindande utfästelser om gåva, för att vara giltiga, ska ske i skuldebrev eller annan urkund (eller vara avsedda att komma till allmänhetens kännedom, vilket också verkar vara uppfyllt för de fall avtalet om mahr införs i äktenskapskontraktet vid vigselceremonin i närvaro av vänner och släkt).

Ett avtal om mahr föregås ofta av överläggningar eftersom det för vissa ligger mycket prestige i en hög mahr. Av erfarenhet är det känt att äktenskapsarrangemang ibland till och med havererar till följd av att makarna inte kan enas om bland annat mahr. De blivande makarna är medvetna om de religiösa och kulturella faktorer som kringgärdar institutet. I muslimska äktenskap kan mahr därför inte karaktäriseras som sådana oöverlagda eller impulsiva åtaganden som 8 kap. 2 § ÄktB är tänkt att skydda en make mot. Ett annat viktigt förhållande att beakta när man diskuterar mahr i förhållande till 8 kap. 2 § ÄktB är att avtalet om mahr i verkligheten ingås före äktenskapet, vilket i reell mening medför att det inte är fråga om en gåvoutfästelse av ”en make”. Avtalet om mahr görs oftast upp före vigselceremonin och således före parternas förening i äktenskap.

Sammanfattningsvis går det att betrakta ett avtal om mahr som en benefik rättshandling som uppfyller gåvolagens formkrav. Enligt ovan förda resonemang torde inte heller särregleringen beträffande gåvor mellan makar i 8 kap. ÄktB utgöra hinder för att anse avtalet som bindande. Det kan dock finnas andra hinder för en verkställighet av ett avtal om mahr. Om ett avtalsvillkor, med hänsyn till innehållet, omständigheterna vid dess tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt får det, enligt 36 § i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen), jämkas eller lämnas utan avseende. Denna artikel ger emellertid inte utrymme att diskutera fall där avtal om mahr kan jämkas eller lämnas utan avseende med hänvisning till 36 § avtalslagen.

2.6 Avslutande sammanfattning

Mahr är ett centralt rättsinstitut inom de islamiska familjerättsliga traditionerna. Avtal om mahr har en tydlig religiös prägel på grund av att koranen förpliktigar muslimer att bestämma om en mahr i anslutning till äktenskap. Även om mahr, bland muslimer, uppfattas som ett religiöst institut, har den religiösa signifikansen ofta en undanskymd roll i islamiska samhällen. I dessa samhällen har mahr, utöver symboliska värden (som prestige), reella ekonomiska funktioner. I detta hänseende måste mahr ses i sitt samhälls- och socioekonomiska sammanhang. Institutet härrör från en samhällsordning med ett svagt socialförsäkringssystem. Ansvar för individens välfärd är bara i begränsad omfattning tillgodosedd genom statens försorg. Under förutsättning att makar avtalar om mahr av reella ekonomiska värden, kommer mahr att fylla en viktig funktion i dessa samhällen eftersom avtalet innebär en förmögenhetsöverföring från mannen till hustrun i samband med äktenskap. I samhällen där kvinnor traditionellt inte haft samma tillgång till arbetsmarknaden som män, kan mahr medföra en positiv justering av de ekonomiska förhållandena i ett äktenskap. Samtidigt kan mahr också fungera som hustruns ekonomiska säkerhet i samband med skilsmässa. Det uppväger det faktum att islamisk familjerätt inte, annat under en begränsad period erkänner en underhållsskyldighet mellan förutvarande makar.

Utöver dessa mer ekonomiskt präglade funktioner kan mahr, i rättsordningar som starkt begränsar kvinnors rätt till skilsmässa, också användas som ett viktigt instrument för kvinnor att åstadkomma skilsmässa. Genom att regelmässigt bestämma morgongåvan till ett värde som överstiger mannens förmåga att presterade det avtalade, kan hustrun använda avtalet som ett förhandlingsinstrument när hon vill upplösa ett äktenskap hon inte längre vill leva i. Hon köper så att säga mannens skilsmässorätt i utbyte mot att hon avstår från sin rätt till mahr. Samtidigt kan detta bruk, till följd av att mäns skilsmässorätt blir förenad med en morgongåva som i praktiken inte är möjlig att fullgöra, tvinga män att leva i oönskade äktenskap. Mahr kan på så sätt leda till tvångsäktenskap för män.

Men vilka funktioner fyller mahr bland svenska muslimer? En aspekt är naturligtvis den religiösa. Att bestämma om mahr i samband med giftermål förknippas med den religiösa utövningen eftersom mahr är kopplat till koranen. Samtidigt nämner koranen inte något minsta värde för mahr. Den dominerande tolkningen är att det inte finns något minsta värde på det som kan bestämmas som mahr. Trots detta visar den studie som jag presenterat i avsnitt 2.1.2 att svenska muslimer relativt ofta överenskommer om mahr med betydande värden (värden av tusentals och ibland hundratusentals svenska kronor). En tolkning skulle kunna vara att invandrade personer, i förhållande till giftermål, upprätthåller sederna i ursprungslandet. (Det är intressant att när det är fråga om ursprungssvenskar som konverterat till islam avtalar de regelmässigt om mahr av symboliska värden). Man bestämmer om höga mahr därför det helt enkelt är en del av både den egna traditionen och hemlandets tradition. Men höga mahr skulle också vara föranledda av faktorer som prestige. Men de ibland relativt höga belopp som förekommer i överenskommelser mellan muslimer i Sverige talar för att mahr betraktas som någonting annat än en religiös och traditionell handling. De avtal som omfattar värden av flera hundratusentals svenska kronor kommer för parterna istället att vara reella ekonomiska transaktioner, som vid skilsmässa kommer att justera egendomsförhållandena mellan makarna. Ett motiv till att komma överens om en mahr med ett högt värde skulle därför kunna vara att åstadkomma reella ekonomiska resultat, exempelvis att trygga hustruns försörjning efter en skilsmässa. Men samtidigt ter sig sådana avtal som problematiska i förhållande till den svenska lagen, eftersom mahr sannolikt inte kommer att erkännas som en justering av makarnas förmögenhetsförhållanden eller som ett enligt lagen giltigt avtal om framtida underhåll. Men detta hindrar i och för sig inte att vissa lever med en felaktig sådan föreställning.

När det gäller de mer rättsliga aspekterna går det att, något förenklat, säga att när makarna har hemvist i Sverige kommer rätten till mahr att bedömas enligt svensk lag så länge de inte har ingått ett enligt lagen giltigt lagvalsavtal. Om den ena maken däremot har hemvist i utlandet kan den svenska domstolen komma tvingas bedöma en tvist om mahr enligt den utländska lagen. En central frågeställning som oundvikligen kommer att aktualiseras är om avtal om mahr överhuvudtaget kan verkställas med tillämpning av svensk lag. Om så är fallet, vilka regler bör användas när en svensk domstol ska avgöra om ett anspråk om mahr kan verkställas i Sverige? Med hänsyn till att mahr regelmässigt aktualiseras vid svenska domstolar, och synes i övrigt angå många svenska muslimer, är det angeläget att vi får en klagörande praxis i hur vi bör tolka avtal om mahr. Det vore önskvärt med en sådan prövning från den svenska Högsta domstolen.

2.7 Referenser

- Agell, A. & Brattström, M. (2008). *Äktenskap, Samboende, Partnerskap*. Uppsala: Iustus AB.
- Bernsström, K. M. (2002). *Koranens budskap: med kommentarer och noter*. Stockholm: Proprius.
- Bogdan, M. (1993). Islamisk brudpenning (mahr) inför svensk domstol. *SvJT*.
- Bogdan, M. (2007). Något om den kollisionsrättsliga behandlingen av islamisk morgongåva (MAHR). I T. Frantzen, J. Giertsen & G. C. Moss (Red.), *Rett och tolerense. Festskrift til Helge Thue*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Cabré, Y. (2007). *The Mudawwana and Koranic Law from a Gender Perspective. The Substantial Changes in the Moroccan Family Code of 2004*, Language and Intercultural Communication.
- Direktiv 2010:54. *Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*. Ju 2010:06. Utredningen beräknas avsluta sitt arbete den 21 maj 2012.
- Doi, A. (1997). *Shariah: The Islamic Law, London*, London: Taha Publishers Ltd.
- Fawzy, E. (2004). Muslim Personal Status Law in Egypt: The Current Situation and Possibilities of Reform Through Internal Initiatives. In L. Welchman (Ed.), *Women's Rights and Islamic Family Law – Perspectives on Reforms*. New York: Zed Books Ltd.
- Inger, G. (1980). *Svensk rättshistoria*. Lund: Liber läromedel.
- Mehdi, R. & Nielsen, J. (2010). Islam & Law in the Nordic Countries in the 21st Century – Challenges and New Perspectives. In L. Christoffersen, K. Å. Modéer & S. Andersen (Eds.), *Law and Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives*. Köpenhamn: Djof Publishing.
- Mir-Hosseini, Z. (2000). *Marriage on Trial – A Study of Islamic Family Law*. London: Tauris Publishers.
- Nasir, J. (2002). *The Islamic Law of Personal Status*. Haag: Kluwer Law International.
- Regeringens proposition 1989/90:87 *Om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden*, s. 35
- Roald, A.S. (2010). *Vigselrättens symbolvärde, Invandrare och minoriteter*. I *Tidskrift för forskning, politik, kultur och debatt* (nr 1).
- Rapoport, Y. (2000). Matrimonial Gifts in Early Islamic Egypt. *Islamic Law and Society*.
- Robertson Smith, W. (1991). *Kinship and Marriage in Early Arabia*. London: Darf.

Sayed, M. (2008). The Muslim Dower (MAHR) in Europe – With Special Reference to Sweden. In K. Boele-Woelki & T. Sverdrup (Eds.). *European Challenges in Contemporary Family Law*. Antwerpen: Intersentia.

Sayed, M. (2010). Svensk och islamisk familjerätt – en jämförelse. Juridisk publikation. *Tidskriften Advokaten*, nr 6, 2010 (särskild temanummer om Rätt och religion).

Tottie, L. & Teleman, Ö. (2010). *Äktenskapsbalken*. Stockholm: Nordstedts juridik.

Vikør, K. (2005). *Between God and the Sultan – A Study of Islamic Law*. New York: Oxford University Press.

Rättsfall

NJA 1950 s. 513

RH 1993:116

RH 2000:42

RH 2005:66

Svea hovrätts dom i mål nr T 2803-10.

Svea hovrätt mål nr T 10083-04 (opublicerat avgörande meddelad av den 20 december 2005).

Göteborgs tingsrätts dom i mål nr T 10691-06

Övriga tingsrätter: mål nr T 8520-09 (avgörande meddelad av Södertörns tingsrätt den 7 februari 2011), mål T 2173-09 (avgörande meddelad av Solna tingsrätt den 25 oktober 2010, överklagat till hovrätt där målet avskrevs den 26 juli 2011), mål nr T 10691-06 (avgörande meddelad av Göteborgs tingsrätt den 11 november 2009), mål nr T 3391-05 (avgörande meddelad av Falu tingsrätt den 14 december 2006), mål nr T 3289-02 (avgörande meddelad av Uppsala tingsrätt den 24 februari 2004) och mål nr T 488-09 (avgörande meddelad av Umeå tingsrätt den 24 mars 2011, för närvarande under prövning av Hovrätten för övre Norrland).

Lagar

Lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva

Lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

Lagen (1990:272) om internationella frågor rörande makars och sambors förmögenhetsförhållanden (LIMF)

Lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo (IDL)

Lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund

Äktenskapsbalk (1987:230) (ÄktB)

3 Muslim Family Law and Young People in Denmark

Av: Rubya Mehdi - forskningsadjunkt lic.jur vid universitetet i Köpenhamn.

Today's younger generation of Muslim immigrants, brought up with the culture of long-distance instant communication and mobility, seem to have more of a free choice whether or not to observe the normative orders of their country of origin than previous generations have had. This has created more problems in the legal field.

The purpose of this paper is to look at the legal consequences and complications that young people face because of plural legal practices in family matters. The paper will pay special attention to the matter of divorce. The problems will be analyzed using a framework of four models of marriage and divorce patterns among the Muslims living in Europe (see classification in Mehdi & Nielsen 2010):

1. those who marry and divorce exclusively within the civil system
2. those who live together outside of the marriage institution
3. those who combine the systems
4. those who marry and divorce completely outside the civil system.

The last two categories deal with legal rules and conflicts in the family lives of young people that are a result of their relationships being handled within an unofficial sphere of plural legal practices.

This paper deals with the heavy price young people sometimes pay while living a family life under double legal rules (Shah 2011; Shah 2007). A plural legal practice is not just an existential phenomenon but also has personal, social, and economic consequences. The effects of this phenomenon (also called "parallel systems of laws") are generally described in a negative tone. This article also looks into the positive aspects.

3.1 Plural Legal Practices in Family Law

3.1.1 Legal Pluralism

Ten years ago, the study of legal pluralism did not focus on plural legal practices by immigrants in Europe. However, within the last decade, legal professionals and legal anthropologists have begun paying attention to the phenomena that seems to be increasing in the globalised world.

In this chapter legal pluralism is selected as an analytical framework for the study of multicultural societies and plural legal systems, instead of a legal centralist approach. It should be obvious that a legal centralist approach would not be helpful for an analysis of the problems faced by young people in a multi-cultural plural legal scenario. This is because the legal centralist approach as defined by John Griffiths dictates that law is and should be the law of the state, uniform for all persons, exclusive of all other laws, and administered by a single set of institutions (Griffiths 1986:3). But in order to understand the situation that these young people are in, we have to understand law in its pluralities, which is beyond the border of legal centralism.

Legal pluralism has sought to analyze and define regulatory or normative systems that affect and control people's lives, other than formal laws. Therefore legal pluralism helps in identifying situations that are characterized by the presence of more than one normative order in a social field (see e.g.: Tamanaha 1993; Woodman 1998; F. von Benda-Beckmann 2002). Sally Falk Moore sees semi-autonomous social fields as social entities which have a rule-generating and rule upholding process that takes place in different fora (Moore 1978:56). This provides a more holistic picture of ethnic minorities, and of the norms that affect their lives. In essence, the living reality through which people regulate their conduct cannot be ignored.

3.1.2 Trouble-less and Troublesome cases

The analysis in this paper has also greatly benefited from Holleman's concept of trouble-less cases. This concept is the gateway to the normative framework which informs the outcome of the troublesome cases. The cases included in this paper suggest that not all who negotiate their marriages or relationships in an unofficial sphere face significant problems. On the contrary, most of the issues that do arise between individuals in such a situation are resolved through interactions between relatives, friends and neighbors and are considered a part of everyday life (Holleman 1973). These processes and the outcomes of individual cases handled at the informal level provide insight into customs and practices, and into the underlying principles of these practices that control how people regulate their lives in the shadow of various normative orders. Looking at the trouble-less cases also brings in ways that people successfully use the alternative methods of justice to regulate their lives.

3.1.3 Mixture of Laws

It should be noted that in the unofficial sphere in Denmark, the application of Muslim law is actually the application of a mixture of customary laws, traditions, various interpretations of classical marriage laws in Islam, and the modern state laws of the Muslim countries (Darvishpour 1999; de Carli 2008; Foblets 2008; Fournier 2010; Fouron 2001).

In short, it is not a strict application of a given law text that happens here. For example, when people seek mediation (see section 3.1.4) for family problems, the concepts of *khul*²² and *talaq-i-tafweed*²³ and so on are not technically applied in the same way as they are applied in courts in Muslim countries. Rather, they are applied in accordance with the common man's understanding of Islamic laws. This is important to understand because it impacts both the analysis of what happens and what the government/legal professionals/other institutions can be expected to do to affect it.

3.1.4 Mediation in the unofficial sphere

Another aspect towards which attention may be drawn is that of the role mediation plays in the unofficial sphere. These mediation practices in divorce matters are both inspired by Islamic law and cultural traditions. There are several verses in Quran referring to how marital disputes should be resolved.

---

²² *Khul* also called *khula*, is an Arabic word. It stands for an agreement entered into to allow the dissolution of a marriage, if a woman seeks the divorce by paying an amount of money in compensation or any other consideration for example foregoing her mahr, to her husband.

²³ *Talaq-i-tafweed* is a form of divorce where the woman exercises the right of divorce delegated to her by the man while signing the marriage contract.

“And if ye fear a breach between man and wife, then send a judge chosen from his family, and a judge chosen from her family; if they are desirous of agreement, God will effect a reconciliation between them; verily, God is knowing, appraised of all” (The Quran 4: 39).

Cultural values held by the involved parties as well as by the mediator inform the mediation process. Muslims in Europe come from a variety of cultural backgrounds. Ideally, the mediator is therefore not only aware of his own values and beliefs but also sensitive to the values of the parties in the dispute. In other words, the existence of mediation as a process is a reflection of underlying ideology (Vindeløv 2008:8; Hall 1989. 91). Furthermore the power differentials and power balances play a crucial role and are also subjected to the underlying values of the parties involved in the mediation process. Other factors that can affect the process are gender and the flexibility of each of the parties (as well as the mediator) to accept an outcome that goes along with the changed circumstances of a new society.

3.1.5 Method of Data Collection

Most of the research data in this chapter is collected in the process of providing advice and consultancy to the individuals and institutions in cases involving the practice of Muslim law as well as traditions and customs. This service was available to individuals, families, advocates, courts, municipalities and government institutions dealing with immigrants, as well as others. I also held courses and lectures to the above mentioned institutions. This provided me with feedback on related issues. Where the research data or references come from elsewhere, I have mentioned the sources. Where it was necessary to collect more information on the subject, I conducted interviews.

3.2 Muslim Marriages in Denmark in the Official and Unofficial Sphere

Marriage	Divorce
Civil marriage	Civil divorce
Living together outside the marriage institution	Breaking up when living together outside the marriage institution
Civil marriage & Muslim <i>nikah</i> ²⁴	Civil divorce & Muslim <i>talaq</i>
Muslim <i>nikah</i>	Muslim <i>talaq</i>

Prior to looking at the issue of divorce in Muslim communities in the official and unofficial sphere it is important to have a look at the marriage patterns, since a divorce corresponds to the form under which the marriage is conducted. Under Islamic law marriage is a civil contract. Therefore it has the two essential elements of a contract, that is, offer and acceptance (Nasir 1990; Fyzee 1974). It requires that two adult witnesses of good character (sane, adult and reliable). This requirement is gender/faith neutral.

---

²⁴ *Nikah* is a muslim marriage.

In most of the divorce cases in Denmark, the vague nature of marriage contracts makes the issues of a wife's right to divorce and the related economic dealings, for example the payment of mahr (the Muslim dower), more complicated. This is the reason that there are standard marriage contracts in Muslim countries and that now and then reforms are made in them (An-Na'im, 2002). The problem of 'limping' marriages which is further discussed in the section on divorce (see section 3.3.3), can also be resolved through inducing talaq-i-tafwid, i.e a woman's equal right of divorce delegated to her by her husband in the marriage contract (Mehdi 2007).

3.2.1 Danish Civil Marriage

Entering into civil marriage is not very popular among the Muslims in Nordic countries and in the Europe. If not combined with a Muslim nikah²⁵, this form of marriage can result in both social and legal problems. The problem of strong social pressure from the Muslim community is obvious (the pressure could originate both in the country of migration and the country of origin). Besides possible social pressure for a nikah-marriage, young people who choose this marriage form could face legal problems if they visit Muslim countries. For instance, there have been incidents in Pakistan when young people were stopped and asked to show their nikah nama (marriage contract). If such a contract is not produced, the couple may be arrested under the rules of zina²⁶ (Jahangir 2006; Mehdi 2010).

Additionally, if a Muslim man or a woman wants to marry a non-Muslim there is also the issue of conversion to Islam, which clearly is not a requirement for going through a civil marriage ceremony. It is not much of a problem for a Muslim man as he can marry a non-Muslim woman as long as she is either some form of Christian or Jewish (Doi 1984). On the other hand if a Muslim woman wants to marry a non-Muslim man, according to shariah interpretations, he has to convert to Islam (Nasir 1990: 69 & 27) or the marriage will not be valid. Therefore, if a young couple goes through a civil marriage ceremony, though it is a legal marriage in Denmark, and there is no conversion to Islam in case of a non-Muslim man married to a Muslim woman, it can result in very strong social repercussions from the community, as per the examples below.

A young woman from Middle East married to an Ethnic Danish man said:

Example 1: *“We have often thought about going through a Muslim marriage so that we are not caught up in any problems while visiting my home country. Besides I think my family wants a Muslim ceremony even though they know that I have a civil marriage in Denmark. What's wrong with going through it for their satisfaction? I feel that the blessings of my parents will come from the heart if I also have a Muslim marriage”.*

---

²⁵ Marriage contract.

²⁶ The offence of illicit sexual relations, i.e., sexual intercourse between persons who are not married to each other. This includes: adultery, fornication and prostitution, as well as other offenses.

Example 2: A young Pakistani girl married under the civil law to a Catholic Danish young man describes her situation:

“When I decided to go through a civil marriage with my husband we were in love. But because he comes from a Catholic family there was no question of converting to Islam. My parents were very upset and would not speak to me. They did not come to my wedding ceremony – they did a kind of social boycott of me. They said that I was living in a haram (illegitimate or forbidden) relationship. I experienced the pain of their attitude with intensity when our first son was born. My parents said I was living in sin. In fact they were more scared of the Pakistani community and asked me what they were supposed to say to them. Usually when norms are broken people face social isolation from within their community”.

3.2.2 Non-Married Cohabiting Family or Living together without Marriage Institution

In Danish society non-married cohabitation is commonly accepted and is not considered socially deviant. Accordingly, Danish family law provides rights to such partners, while Islamic law has no corresponding category and do not afford comparable rights to non-married cohabiting partners. The welfare state has also played a part in diminishing the role of a family by taking up some of its supportive and protective functions (Hofstede & Hofstede 2006). Among the Muslim families in Denmark there is moral and social pressure to marry formally. Nevertheless, there are Muslims who live in this non-married cohabiting form of family.

However, in my work I have noted that the consequences of living together outside the marriage institution may not be the same for young Muslim men and young Muslim women. Young Muslim men more frequently live together with ethnic Danish women without facing extensive problems. Sometimes there is social pressure on them but not as much as a Muslim girl faces in a comparable situation. The reasons for this could be several. In the case of a young man the family could for example think that maybe it is not a serious affair and will not last long, while in the case of a girl it could be more serious because the female virginity is considered significant and as something that relates to a concept of honor. Moreover, violating so-called honor rules may bring serious consequences. Furthermore, if the mere fact that she was living with a boy while unmarried becomes known, she could experience difficulty if she tries to marry into a traditional relationship later.

One can notice various typical situations where young people with a Muslim background do decide to live together outside the institution of marriage. One example is where a young couple is in a relationship and is waiting for their parents to let them get married. They start living together waiting for an appropriate moment to satisfy or convince their parents. They may also want to see whether they are compatible with each other before they get married. (These cases differ young people who contract a nikah-marriage (see sections 3.2 and 3.2.1) before entering into sexual relations to satisfy their religious conscience.) Another example is of those young Muslims who do not consider themselves practicing Muslims or consider themselves atheists and consequently refuse to get married because of existential reasons. There are also examples of young people who start living together but later compromise due to social or emotional pressures and enter into a traditional marriage and thus also form a part of a third type of model of Muslim marriages in this section.

Examine the following examples:

Example 1: *“I met a Danish guy and we were in love. We just wanted to live together. We did not want to be part of a marriage institution. There was lot of pressure from my parents. They were very annoyed. They were anxious about what people of their community would say. Then our first child was born and my brother and sister convinced my parents that they should see me, Peter and their first grandchild. When they met Peter and our first child they were very pleased. They started telling lies in the community that we were in fact married. Now we have two children and my parents are very happy to have grandchildren and us. We usually do not discuss the issue of marriage at all”*

A Pakistani young couple explains:

Example 2: *“We were living together in a smooth relationship without any institution of marriage. We believed we were in fact spiritually married to each other. We wanted to have a child. We thought we may regularize our marriage as living together may be acceptable but a child out of wedlock may be completely unacceptable for a traditional community. We were very concerned about what our parents thought and about our coming child whose status may also be discriminated (a child born out of wedlock may face social discrimination and be denied inheritance according to Muslim law, and other problems as well). We went through a nikah-marriage and photos were sent to the relatives in Pakistan. They were really very happy. And then we had our first daughter. After she was one year old we wanted to make our marriage even more regular, this time because of economic considerations. So we went to the town hall with our six month-old daughter to register ourselves with the Danish civil administration”.*

3.2.3 Danish Civil Marriage and Muslim *Nikah*-Marriage

The most popular model of marriage among the Muslims in Europe is a double marriage registration, both a civil and a nikah-marriage. Usually in this type of double marriage, the nikah marriage is considered real and civil marriage seen as an official obligation. Consequently, sexual relations are only performed after the nikah marriage.

Example 1: A young Pakistani girl had sexual relations after nikah but before civil marriage, saying: *“We could not wait for the civil marriage. We waited for the nikah marriage and that was enough. Anyway, who waits for the civil marriage?”*

3.2.4 Muslim *Nikah* Marriage Only

This section deals with the situations where Muslim men and women choose to live in a *nikah*-marriage and do not consider it important to register a civil marriage. From the perspective of Danish law this is seen as living together, i.e. not a legal marriage.

The first group of young Muslims who want to only have *nikah* marriages are those who want to live together in a boy/girlfriend relationship. They are in a process of finding out if they are compatible to live as husband and wife in the long run. *Nikah* is performed to legitimize their sexual relationship and thus to satisfy their religious conscience. The second group who only contracts *nikah* marriages is composed of those who do not think it necessary to register a civil marriage and have more confidence in the traditional ties of family relations. These are usually arranged marriages and may also have an element of force. Young men and women sometimes have a different attitude towards this type of marriage. In my work, I have noticed that young men tend to take this kind of ceremony less seriously, and that there are times when they appear to plan to contract another marriage as well.

Example 1: *“Both of us were students and came to Copenhagen to study. We loved each other and decided to move in together in the room my boyfriend rented. One of our Muslim friends said that we were living in sin. We wanted to legitimize our sexual relationship. We came across a Palestinian imam who agreed to perform our nikah. We did not bother to register it with civil administration as we only wanted to legitimize our sexual relationship. We were not planning a long term relationship, therefore we did not inform our families about it.”*

Recently in the beginning of 2011 I was visited by a young Afghan woman accompanied by her father, she got married in Denmark unofficially in a traditional Afghan way. She described her situation like this:

Example 2: *“My family arranged my marriage to a young Afghan man. I liked him at that time. We had a big traditional wedding party where all our family members and friends and their families were invited. We belong to a Shia sect of Islam. Our family traditions are very important for us. My father employed a Shia imam from Iran to perform a nikah over the phone. Later when my father was travelling to Iran he got hold of a copy of the marriage contract (nikah nama). There was a big marriage party held in a school hall, booked in Copenhagen, and all Afghan families we knew were invited and everybody knew that there was our wedding. Video film and photographs were made. A mahr of hundred thousand kroner was fixed.”*

Example 3: *“We are Palestinian and found each other and shortly after we got engaged through our families. After six months we wanted to get married and the families arranged a traditional wedding party. We contracted a nikah marriage and had two daughters. When the daughters were four and two years and we had been married for five years we wanted to regularize our marriage and then we registered our marriage at the town hall in Copenhagen.”*

Example 4: Pakistani young man got married in a nikah-marriage to a young ethnic Danish woman. They were married in a Muslim nikah by a Palestinian imam who came to their home to perform Muslim rituals of nikah. They did not want a civil marriage because of economic reasons. According to the Danish authorities they were living together. They had two daughters.

As far as the *Nikah*-marriages are concerned there do not seem to be many problems, whether they are conducted in the official or the unofficial spheres. Many of the cases I have mentioned are trouble-less cases of marriage where the couples stay married and do not want a divorce. However, when we come to the issue of divorce, there are more problems and troublesome cases.

3.3 Muslim Divorce in Denmark in the Official and Unofficial Sphere

According to Islamic law, a marital bond that does not function anymore should be terminated to avoid further problems (Doi 1984: 168-69; Thorbjørnsrud 2005). However, before the marriage is ended, Islam also prescribes mediation between the husband and wife (Abdalla 2002).

Under the classical Muslim law *talaq* is a power available exclusively to the husband. However, he can delegate the power to pronounce *talaq* to his wife who then can use this right if she wants to free herself from the marriage bond (Doi 1984: 169, 173; Shah-Kazemi 2001). A wife can also initiate divorce proceedings but only with the help of a *qadi* (Muslim judge) or through court procedures. *Khul* is a popular procedure. If the man agrees, *khul* can be implemented without the intervention of a court, but if he does not agree a court can pass a decree of *khul*. In either case she has to forego her *mahr*. *Khul* is an agreement to allow the dissolution of marriage if the wife seeks it by paying an amount of money in compensation or as consideration to her husband.

Family law reforms in the Muslim countries have shifted the extra-judicial regulations of the Muslim divorce proceedings towards judicial intervention. The reforms generally include a reconciliation procedure, restrictions on the man's free right to divorce and recognition of new grounds of divorce for women. But an element of discrimination between men's and women's right to divorce remains (Rehman 2007). Recently in Pakistan a discussion has been initiated on the issue of complete gender equality in matters of divorce, documented from the original sources of Quran, which is very much opposed by the conservative parties and groups (Qureshi 2009).

In the traditional communities, a marriage is considered to be a marriage not only between two people but between the families. In the same way divorce is also between the two families, that is, the whole of the family is involved. In Islam divorce is considered to be allowed but despised (Koudal 2008). In spite of the fact that the younger generation is more open and liberal towards divorce, socially, divorce is still a stigma. Sometimes a woman also has to face harassment from a husband who does not want to be divorced. If a woman asks for divorce it is taken as a threat to the husband's masculinity and honor (Kragh 2010). Moreover a woman may have to face all kinds of accusations of being a loose character or in love with another man, or involved in adultery, and so on. Therefore attempting to get a divorce may become difficult on a personal and psychological level, because one has to face emotional blackmailing and social pressure.

The pressure from the extended family makes it difficult for a couple to get divorced especially when they also have children (Jesuloganathan 2010; Liversage 2011a; Liversage 2011b). However, this cannot be generalized because in many cases women also have the support of their parents when going through a divorce. Moreover, another situation which makes it difficult for a woman to come out of the unwanted relation is the consequences of divorce under the Danish law of migration. Those Muslim women who have come to Denmark under the law of family reunion have to stay in bad relationships because of their fear of being deported from Denmark (see udlændingelovgivningen §19, stk 8) (Schmidt with others 2009, Amnesty International 2006).

It should be noted that with the increased access to education, the situation is changing and young Muslim women and men are becoming more open towards divorce in comparison to the earlier generations (Mehdi & Nielsen 2010).

3.3.1 Divorce under Danish Civil Marriage

Divorce under the Danish civil law is allowed, but for the legal procedure to take effect there must be a Danish civil marriage or a nikah marriage registered with the civil administrations. Not all Muslim women think that a Muslim divorce is necessary after having a civil divorce. There are various ways of looking at this issue. According to Islam, Muslims are recommended to live according to the law of the land (Ramadan 2004; Ramadan1999).

A young Pakistani woman who had both a civil and nikah marriage argued:

Example 1: *“I am very much satisfied with my civil divorce. There is no mention in our religion to register a divorce with any institution. In Islam, a marriage is a contract and when it is finished and signed by the parties it is finished.”*

3.3.2 Breaking up a Non-Married Cohabiting Family after Living Together Without Getting Married

Here are two trouble-less examples:

A young Pakistani man explained:

Example 1: *“I was young when I had relations with a girl of Norwegian origin. My girlfriend became pregnant. I was very afraid. I suggested that she should have an abortion but she refused. Later our relationship did not work and she went back to live in Oslo with our son. I am allowed to have a contact with my son for which I am very thankful to her.”*

Example 2: *“I lived with a girl for two years. Both of us were students. It did not work very well. She decided to leave. Later, she found another guy. It was painful but after some years I got married to my cousin from Pakistan. It was a traditional marriage but I loved her and we live happily”.*

3.3.3 Divorce in Danish Civil Marriage and Muslim *Talaq*

This type of marriage where the husband and wife have gone through both a Danish civil marriage ceremony and a Muslim nikah could result in problems especially for a woman. Under this type of situation the couple could be divorced under one legal system while still married under another, and a woman will be caught in a limping marriage.

As is mentioned above not all Muslim women think that they need a Muslim *talaq* after a civil divorce. But I came across a number of cases where women have had civil divorced and wanted to have a Muslim *talaq* because they felt that the community had not recognized the civil divorce as proper enough to remarry. Some of these young women who are waiting to remarry become desperate to have a Muslim *talaq*. They cannot remarry without first having a *talaq* as their status as properly divorced from their first husbands can be challenged.

Example 1: *“I was civil divorced and wanted to have a Muslim talaq. I contacted various imams in Copenhagen but nobody was willing to give me a talaq paper. Some of them even offered to mediate between me and my ex-husband. I was very annoyed as I found them very male chauvinist. However after several months of constant struggle a Shia imam promised to give me talaq papers because I had had a Danish civil divorce.”*

Example 2: *“I got divorced from my husband through the Danish court because my ex-husband was not willing to be divorced. I asked him to divorce me in a Muslim way but he refused. My parents did not approve of my divorcing my husband. It should be emphasized that women with children have more difficulty initiating divorce because of the pressure to compromise for the sake of children. My life was all scattered and I was not able to take adequate care of my children. Although a Danish court had issued a divorce decree I felt myself forced to continue living with my ex-husband with whom I felt divorced and I had to struggle to obtain a Muslim divorce. Therefore I contacted an imam who refused to cooperate as he heard from my husband that I was a woman of bad character. This all situation affected my reputation adversely among family and my social network with the result that I was isolated and they avoided contacts with me and my children. Now I have come to you for help to get a Muslim divorce from Pakistan”.*

3.3.4 Muslim *Talaq* only

In some cases a nikah marriage are performed to legalize sexual cohabitation. Young people could face problems of *talaq* if they wish to dissolve this relationship. They cannot have a divorce by the public administration because they are not considered married under Danish law. Although it is possible for a Muslim woman to have the right of *talaq* equal to the man inscribed in the marriage contract, but in these particular cases we are dealing with young people who are not aware of their rights. Additionally, marriage contracts are formulated by the imams and differ from one imam to another. Most of these do not mention the possibility of woman's equal right to divorce.

Thus, young people who want to have a boyfriend/girlfriend relationship enter into a marriage contract to legalize their relationship in accordance with the teaching of Islamic law. There seems to be an unspoken understanding between them that their relationship is just a boyfriend/girlfriend relationship that they enter to find out whether they are suitable for each other and want to live with each other on a permanent basis. But in this type of relationship within the informal sphere, the lives of young Muslim women who experience a bad matrimony could become difficult. For example if a young woman wants a divorce and her young Muslim husband refuses, misusing his traditionally assigned power to divorce, it could make his wife's life miserable. He can also use violence and other methods to make her withdraw from the initiative of talaq.

Example 1: This example continues from the example 1 of marriage models of “only *nikah* marriage”.

“Later on our relationship did not work. He was also violent sometimes. I was very miserable and could not concentrate on my studies. I could not talk to anybody about my situation. I decided to move from the room he had rented and where we were living together. He did not want me to move. One of my friends helped me find another place for myself. Afterward I asked him to give me a talaq which he refused. He was vengeful. Now I really do not know what to do”.

Example 2: This example continues from example 2 of “Only Muslim *nikah*-marriage”.

*“Our marriage lasted for four years during this time we were living together in a flat. A son was born (who was two years at the time of talaq). After Muslim *nikah* and especially after the birth of our son I persuaded my husband to register the marriage with Danish authorities which he evaded (kept putting off), saying that it was not important as “we have already fulfilled our religious duty that needs no registration. However, my differences with my husband became deeper. My father invited resourceful and influential people of the Afghan community in Copenhagen so that with the help of the community a reasonable settlement could be reached. A few times this worked very effectively as my husband asked for forgiveness and after that we continued married life again. There was a little change in his behaviour though. After some time, my husband shifted to another flat not far from the place where I lived. And then I was surprised to discover that he was living in the flat with a new wife, who he had brought from Afghanistan. When I learnt that my husband had married another woman from Afghanistan, I was in great shock and wanted to get a divorce. The resourceful and influential people of the Afghan community in Copenhagen were called for a meeting again. This time the meeting was arranged to put pressure on my husband to divorce me and also pay mahr. It was not easy to get him around to come to the meeting but at last he did and an imam was there and before everybody my husband gave me talaq and also promised to pay mahr to me”. My son continued living with me. His father did not object and he has visitation rights²⁷. The support of my family and the community made this possible. They put their best efforts consistently in arranging meetings contacting relevant people of community for reaching this far. Without this support I would have been in a lot of trouble as my marriage was not registered with the Danish authorities.”*

---

²⁷ This situation is in accordance with the Muslim law where a minor child stays in the custody of the mother.

Example 3: *“My parents arranged my marriage to my cousin who was living in UK. A wedding party was arranged in Copenhagen. All marriage rituals were carried out. In a traditional way bride was taken away with the bridegroom to the UK. The marriage was not registered in Denmark nor was it registered in the UK. Not very many days were passed before it was revealed that my husband was also married to another woman and this was the reason that he was refusing to register his marriage with me. As soon as I discovered this I was shocked and wanted to come back to Denmark and demand talaq. Since my husband was also my first cousin there he was condemned for his act and pressured by his parents as well as the extended family to divorce me. This is how I got a talaq. I have been through a very difficult time emotionally thinking that my husband lied. I was also fully economically dependent on my husband and in-laws. My parents were very much annoyed and therefore refused to demand a dower or dowry from him. I am remarried to a young Pakistani man in Denmark now.”*

3.4 Muslim *Nikah* and *Talaq* in Cases of Forced Marriages

Now we come to another aspect of the problem, the cases where marriages are performed against the will of young people and enforced by the parents or extended family. It could have been directly or indirectly imposed by the family. The word forced here is used in a wider sense and also includes marriages by manipulation and all other possible methods to make a person marry not of his/her free choice. Empirical investigation shows that social and psychological consequences of enforced marriages are quite serious on young people.

A young Pakistani girl explains as follows:

Example 1: *“We were on a visit to Pakistan. During this visit my parents wanted me and my sister to get married to our cousins from my father’s side who were both brothers. My sister was quite happy with this arrangement, but I was not. However there was lot of family and emotional pressure on me especially from my grandmother. Hereafter a nikah-contract was made and I was made to sign it. When I came back to Denmark I realized what had happened with me and when I wanted to come out of this relationship and have talaq I once again faced extensive pressure from my family. Firstly, it was argued that my talaq will create bitterness in the family and consequently may also affect the married life of my sister who is married to the brother of my husband. Secondly, if I contacted the Danish authorities my parents would be accused. Anyway now I have decided to go ahead with a talaq. I do not want my parents to be accused of committing an illegal act by performing a ”forced marriage” with possible repercussions, because they have done all this in good faith. I felt myself entangled into dilemmas all the time.”*

A young Pakistani boy explains the pressure and psychological problems he is facing:

Example 2: *“I was visiting my family in Pakistan with my parents when I was forced to marry my cousin. I could not resist all that family and emotional pressure. I was simply a coward! Now I am back in Denmark I feel very guilty of the situation, as I also have an ethnic Danish girlfriend here whom I want to marry. I also felt guilty about my cousin because her life may be spoiled as a result of my cowardly decision. As a divorcee she would have problems in getting remarried (because of the social stigma attached to divorce in Pakistani society). I want to join the police profession and I have to divorce my cousin now to keep my record clear although the marriage is not registered with the Danish civil law”.*

The second example shows that victims of forced marriages are can be both young women and young men. Additionally, such marriages have a psychological effect on young people and not only obstruct their freedom but also create unresolved dilemmas and give them a sense of shame and guilt (Akpınar 2003). Attention may also be drawn to the fact that those marriages that are contracted by Danish Pakistanis in Pakistan are not easily dissolvable when those proceedings are initiated from Denmark. Moreover it could be really expensive and could take much longer to get talaq/divorce from the courts in Pakistan.

3.5 Economic Consequences of the Muslim *Nikah* and *Talaq* in Denmark

One of the main economic consequences of nikah and talaq is the institution of mahr (dower), jehez (dowry) and any other economic undertaking in the marriage contract. (Viuff 2007; Sayed 2009). What are the consequences of these economic undertakings for young people living in the Nordic countries? This is a large area (Fredriksen 2011; Christensen 2011; Fournier 2010; Nørgaard 2001) and it is impossible to do justice to it in this article. Following are a few examples elucidating the consequences:

Example 1: First example is of a trouble-less case where the Palestinian couple nikah-married without registration of civil marriage. They had talaq. And the husband paid mahr to his wife.

Example 2: In another example an Afghan couple nikah married and had talaq. The husband refused to pay mahr to his wife. The wife could not go to court as the marriage and the divorce was not registered with the Danish authorities.

Example 1 demonstrates that a consequence of an economic undertaking in terms of mahr was settled amicably after talaq. Whereas in example 2 there was a disagreement and it could not be dissolved even by going to a court of law as the marriage was not registered with the civil authorities. A study conducted on the issue of mahr among the Pakistanis in Denmark shows that there could be three reasons why a large mahr may be contracted among the Pakistanis in Denmark (Mehdi 2003: 124).

Firstly there may be a tradition in the family to specify a large mahr. Such traditions are prevalent mainly in Punjab and Sindh. Secondly when parents are sending their daughter to Denmark after the marriage is performed they may insert a large mahr into the contract under the pretext that it may help her during difficult time. Thirdly, some parents may think that a large mahr in the marriage contract may prevent a husband from divorcing his wife. This security reason is based on the misunderstanding that mahr may have the same effect in Denmark as in Pakistan. “A man wanting to repudiate his wife might actually make her life so miserable that she would opt for repudiation for a consideration (khul), renouncing her right to deferred mahr²⁸. In fact the high deferred mahr does not really serve as a major disincentive to divorce in the cases observed in Denmark” (Mehdi 2003: 124).

It should be noted that any deferred mahr that remains unpaid at the time of dissolution becomes a debt against the former husband’s assets. In Muslim countries the official laws of the country have provisions for the enforcement of payment of mahr by, while in the unofficial sphere social pressure is used. In Denmark despite the fact that the Pakistani community is closely knit, social pressure does not always work to secure the payment of mahr by the husband. In cases of divorce, women who are in dire need of mahr are frustrated by the fact that there are no effective sanctions which can be invoked to ensure that an (ex) husband abides by the agreement in the marriage contract. Islamic centers are equally powerless to hold the (ex) husband to contractual arrangements. In some cases imams may have to draw the attention of the families to the possibility of specifying the amount of mahr. But they have no possibility or responsibility for enforcing the contract and therefore they leave it to the conscience of the individual (Mehdi 2003:125).

However since 2003 the claims concerning mahr have been recognized to a certain extent in Denmark. In a recent case of an Iranian couple in Svendborg, after mediations by the advocates the ex-husband agreed to pay 100.000 Kr to his wife, as agreed upon in the marriage contract. In Denmark some writers have compared mahr with “morning gift” a Danish tradition which is coming into practice again, in which a husband gives a gift to his wife at the first morning after the wedding. “In 1999 the High Court of Viborg delivered a judgment (V1999.B-3065-97) concerning a gift, given in connection with the parties’ marriage, referred to by the wife (W) as a morning gift. The parties married in 1994 and separated in 1996. The husband (H) had given his wife a gift of DKK 85,000 in connection with the marriage. H now claimed that the gift was invalid and should be returned to him because the parties had not signed a prenuptial agreement. The High Court of Viborg stated that because the gift was not disproportionate to H’s financial situation, a prenuptial agreement was not required. Based on this argumentation, the High Court of Viborg found that the gift was valid and should not be repaid to H (Christensen 2011: 224)”.

---

²⁸ Deferred mahr is payable upon divorce or death.

Moreover, “The Department of Equality, for the Ministry of Equality, has an ongoing campaign that aims to offer lectures on Danish family law to women of ethnic minorities. The purpose of the campaign, called “Rettighedskampagnen” (Campaign of Rights) is to enlighten women about their legal rights including the concept of community property rights in marriage. The teaching material used in this campaign includes the decision from the High Court of Copenhagen concerning mahr, to ensure that Muslim women are aware of the precarious nature of mahr in Denmark” (Christensen 2011: 224). Christensen further concludes that “The current Danish case law suggests that the best option for the Muslim women in order to secure their mahr under Danish legislation is to make a prenuptial agreement classifying mahr as a gift” (Christensen 2011: 230).

This section shows that one of the effects of the parallel systems of laws is that young people get entangled into two systems which have serious economic consequences. They are under a moral and social pressure to pay mahr in whatever form it may be outstanding. In case of divorce besides division of property in accordance with the Danish law young men are also obliged to pay mahr (as in the case outlined above where the ex-husband agreed to pay 100.000 Kr to his wife).

3.6 Process of Change

Islamic law took its first form in a society which was tribal in nature. During the period of colonization of the Muslim countries, family law was the sphere least affected by the colonial influence. Therefore, Islamic laws in most Muslim countries today still reflect a patriarchal and hierarchical family structure.

The concept of family in many Muslim countries extends from nuclear to extended family and further to the baradari (patrilineal kinship group) and tribe. The family institution is the key agent of socialization and cultural transmission from generation to generation. It has been cherished as a value in itself. In the traditional family structure, marriage is valued as a source of honor and prestige for the family. Divorce should be practiced only in very adverse situations and therefore a stigma is attached to divorce. However, a long period of migration and settlement has affected the traditional concept of family.

The changed circumstances confront the immigrants with many questions regarding their customs, traditions and Islamic law. In Muslim countries, the practice of Islamic law is often mixed up with customs and traditions. When young people find themselves stuck among two legal cultures there is a dire need to do something about it. The stress means that they can find themselves in a constant struggle to find their own identity in between two cultures (Shah & Menski 2006).

Within their own culture young people obviously would look for the dimension/patterns most suitable for them. One existing dimension is Sufism which is more liberal and gives a universal message and corresponds with the social reality. Another dimension is that of *ijtihad* which means reaching an understanding of Islamic law related to the new situations with the changing world (for example Danish setting). This requires a new understanding of Islamic law. A third dimension could be militant Islam, which may not be very positive. A fourth dimension could be a total negation of Islamic law and striving to lead a completely secularized life as a Muslim.

The way religious education is carried out also plays an important part in affecting the process of development for young people in Denmark. The formal education of Islam traditionally consists of reading the Quran in Arabic without understanding the meaning of it. This usually does not satisfy young Muslims who are brought up in the Danish institutions and schools. They have many questions concerning Islam and Islamic law which their parents are not acquainted with and are not in a position to satisfy all the curiosity of their children about religion and law.

It is important to understand the dynamic of change in family matters and relationships (Christoffersen, M.N. 2004; Danneskiold-Samøe, S., Y. Mørck & B.W. Sørensen 2011). This will help policy makers not only to understand how to make reforms but also to solve problems and to make future planning. However the process of change in the customary sphere can be slow and it can take generations to replace a custom. Prolonged and painstaking process at times makes people suffer in the hand of those customs which are not compatible with the new situations (Mehdi 2010). One reason for this time consuming process of change could be already established ideas deep rooted into traditions are not easy to change.

On the other hand a change is highly demanded by the young people in response to new emerging situations. They suffer from customs and laws that do not correspond to their state of affairs and the way of their upbringing in the Danish society. Thus young people may be pulled apart by opposite dimensions, and become victims of dilemmas and crises owing to practices that may not be easily resolvable in the existing legal setups.

The response to the process of change may also differ from one group to another. It be generalized but roughly speaking, young people could be more flexible to change while older people find it harder to change. In the same way some religious groups respond to new situations in a more flexible way in comparison to some other groups which may resist change with more rigidity. A persons attitude towards change can also be affected depending on if the migration from the country of origin has taken place from an urban or a rural setting.

Attention should also be drawn to the family laws of the Muslim countries. Those aspects of Muslim family laws which were always protected by conservatives and were difficult to touch, for example issue of inheritance is becoming controversial. Globalization is bringing new challenges and Muslim countries are prone to make reforms in their family laws (Rosen 2002).

In the process of change the principle of interpretations in Islamic law has a central role to play in the lives of young people. Interpretations may change the whole scenario of the Muslim family laws and help in the process of integration. Integration is defined “as a process which ‘creates a law which brings together, without totally obliterating, laws of different origins’ (Allott 1984:65). It differs from unification in that it entails the continuance of legal pluralism, but here, unlike the cases of continuing conflict and agglomeration, it is an ordered pluralism, regulated by reasonably clear choice of law norms” (Woodman 2008: 39).

3.7 Recommendations

Young people should be educated to understand Islam and Muslim family laws in more liberal and open ways. New interpretations should allow for gender equality and other universal human rights. A standard Muslim marriage contract is also recommended that should be made in accordance with the human rights standard and gender equality.

It is important that the legal profession takes the responsibility of acquiring expertise of Islamic law so that they can help young people to resolve problems where they are entangled between the two systems. Therefore it would not be recommended that imams become engaged in family law matters. Traditionally the function of imams in Muslim countries is to perform religious rituals; they are not trained to resolve the legal problems.

Rather, legal professionals should be equipped with tools by which they can solve already existing problems and policies should be developed in the official sphere to prevent potential problems. The mixing of the legal values and system have also a positive dimension which should not be overlooked on the other hand should be built up for positive results. For example the tradition and customs of mediations in divorce matters among the Muslims can be refined through education on gender matters etc. Can this knowledge be availed by the formal law to make the informal justice sector more appropriate to the needs of the people?

3.8 References

- Abdalla, A. (2002). Principles of Islamic Interpersonal Conflict Intervention: A search within Islam and Western Literature, In *Journal of Law and Religion*, Vol. XV.
- Akpınar, A. (2003). The Honour/Shame Complex Revisited: Violence Against Women in the Migration Context. In *Women's Studies International Forum*, 26, 5.
- Allott, A. (1984). What is to be done with African customary law? In *Journal of African Law* 28: 56-71.
- Amnesty International (2006). *Valget mellem vold og udvisning - dilemmaet for voldsramte familisammenførte kvinder i Danmark*. Copenhagen: Amnesty International.
- An - Na'im, A. (Ed.) (2002). *Islamic Family law in the changing world: A global resource book*. London: Zed Books.
- Benda-Beckman, von. F. (2002). Who's afraid of legal pluralism? In *Journal of Legal Pluralism* 47: 37-82.
- Christensen, C. (2011). Mahr in Danish law. In R. Mehdi & J.S.Nielsen (red.): *Embedding Mahr in the European Legal System*. Copenhagen: DJØF Publishing.
- Christoffersen, M. N. (2004). *Familiens udvikling i det 20.århundrede - demografiske strukturer og processer*. Copenhagen: Socialforskningsinstituttet
- Darvishpour, M. (1999). Intensified gender conflicts within Iranian families in Sweden. In *Nora: Nordic Journal of Women's Studies*, 7, 1. 20-33
- Danneskiold-Samøe, S., Mørck Y. & Sørensen B.W. (2011). *Familien betyder alt. Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier*. København: Forlaget Frydenlund.
- de Carli, E. F. (2008). *Religion, juss og rettigheter: Om skilsmisse, polygami og shari'a-råd*. Oslo: Institut for samfunnsforskning. 5.
- Doi, A. R. I. (1984). *Sharia: The Islamic Law*. Ta Ha Publishers, London.
- Foblets, M.-C. (2008). Marriage and divorce in the new Moroccan family code: Implications for Moroccans residing in Europe. In R. Mehdi, H. Petersen, E. R.Sand, & G. R. Woodman (Eds.), *Law and religion in multicultural societies*. Copenhagen: DJØF Publishing Copenhagen, 145-176.
- Fournier, P. (2010): *Muslim marriage in Western courts - lost in transplantation*. Farnham: Ashgate.
- Fournier, P. (2010). Flirting with God in Western secular courts: Mahr in the West. In *International Journal of Law, Policy and the Family*, 24(1) pp 67-94.
- Fouron, G. & N. Glick Schiller (2001). All in the family: Gender, transnational migration, and the nation state. In *Identities*, 7, 4. 539-582.

- Fredriksen, K. J. (2011). Mahr (dower) as a bargaining tool in a European context: A comparison of Dutch and Norwegian judicial decisions. In R. Mehdi & J. S. Nielsen (Eds.): *Embedding Mahr in the European Legal System*. Copenhagen: DJØF Publishing.
- Fyze, Asaf A. A. (1974). *Outlines of Muhammadan Law*. Oxford et al.
- Griffiths, J. (1986). What is Legal Pluralism? *Journal of Legal Pluralism* 24: 1-55.
- Hall, E. T. (1989). *Beyond Culture*. Anchor Books, New York.
- Hofstede, G. & Hofstede, G. J. (2006). *Overlevelse I en grænseoverskridende verden*. Handelshøjskolens Forlag, København.
- Holleman, J. (1973). Trouble-cases and trouble-less cases in the study of customary law and legal reform. In *Law and Society Review* 7: 585-609.
- Jahangir, A. (2006). What the protection of women Act does and what is left undone. In *State of Human Rights in 2006 in Pakistan*, Lahore: Human Rights Commission of Pakistan.
- Jesuloganathan, T. M. (2010). *Hellere gift 30 gange end at leve i et ulykkeligt ægteskab - Et kvalitativt studie af en skilsmisses betydning for førstegeneration somaliske kvinder i Danmark*. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Koudal, M. (2008). *Of all the lawful acts the most detestable to Allah is divorce - en kvalitativ analyse af muslimske kvinders ret til skilsmisse i krydsfeltet imellem islamisk ret og den danske familieret*. København: Speciale, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet.
- Kragh, L. (2010). *Kampen om anerkendelse, spillet om ære*. København: Academic Books, Center for Sundhed og Samfund, Københavns Universitet.
- Liversage, A. (2011a). Divorce among Turkish immigrants in Denmark. In K. Charsley (Ed.), *Transnational Marriage: new perspectives from Europe and beyond*. London: Routledge.
- Liversage, A. (2011b). *Gender, conflict and subordination within the household - Turkish migrant marriage and divorce in Denmark*. In *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Forthcoming.
- Mehdi, R. (2003). *Danish law and the practice of mahr among Muslim Pakistanis in Denmark*. In R. Mehdi (Ed.), *Integration og retsudvikling*. Copenhagen: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 100-118.
- Mehdi, R. (2007). *Facing the enigma: Talaq-e-tafweez - a need of Muslim women in a Nordic Perspective*. In Mehdi R. (Ed.), *Integration og retsudvikling*. Copenhagen: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 131-150.
- Mehdi, R. (2010). *The Protection of Women (Criminal Laws Amendment) Act 2006 – A Challenge to the 'Divine Sanction' in Pakistan*. In: *Journal of Law and Social Research*. Multan, Vol 1 No-1.
- Mehdi, R. & Nielsen J. S. (2010). *Islam and Law in the Nordic Countries in the 21st Century Challenges and New Perspectives*. In L. Christoffersen, K. Modeer & S. Andersen (Eds.),

Law and Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives. Copenhagen: DJØF Publishing.

Moore, S. F. (1978). *Law as Process - an Anthropological Approach*. London: Routledge and Kegan Paul.

Nasir, J. J. (1990). *The Islamic Law of Personal Status*. 2nd Ed., London: Graham and Trotman.

Nørgaard, M. H. (2001). Den islamiske brudepris mahrs betydning I dansk ret. In *T:FA, Tidsskrift for familieret* årgang side 159.

The Quran

Qureshi, B. (2009). *Council of Islamic Ideology's Historic Recommendations on Talaq*. In *Muslim Family Law Ordinance 1961: Review and Recommendations*, Council of Islamic Ideology, Government of Pakistan 2009.

Ramadan, T. (2004). *Western Muslims and the Future of Islam*. Oxford: Oxford University Press.

Ramadan, T. (1999). *To be a European Muslim*. UK: The Islamic Foundation.

Rehman, J. (2007). *The Sharia, Islamic Family Laws and International Human Rights Law: Examining the Theory and Practice of Polygami and Talaq*. In *International Journal of Law, Policy and the Family*, 21, 1. 108-127.

Rosen, L. (2002). *The culture of Islam: changing aspects of contemporary Muslim life*. Chicago: Chicago University Press.

Sayed, M. (2009). *Islam och arvsfätt i det mångkulturella Sverige - en internationellt privaträttslig och jämförande studie*. Uppsala: Lustus Forlag.

Schmidt, G., Graversen B. K., Jakobsen V., Jensen T.G. & Liversage, A. (2009). *Ændrede familiesammenføringsregler - hvad har de nye regler betydet for pardannelsesmønstret blandt etniske minoriteter?* Copenhagen: SFI - The Danish National Centre for Social Research.

Shah, P. (2011). *Transnational family relations in migration contexts: British variations en European themes*. *Religare Working Paper*, 7.

Shah, P. (2007). *Law and Ethnic Plurality - Socio-Legal Perspectives*. Leiden - Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Shah, P. & Menski, W. (2006a). *Migration Diasporas and Legal Systems in Europe*. Oxon: Cavendish Publishing.

Shah-Kazemi, S. N. (2001). *Untying the knot - Muslim women, divorce and shariah*. London: Signal Press.

Tamanaha, B. Z. (1993). *The folly of the 'social scientific' concept of legal pluralism*. In *Journal of Law and Society* 20: 192-217.

Thorbjørnsrud, B. S. (2005). *Evig din? Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det flerreligiøse Norge*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.

Udlændingelovgivningen

Vindeløv, V. (2008). *Konfliktmægling – En refleksiv model*, 2nd ed. DJØF Publishing, Copenhagen.

Viuff, J. J. (2007). *Islamisk arveret i Danmark - 2006*. In R. Mehdi (Ed.), *Integration og retsudvikling*. Copenhagen: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 191-206.

Woodman, G. R. (2008). *The possibilities of co-existence of religious laws with other laws*. In R. Mehdi, H. Petersen, E.R. Sand & G.R. Woodman (Eds.) *Law and Religion in Multicultural Societies*. Copenhagen: DJØF Publishing.

Woodman, G. R. (1998). *Ideological combat and social observation: recent debate about legal pluralism*. In *Journal of Legal Pluralism* 42: 21-59.

4 Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap

Av: advokat Anna Dahlbom, Lewis & Partners Advokatbyrå AB

4.1 Olika konsekvenser beroende på hur samlevnadsformen betraktas enligt svensk lag

I den svenska lagstiftningen finns en rad bestämmelser som reglerar förhållandet mellan två individer som valt att leva tillsammans i en relation. Lagstiftningen skiljer sig dock åt beroende på om de är gifta i ett rättsligt erkänt äktenskap eller om de lever i ett icke erkänt äktenskap. För de individer som lever i ett rättsligt erkänt äktenskap finns skyddsbestämmelser som bland annat reglerar frågor om kvarboenderätt i den gemensamma bostaden, underhåll, bodelning och arvsrätt. För de individer som lever i ett äktenskap som inte är rättsligt erkänt enligt svensk lag finns ett ytterst begränsat skydd i motsvarande frågor.

Alla som ingått ett äktenskap i Sverige i enlighet med de krav som följer av äktenskapsbalken är rättsligt att anse som makar. Vid giftermål som skett utomlands kan detta senare komma att godkännas i Sverige enligt svensk privaträttslig internationell lagstiftning. Konsekvensen av att ett äktenskap erkänns är att makarna dels kan återopa, dels måste underkasta sig vissa privaträttsliga regler. Reglerna har många gånger som syfte att skydda den ekonomiskt och i andra avseenden svagare och mer utsatta parten i äktenskapet. Vissa skyddsregler kan göras gällande vid upplösning av ett äktenskap och avser då främst bodelning och efterlevande makes rättsställning genom arvsrätt. Det finns emellertid också många skyddsregler som kan göras gällande under ett äktenskaps gång, exempelvis regler om underhållsskyldighet under äktenskapet, makes förfoganderätt över giftorättsgods samt möjlighet till bodelning under äktenskapet. Det finns regler som båda makar kan göra gällande till sin fördel och som sätter makarna i en mer fördelaktig position i förhållande till de som inte är gifta.

De individer som lever i ett kulturellt eller religiöst äktenskap som inte är rättsligt erkänt kan, om äktenskapet inte har ingåtts i Sverige enligt de formkrav som krävs, alternativt inte har godkänts i efterhand enligt svensk privaträttslig internationell lagstiftning, betraktas som sambor i sambolagens mening om de sammanbor i ett gemensamt hushåll under parliknande förhållanden. Vissa skyddsregler, framförallt vid relationens upplösande, kan då göras gällande även om dessa bestämmelser inte ger ett lika långtgående skydd som reglerna i äktenskapsbalken och ett flertal skyddsaspekter saknas då sambor till exempel inte har rätt till underhåll eller arv.

Om varken kraven i äktenskapsbalken, svensk privaträttslig internationell lagstiftning eller sambolagen är uppfyllda, till exempel om paret är gifta enligt ett religiöst eller kulturellt äktenskap men inte bor tillsammans, är situationen helt annorlunda då några skyddsregler knappast kan göras gällande. Dessa personer är enligt svensk lag i det närmaste rättslösa i frågor om fördelning av egendom vid äktenskapets upplösande om inte parterna kan hantera egendomsfrågor enligt samäganderättslagen, vilket dock förutsätter att parterna äger egendomen gemensamt. Det saknas vidare möjlighet för dessa individer att göra gällande några som helst rättigheter avseende kvarboenderätt i bostad som ägs av den andra parten, underhåll eller arvsrätt. Denna sammanställning syftar till att belysa lagstiftningen för de olika rättsområden som exemplifierats ovan och vilka rättsliga

konsekvenser som finns för de personer som lever i ett religiöst eller kulturellt äktenskap som inte är rättsligt bindande. Sammanställningen har sin utgångspunkt i en relation mellan en man och en kvinna. I den svenska lagstiftningen är emellertid både äktenskapsbalken och sambolagen könsneutrala varför samma principer blir gällande även för relationer mellan två män eller mellan två kvinnor.

4.2 Olika samlevnadsformer

4.2.1 Vilka betraktas som makar?

I äktenskapsbalken (ÄktB) finns bestämmelser om äktenskaps ingående. Enligt svensk lag ingås äktenskap genom vigsel i närvaro av släktingar eller andra vittnen. Vid vigseln måste de som ingår äktenskap båda vara närvarande, se 4 kap. 1 § ÄktB. Vigsel kan i Sverige inte ingås genom ombud. Parterna ska, på fråga av vigselförrättaren, var för sig tillkännage att de samtycker till äktenskapet. Samtycket ska vara frivilligt och får inte vara förenat med villkor eller förbehåll. Vigselförrättaren ska, enligt 4 kap. 2 § första stycket ÄktB, därefter förklara att de är makar. Om vigseln inte gått till på det nu angivna sättet eller om vigselförrättaren inte var behörig är förrättningen, enligt 4 kap. 2 § andra stycket ÄktB, ogiltig som vigsel. Bestämmelserna anger uttömmande förutsättningarna för ogiltighet. En ogiltig vigsel leder inte till några rättsverkningar för de inblandade parterna.

Vigseln är således bara giltig om den ingåtts inför en behörig vigselförrättare. Behörig vigselförrättare är sådan präst eller annan befattningshavare i ett trossamfund som har förordnande enligt lag (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund. Behörighet kan även erhållas efter förordnande från länsstyrelsen. Den länsstyrelsen förordnat kan då utföra en så kallad borgerlig vigsel. Innan länsstyrelsen förordnar någon till vigselförrättare ska länsstyrelsen pröva att personen i fråga har de kunskaper och kvalifikationer i övrigt som behövs för uppdraget. En vigselförrättare ska vara väl medveten om vigselns betydelse och det ansvar som är förenat med uppdraget. En vigselförrättare ska kunna äktenskapsbalkens regler om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder. Det krävs vidare att en förrättare ska ha gott omdöme och vara allmänt betrodd samt ha den erfarenhet som krävs för att utföra uppdraget på ett fullgott sätt (prop. 2008/09:80 s. 29).

Om en vigsel är ogiltig på grund av formfel eller för att vigselförrättaren varit obehörig kan detta leda till stora nackdelar för parterna. Detta gäller särskilt om en av parterna avlidit efter vigseln så att en ny vigsel inte kan genomföras. En ogiltig vigsel kan, enligt 4 kap. 2 § tredje stycket ÄktB, godkännas av regeringen i efterhand om det finns synnerliga skäl för detta. Regeln syftar emellertid närmast på rena förbiseendefel, till exempel om vigselförrättaren vid samtidig vigsel av flera brudpar glömt att avkräva någon av parterna hans samtycke eller att förklara något av paren för äkta makar, och kan inte göras gällande i alla ogiltighetsfall bara på grund av att en part i efterhand råkat i en sämre situation på grund av ogiltigheten (SOU 1964:35 s. 100).

Innan vigseln förrättas ska vigselförrättaren, enligt 4 kap. 5 § ÄktB, förvissa sig om att en hindersprövning enligt 2–3 kap. ÄktB skett inom fyra månader före den planerade vigseln. Som hinder anges i 2 kap. 1 § ÄktB att någon av eller båda parterna är under 18 år. Emellertid kan undantag göras om det föreligger särskilda skäl. I dessa fall får länsstyrelserna meddela tillstånd att frånga ålderskravet enligt 15 kap. 1 § ÄktB, så kallade äktenskapsdispens. Enligt 2 kap. 3 § ÄktB får äktenskap inte heller ingås mellan dem som är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Här jämföras adoptivförhållande med släktskap. Halvsyskon får emellertid ingå äktenskap efter tillstånd från länsstyrelserna. Detsamma gäller helsyskon om någon av dessa är adopterad. Slutligen

gäller enligt 2 kap. 4 § ÄktB att den som redan är gift eller partner i ett registrerat partnerskap inte heller får ingå äktenskap. Till denna bestämmelse finns inget undantag.

Vigselförrättaren har till uppgift att för det allmännas räkning se till att äktenskapet inte ingås i strid mot något äktenskapshinder. Det åligger därför vigselförrättaren enligt 4 kap. 5 § ÄktB att kontrollera att hindersprövningen har ägt rum. Framgår det att det förekommit något hinder, till exempel vad gäller makarnas ålder, som förbisetts vid hindersprövningen ska vigsel vägras. Om en vigsel skett utan att en hindersprövning gjorts eller om vigsel förrättats trots att det funnits ett äktenskapshinder kan vigselförrättaren, enligt 4 kap. 8 § ÄktB, bli föremål för disciplinansvar, entledigande, avskedande eller åtal. En vigsel som förrättats trots hinder blir inte för den skull ogiltig. Hindersprövningen måste således skiljas från de absoluta formkrav som måste uppfyllas för att ett äktenskap överhuvudtaget ska anses ha ingåtts, det vill säga närvaro, samtycke och äktenskapsförklaring.

4.2.2 Vilka utländska äktenskap erkänns i Sverige?

I Sverige erkänns i stor utsträckning även äktenskap som ingåtts utomlands, även om äktenskapen ingåtts i enlighet med traditioner som inte skulle ha kvalificerat ceremonin som ett giltigt äktenskap om vigseln förrättats i Sverige. Det uppställs till exempel inte några krav på att de som gifter sig utomlands enligt utländsk lag ska vara personligen närvarande och så kallade fullmaktsäktenskap som ingåtts genom ombud kan därför godkännas i Sverige.

Bestämmelserna om erkännande av utländska äktenskap finns i lag (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap (IÄL). Huvudregeln i 1 kap 7 § IÄL föreskriver att äktenskap som ingåtts utom riket enligt främmande lag anses giltigt till formen, om det är giltigt i den stat där det ingicks. Har äktenskap ingåtts inför diplomatisk eller konsulär tjänsteman eller annan, som av främmande stat förordnats att förrätta vigsel i annan främmande stat, anses äktenskapet också giltigt till formen, om det är giltigt i den stat som meddelat förordnandet. Slutligen anges att även i annat fall ska äktenskap som ingåtts utom riket anses giltigt till formen, om det är giltigt i den eller de stater där makarna var medborgare eller hade hemvist.

Huvudregeln har emellertid försetts med två undantag. Av 7 kap. 4 § IÄL följer att bestämmelse i främmande lag, eller beslut som meddelats av myndighet i främmande stat, inte får tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen här i riket, så kallad svensk ordre public. Möjligheterna att tillämpa förbehållet är mycket begränsade. För att ett äktenskap ska anses vara uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen här i riket krävs att äktenskapet ingåtts i strid med svenska värderingar i principiella frågor av större vikt. Exempel på detta bör kunna vara äktenskap som ingåtts när någon av parterna var extremt ung.

I förarbetena till ändringen av äktenskapsbalken 2004 framhålls att ordre public-förbehållet har som funktion att erbjuda en möjlighet att avböja en utländsk rättstillämpning i en viss konkret situation. En följd av detta är att synsättet kan vara mildare när det gäller att bedöma om ett redan etablerat rättsförhållande ska accepteras än när det gäller att ta ställning i frågan om en svensk myndighet ska medverka till att skapa ett visst rättsförhållande. I propositionen uttalas att det i ett konkret fall kan framstå som en rimlig lösning att, på grund av de negativa effekter ett nekat erkännande skulle få för de berörda personerna, godta ett äktenskap som inte skulle ha kunnat ingås inför en svensk myndighet (prop. 2003/04:48 s. 25). Trots att exempelvis en mycket ung flicka ingått ett äktenskap i utlandet kan det således erkännas i Sverige om de sociala och ekonomiska konsekvenserna för flickan, till exempel genom utstötning från familjen, skulle bli allvarliga (SOU 2008:41 s. 184).

Enligt 1 kap 8 a § IÄL erkänns inte ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige. Om till exempel en person som är under 18 år vid tidpunkten för äktenskapets ingående och är medborgare här, förts ut ur landet för att giftas bort och därefter återförs till Sverige med den man som hon gifts bort med, ska äktenskapet inte erkännas enligt bestämmelsen. Bestämmelsen medför att en faktisk skillnad görs mellan de som ingår ett äktenskap enligt utländsk lag och där minst en av parterna är svensk medborgare eller har hemvist här och där så inte är fallet.

Enligt 1 kap 8 § IÄL ska heller inte ett äktenskap erkännas om det är sannolikt att äktenskapet ingåtts under tvång. Med tvång avses handlingar av sådan karaktär att det kan antas att tvånget skulle ha utgjort en straffbar handling som olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken samt när äktenskapet ingåtts mot den enskildes vilja och det tvång som utövats tveklöst är stötande (Ds 2002:54 s. 120).

Enligt lagrummets andra stycke gäller inte dessa två undantag om det finns särskilda skäl att erkänna äktenskapet. Situationer när undantaget på grund av särskilda skäl kan göras gällande är exempelvis när frågan om erkännande blir aktuell lång tid efter vigseln och ett vägrat erkännande skulle få allvarliga negativa konsekvenser för parterna samt där kvinnan och mannen har barn och det inte skulle vara förenligt med barnens bästa att neka erkännande. Behov av att göra undantag kan också finnas i de fall där det skulle ha funnits möjlighet till dispens från ett äktenskapshinder i svensk lag (Ds 2002:54 s. 120 f.). Som exempel på särskilda skäl nämns om någon som varit underårig, eller tvingats med sådant tvång som nämns i 4 kap. 4 § brottsbalken, riskerar att utestängas från familjegemenskapen och inte själv har möjlighet att klara sig utan sin make i ursprungslandet (SOU 2008:41 s. 185).

4.2.3 Vilka betraktas som sambor och hur uppkommer ett samboförhållande?

Om ett religiöst eller kulturellt äktenskap inte ingåtts i enlighet med kraven som uppställs enligt svensk lag, alternativt att ett utländskt äktenskap inte heller godkänns i efterhand enligt de svenska internationella privaträttsliga bestämmelserna, kan paret ha ett visst skydd om de betraktas som sambor.

I 1 § i sambolagen definieras sambor som två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll. Vidare föreskrivs att när det i en lag eller annan författning talas om sambor eller personer som bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden eller om liknande uttryck används, avses därmed sambor. Det framkommer även av bestämmelsen att lagen endast gäller sådana samboförhållanden där ingen av samborna är gift eller registrerad partner.

Vad som krävs för att ett samboförhållande ska anses som äktenskapsliknande diskuteras i förarbetena (bet 1986/87:LU18, prop. 1986/87:1). En allmän utgångspunkt är att det ska vara fråga om samlevnad i en inte alltför kortvarig förbindelse, vari normalt ingår sexuellt samliv, gemensamt hushåll, gemensam bostad samt gemensam ekonomi eller i vart fall ett ekonomiskt samarbete.

Ett samboförhållande uppkommer genom att vissa faktiska förutsättningar är uppfyllda. Den första förutsättningen är att parterna stadigvarande bor tillsammans. Häri ligger att sammanboendet ska ha en viss varaktighet eller åtminstone vara tänkt att ha det. Ett par som endast tillfälligt delar bostad är således inte att anse som sambor. Kan det visas att parternas gemensamma uttryckliga vilja är att deras förhållande ska betraktas som ett samboförhållande, torde detta dock i allmänhet kunna vara utslagsgivande oavsett den faktiska varaktigheten av förhållandet när frågan föreligger för prövning.

Om ett par bor tillsammans och har gemensamma barn, kan man regelmässigt utgå från att ett samboförhållande existerar. I annat fall bör gemensam folkbokföringsadress kunna tyda på att parterna har gemensam bostad och att deras samlevnad inte endast är tillfällig. Om någon av parterna skulle vara folkbokförd på en annan adress än den där paret bor krävs, ifall de inte har gemensamma barn, att en helhetsbedömning av deras förhållande utvisar att de har en gemensam permanentbostad och gemensamt hushåll och att detta förhållande varat en inte alltför kort tid. I propositionen till både gamla och nya sambolagen nämns sex månaders samboende som ett riktmärke.

Det förekommer att den som flyttar in hos någon för att bo tillsammans med denne ändå behåller sin föregående bostad. Om den som flyttar in hos den andra folkbokför sig hos honom eller henne, torde den omständigheten att den tidigare bostaden behålls inte behöva innebära att förutsättningarna för ett samboförhållande inte är uppfyllda. I annat fall kan däremot den omständigheten vara en faktor som vid en helhetsbedömning talar emot att i vart fall den ena parten avser att samboendet ska ha en sådan fasthet och varaktighet som krävs.

Den andra förutsättningen är att parterna sammanbor i ett parförhållande, det vill säga i en förbindelse där sexuellt samliv som regel ingår. Den tredje förutsättningen är att samborna har ett gemensamt hushåll. Med gemensamt hushåll avses att de som bor ihop delar på sysslor och utgifter, alltså samarbetar om vardagliga göromål i hemmet och har gemensam ekonomi, i vart fall ett sådant ekonomiskt samarbete att man kan tala om en hushållsgemenskap (prop. 1986/87:1 s. 252-253 och 368, prop. 2002/03:80 s. 44).

4.3 Underhållsskyldighet

Om ett äktenskap mellan två parter är rättsligt erkänt, föreligger underhållsskyldighet mellan makarna enligt äktenskapsbalken. I 6 kap. 1 § ÄktB stadgas att makarna ska, var och en efter sin förmåga, bidra till det underhåll som behövs för att deras gemensamma och personliga behov ska tillgodoses. Om det som den ena maken ska bidra med inte räcker till för den makens personliga behov eller för de betalningar som den maken annars har hand om för familjens underhåll ska, enligt 6 kap. 2 § ÄktB, den andra maken skjuta till de pengar som behövs. I bestämmelsen görs en skillnad mellan egendom som den mer bemedlade maken skjuter till på grund av den andre makens personliga behov och på grund av hushållsbehov. Enligt 6 kap. 3 § ÄktB blir det som den mindre bemedlade maken erhållit för personliga behov den makens egendom. Följaktligen är den egendom den mer bemedlade maken tillskjutit för familjens underhåll fortfarande den makens egendom.

Huvudtanken är att underhållsskyldigheten i den samlevande familjen normalt uppfylls genom fördelning av inköp och övriga kostnader som är gemensamma för familjen. Om den ena maken försummar sin underhållsskyldighet kan den andra maken väcka talan om underhåll i domstol. Domstolen kan då förelägga den mer bemedlade maken att betala underhållsbidrag enligt 6 kap. 5 § ÄktB. Påpekas bör att underhållsbidraget inte är att se som lön till exempelvis en hemmavarande make för arbete i hemmet. Grunden för underhållsbidraget är lagstiftarens principiella uppfattning att båda makar har rätt att leva på samma standard (prop. 1978/79:12 s. 135).

Om makarna inte varaktigt bor tillsammans ska den mer bemedlade maken fullgöra sin underhållsskyldighet genom bidrag enligt 6 kap. 6 § ÄktB. Enligt samma paragraf får en domstol förplikta en av makarna att lämna bohus som tillhörde makarna gemensamt eller någon av dem när samlevnaden upphörde. Regelen har stor praktisk betydelse. Detta gäller inte minst vid särlevnad under betänketiden, det vill säga den lagstadgade tiden på minst sex månader och högst ett år som ska föregå en äktenskapsskillnad under förutsättningen att båda makarna begär det, att endast den ene maken

begär äktenskapsskillnad eller att någon av makarna bor tillsammans med ett barn under 16 år och som står under den makens vårdnad.

Enligt 6 kap. 7 § ÄktB ska varje make svara för sin egen försörjning efter äktenskapsskillnad. Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken emellertid rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till denna makes förmåga och övriga omständigheter. Tanken bakom bestämmelsen är att en make, som kanske tidigare varit hemmavarande, under en övergångstid kan behöva ekonomisk hjälp innan denne blivit självförsörjande. Denne kanske behöver genomgå en viss utbildning eller arbetsträning för att kunna komma ut på arbetsmarknaden. Någon bestämd tidsgräns för denna "övergångstid" föreslogs inte i propositionen (prop. 1978/79:12 s. 138 f.).

Enligt bestämmelsens andra stycke kan en make efter ett långvarigt äktenskap om denne har svårigheter att försörja sig själv eller om det finns andra synnerliga skäl, erhålla underhållsbidrag under en längre tid. I propositionen framhölls att det efter ett långvarigt äktenskap ibland kan vara svårt för den part som har ägnat all sin tid åt skötseln av barn och hem att komma in i förvärvslivet. Till detta kan ålder och sjukdom medverka. Även om denna make kan skaffa sig en mindre egen inkomst kan det någon gång vara berättigat att den andre betalar ett visst bidrag för längre tid. I propositionen nämns särskilt det fallet då den ena maken på grund av den sneda arbetsfördelningen i hemmet har lyckats nå en god position i förvärvslivet medan den andre har ägnat sin tid åt hus och hem. Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt (prop. 1978/79:12 s. 139 f.).

Möjligheten att kunna hävda en underhållsskyldighet är helt avhängig om äktenskapet är erkänt enligt svensk lag eller ej. Om äktenskapet inte är erkänt enligt svensk lag, finns ingen underhållsskyldighet. Detta gäller oavsett om paret betraktas som sambor eller ej då någon underhållsskyldighet inte finns i sambolagen eller i någon annan lagstiftning. Det nu sagda innebär att de parter som lever i ett religiöst eller kulturellt äktenskap som inte är erkänt enligt svensk lag aldrig kan hävda någon rätt till underhåll, varken före eller efter relationens avslutande och detta oavsett hur långvarig relationen varit.

4.4 Makars och sambors ägande- och förfoganderätt till egendom

4.4.1 Makars äganderätt och förfoganderätt

Det är stor skillnad på om ett par betraktas som makar enligt svensk lag eller om de betraktas som sambor, då äganderätt och förfoganderätten till parets egendom betraktas på olika sätt beroende på samlevnadsform.

I de rättsligt erkända äktenskapen är huvudregeln, enligt 7 kap. 1 § ÄktB, att en makes egendom är giftorättsgods. Uttrycket giftorätt måste skiljas från uttrycket samäganderätt. Med giftorätt avses inte att makar äger viss egendom gemensamt utan vad som avses är att varje make har anspråk på att vid en bodelning i framtiden dela värdet av den egendom som omfattas av giftorätten. En makes egendom kan emellertid vara enskild om det följer av ett äktenskapsförord eller om maken erhållit egendomen som gåva, genom testamente, genom arv eller vissa försäkringar om överlåtelsen förbundits med ett villkor om att egendomen ska vara enskild. Egendom som trätt i stället för den nu nämnda enskilda egendomen är också enskild egendom. Däremot är avkastning från den enskilda egendomen giftorättsgods om förbehåll inte gjorts även för detta.

En make har ingen särskild plikt att vårda sitt giftorättsgods enligt äktenskapsbalken. Däremot finns en bestämmelse om vissa rådighetsinskränkningar i 7 kap. 5 § ÄktB. Bestämmelsen innebär att en make inte får sälja, ge bort eller inteckna respektive pantsätta parets gemensamma bostad och bohag utan samtycke från den andra maken. Skyddsreglerna gäller emellertid inte om egendomen är enskild på grund av villkor i gåva eller testamente, men väl egendom som är enskild på grund av äktenskapsförord. Bestämmelsen kan också göras gällande i förhållande till ett dödsbo efter en avliden make enligt 7 kap. 6 § ÄktB. Enligt 7 kap. 6 § ÄktB krävs emellertid inte samtycke om maken inte kan lämna samtycke eller inte kan lämna samtycke inom rimlig tid. Enligt 7 kap. 8 § ÄktB kan en domstol efter ansökan tillåta åtgärden om samtycke saknas.

Om förfogande i strid med 7 kap. 5 § ÄktB gjorts och inget undantag enligt 6–8 §§ varit för handen är rättshandlingen ogiltig enligt 7 kap. 9 § ÄktB. Egendomen ska då återgå. Undantag görs för bohag som överlåtits eller pantsatts och där tredjeman fått egendomen i sin besittning i god tro. Enligt bestämmelsens andra stycke måste talan om ogiltighet och återgång väckas inom tre månader från det att den make vars rätt överträtts fått kännedom om förfogandet. Om förfogandet avser bohag räknas tiden i stället från det att maken fick kännedom om överlämnandet. Om lagfart eller inskrivning beviljats med anledning av överlåtelse av fast egendom eller tomträtt får talan emellertid inte väckas.

4.4.2 Sambors ägande- och förfoganderätt

En betydande skillnad mellan äktenskapsbalken och sambolagen är omfattningen av giftorättsgodset respektive samboegendomen. Giftorättsgemenskapen är mycket vidsträckt och omfattar som framgått i princip all makarnas egendom medan samboegendomen är begränsad till egendom som har en direkt anknytning till det gemensamma hemmet. På samma sätt som för giftorätten innebär inte reglerna om samboegendom att samborna äger den aktuella egendomen gemensamt, även om samboegendomen naturligtvis kan vara, och säkert ofta är, samägd. Konsekvensen av reglerna för samboegendomen är att varje sambo får en grund för ett anspråk på att vid en bodelning i framtiden dela värdet av samboegendomen.

Enligt 3 § sambolagen utgör sambornas gemensamma bostad och bohag samboegendom om egendomen förvärvats för gemensam användning. I samboegendomen ingår inte, enligt 2 § sambolagen, egendom som en sambo fått i gåva från annan än den andra sambon med villkoret att egendomen ska vara enskild, genom testamente eller arv och som enligt villkor i testamente ska vara enskild samt vad som trätt i stället för den nu nämnda egendomen.

I 5 § sambolagen preciseras begreppet sambornas gemensamma bostad. Bostaden kan utgöras av olika typer av egendom såsom fast egendom, bostadsrätt, hyresrätt etcetera som är avsedd som sambornas gemensamma hem och huvudsakligen innehåller för detta ändamål. Enligt 6 § sambolagen definieras begreppet bohag som möbler, hushållsmaskiner och annat inre lösöre som är avsett för det gemensamma hemmet. Enligt paragrafens andra mening undantas sådant bohag som används uteslutande för den ena sambons bruk. Enligt 7 § undantas bostad och bohag som används huvudsakligen för fritidsändamål.

Av bestämmelserna om samboegendomen följer motsatsvis att en bostad som inte är förvärvad för sambornas gemensamma bruk inte är samboegendom, till exempel en bostad som förvärvats innan samboförhållandets uppkomst eller en övernattningslägenhet etcetera. Vidare undantas fritidshus, banktillgodohavanden, aktier, bilar, båtar etcetera. Till detta måste emellertid tilläggas att samäganderätt naturligtvis uppkommer till egendom som samborna köper gemensamt.

Motsvarande inskränkningar i förfoganderätten som gäller enligt äktenskapsbalken för makarnas gemensamma bostad och bohag gäller enligt 23 § sambolagen för samboegendomen, vilket innebär att en sambo inte kan sälja, ge bort eller inteckna parets samboegendom, till exempel gemensam bostad eller bohag, utan den andra sambons samtycke. En rättshandling som utförts i strid med 23 § sambolagen är ogiltig enligt 25 § sambolagen och egendomen ska då återgå. Undantag görs emellertid för bohag som överlåtits eller pantsatts och där tredjeman fått egendomen i sin besittning i god tro. Enligt bestämmelsens andra stycke måste talan om ogiltighet och återgång väckas inom tre månader från det att den make vars rätt överträtts fått kännedom om förfogandet. Om förfogandet avser bohag räknas tiden istället från det att maken fick kännedom om överlämnandet. Om lagfart eller inskrivning beviljats med anledning av överlåtelse av fast egendom eller tomträtt får talan emellertid inte väckas. Bestämmelserna motsvarar i princip helt och hållet 7 kap. 5–9 §§ ÄktB. I 5 § sambolagen finns en särskild skyddsbestämmelse som stadgar att samborna får i en av dem båda undertecknad handling anmäla till inskrivningsmyndigheten att en fastighet som är lagfaren för en av dem eller en tomträtt för vilken en av dem är inskriven som innehavare är gemensam bostad för dem båda. Om anmälan skett kan lagfart vägras tredjeman om denne förvärvat fastigheten från den sambo som äger fastigheten utan samtycke av den andra sambon.

4.4.3 Icke sammanboendes ägande- och förfoganderätt

Om ett par varken betraktas som gifta eller som sambor enligt svensk lagstiftning, kan vissa begränsade skyddsbestämmelser ändå vara tillämpliga för gemensam egendom enligt bestämmelserna om samäganderätt.

Samäganderätt uppkommer exempelvis om två personer köper en fastighet eller lös egendom tillsammans eller när två personer får en gåva gemensamt eller gemensamt ärver egendom efter en avliden. Det inbördes förhållandet mellan samägarna regleras i lag (1904:48 s. 1) om samäganderätt. Enligt 2 § lagen om samäganderätt gäller att samtliga delägare måste samtycka till varje åtgärd som ska göras med det som ägs gemensamt. Detta gäller med undantag för nödvändiga och brådskande åtgärder. Om delägarna överhuvudtaget inte kan enas om hur egendomen ska förvaltas kan, enligt 3 § lagen om samäganderätt, en delägare ansöka om att egendomen ska förvaltas av en god man. Var och en av delägarna kan också, om denne önskar avsluta samäganderättsförhållandet, hos rätten ansöka om att godset bjuds ut på en offentlig auktion enligt 6 § lagen om samäganderätt.

Två personer som är gifta eller sambor kan vara samägare till viss egendom, exempelvis en fastighet eller visst bohag. Lagen om samäganderätt gäller vid sidan av äktenskapsbalkens och sambolagens regler om egendomsgemenskap. De särskilda skyddsreglerna, exempelvis för en makes möjlighet att förfoga över den gemensamma bostaden, kommer emellertid i praktiken att bli avgörande för en makes möjlighet att förfoga över egendomen.

Om två personer som ingått ett parförhållande, utan att vara gifta eller sambor, gemensamt äger viss egendom, är lagen om samäganderätt exklusivt tillämplig. Förutsättningen är då att egendomen verkligen ägs gemensamt, vilket inte alltid torde vara uppfyllt. En väsentlig skillnad mellan äktenskapsbalkens och sambolagens regler i förhållande till lagen om samäganderätt är att det ofta kan vara svårt att i efterhand bevisa att man bidragit till inköpet av viss egendom och således är samägare till egendomen, om man inte har ett samäganderättsavtal eller ett skuldebrev som styrker samägandet medan, särskilt med avseende på giftorätten, en make inte behöver styrka sin giftorätt på motsvarande sätt.

4.5 Fördelning av egendom efter relationens upphörande

4.5.1 Bodelning mellan makar

Bodelning mellan makar innebär i grova drag en uppdelning av värdet av makarnas giftorättsgods. Genom bodelningen upplöses giftorättsgemenskapen. I 9 kap. 1 § första stycket ÄktB stadgas att när ett äktenskap upplöses, ska makarnas egendom fördelas mellan dem genom bodelning. Bodelning behövs dock inte, om makarna endast har enskild egendom och ingen av dem begär att få överta bostad eller bohag från den andra maken. En begäran om bodelning och om man inte är överens, en framställan till tingsrätten om förordnande för att utse en bodelningsförrättare, kan framställas när som helst i tiden. Enligt bestämmelsens andra stycke får makarna, om de är ense, efter skriftlig anmälan till Skatteverket fördela sin egendom genom bodelning under äktenskapet utan att något mål om äktenskapsskillnad pågår.

Enligt 10 kap. 2 § ÄktB får varje make från bodelningen i skälighets omfattning ta undan kläder och andra föremål som maken har uteslutande till sitt personliga bruk, liksom personliga presenter. Enligt 10 kap. 2 a och 3 §§ ska heller inte vissa försäkringsersättningar och vissa andra icke överlåtbara rättigheter av personlig art med mera omfattas av bodelningen.

Från värdet av respektive makes giftorättsgods ska varje make, enligt 11 kap. 2 § ÄktB, göra avdrag för sina eventuella skulder. Vad som återstår av makarnas giftorättsgods sedan avdrag har gjorts för att skulderna ska täckas ska läggas samman. Enligt huvudregeln i 11 kap. 3 § ÄktB ska värdet av makarnas gemensamma egendom sedan delas lika. Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, ska den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alljämt hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods enligt 11 kap. 4 § första stycket.

Den make som bäst behöver makarnas gemensamma bostad eller bohag har, i enlighet med den så kallade behovsprincipen enligt 11 kap. 8 § ÄktB, rätt att få denna i bodelningen om inte egendomen är den andra makens enskilda. En förutsättning för att en make ska få överta en bostad eller bohag som tillhör den andra maken är vidare att ett sådant övertagande även med hänsyn till omständigheterna i övrigt kan anses skäligt. Svarar egendomen för fordran som är förenad med särskild förmånsrätt i egendomen, till exempel bostadslån, är en ytterligare förutsättning för ett övertagande att den andra maken befrias från ansvar för fordringen eller att medel till att betala denna har satts under särskild vård. Enligt 14 kap. 7 § ÄktB får domstolen bestämma vem av makarna som har rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad för tiden till dess bodelning skett. Ett yrkande om möjligheten att kvarbo i den gemensamma bostaden kan framställas när som helst i tiden tills det att bodelning sker.

I den mån det med hänsyn särskilt till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt att makarna ska dela värdet av giftorättsgodset lika finns en jämningsregel i 12 kap. 1 § ÄktB, den så kallade skevdelningsregeln, vilket innebär att giftorättsgodset delas procentuellt beroende på äktenskapets längd. Enligt praxis delas 20 procent av egendomen efter ett års äktenskap, 40 procent av egendomen efter två års äktenskap, 60 procent av egendomen efter tre års äktenskap och så vidare upp till fem års äktenskap då allt giftorättsgods normalt delas lika. Regeln är ett skydd till fördel för en make som har mycket giftorättsgods.

4.5.2 Bodelning mellan sambor

När ett samboförhållande upphör av annat skäl än att samborna ingår äktenskap med varandra ska, enligt 8 § sambolagen, samboegendomen fördelas mellan dem genom bodelning på begäran av någon av parterna. Begäran om bodelning ska framställas senast ett år efter det att samboförhållandet upphörde. Om samboförhållandet upphör genom att en sambo avlider eller om en sambo avlider inom ett år från det att samboförhållandet upphörde, ska dock begäran framställas senast när bouppteckningen förrättas.

Enligt 9 § sambolagen är lagens regler om bodelning dispositiva. Detta betyder att sambor eller blivande sambor genom ett så kallade samboavtal kan avtala om att reglerna inte ska gälla mellan samborna. Konsekvensen av att lagen avtalas bort är att sambornas ekonomiska mellanhavanden hålls helt isär. Samborna har således inte längre någon grund för ett anspråk på att vid en bodelning dela värdet av någon egendom. Samborna kan genom samboavtalet enbart begränsa vilken egendom som ska ingå i bodelningen. Ett samboavtal kan dock aldrig utvidga en sambos rätt i en framtida bodelning, exempelvis genom att föreskriva att samma regler ska tillämpas som för gifta.

Vid beräkningen av sambornas andelar i samboegendomen ska från vad en sambo äger av egendomen så mycket avräknas att det täcker de skulder som den sambon hade när samboförhållandet upphörde. Regeln motsvarar i princip 11 kap. 2 § i ÄktB men omfattar naturligt nog endast samboegendomen. Det som återstår av samboegendomen sedan avdrag för skulderna gjorts ska enligt huvudregeln delas lika. I praktiken kan detta innebära att det inte finns särskilt mycket kvar att dela om en av parterna har stora skulder, vilket inte lika lätt blir för handen för gifta par eftersom giftorättsgodset är mer omfattande. Om en likadelning framstår som oskälig finns en jämkningsregel i 15 § sambolagen som framförallt ska tillämpas vid kortvariga förhållanden. Regeln motsvarar i princip jämkningsregeln i äktenskapsbalken.

Enligt 16 § andra stycket sambolagen har den sambo som bäst behöver bostaden eller bohaget rätt att få denna egendom. En förutsättning för att en sambo ska få överta bostad eller bohag som tillhör den andra sambon är dock att ett sådant övertagande även med hänsyn till omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

Enligt 22 § sambolagen har en sambo även möjlighet att överta en gemensam bostad som inte är samboegendom om denna innehas med hyres- eller bostadsrätt av den andra sambon. Förutsättningen för att ett sådant övertagande ska komma i fråga är att den sambo som får överta bostaden bäst behöver denna och att ett sådant övertagande även med hänsyn till omständigheterna i övrigt kan anses skäligt. Om samborna inte har eller har haft barn tillsammans, gäller detta emellertid endast om synnerliga skäl talar för det. Synnerliga skäl kan vara att en sambo är gravid.

Vidare gäller att anspråk på att ta över den andres hyres- eller bostadsrätt ska framställas senast ett år efter det att samboförhållandet upphörde. Rätten att ta över bostaden kan således gå förlorad trots att sambon bor kvar i bostaden. Lämnar sambon bostaden, ska anspråket framställas senast tre månader därefter. Regeln är tvingande och kan ha stor betydelse för frågan om den gemensamma bostaden ska ingå i en eventuell bodelning eller ej.

Tidsfristerna i bestämmelsen innebär en väsentlig skillnad avseende förhållandet mellan makar och sambor. En make som inför en förestående äktenskapsskillnad lämnar den gemensamma bostaden har alltid rätt att i en senare tvist framställa ett anspråk på ett övertagande medan en sambo som lämnar den gemensamma bostaden förlorar denna rätt ganska omgående.

Enligt 28 § sambolagen får domstolen interimistiskt bestämma vem som ska ha rätt att bo kvar i en bostad som ska ingå i bodelningen till dess att bodelning har gjorts. Enligt 31 § sambolagen får domstolen även i mål om övertagande enligt 22 § sambolagen interimistiskt bestämma vem som ska ha rätt att bo kvar i den aktuella hyres- eller bostadsrätten till dess frågan slutligen avgjorts. Viktigt att framhålla är att om talan enligt 22 § sambolagen om övertagande inte väckts inom de tidsfrister som nämns i bestämmelsen, med följderna att ett övertagande är uteslutet, finns det inte heller någon möjlighet för sambon att begära att denne ska få bo kvar ens tillfälligt. Sambon har då förlorat all rätt till bostaden.

4.5.3 Fördelning av egendom för icke sammanboende

Om ett par lever i ett religiöst eller kulturellt äktenskap och inte är sammanboende, finns det av naturliga skäl ingen gemensam bostad att dela. Eventuell gemensam egendom får hanteras genom bestämmelserna i samäganderättslagen, vilket som tidigare nämnts ger ett ytterst begränsat skydd. Lagen kan också vara svår att tillämpa på grund av att man då måste visa att det verkligen föreligger samäganderätt till egendomen.

4.6 Efterlevandes rättsställning genom arvsrätt

Skyddet för efterlevande i äktenskap är omfattande. När en make avlider har den andre maken vanligtvis rätt att överta hälften av makarnas gemensamma tillgångar genom sin giftorätt. Den efterlevande maken har utöver detta arvsrätt efter den avlidne. Av 3 kap. 1 § första stycket första meningen ärvdabalken (ÄB) följer att om arvlåtaren var gift, ska kvarlåtenskapen tillfalla den efterlevande maken. Den efterlevande maken ärver före makarnas gemensamma barn och barnbarn. Den efterlevande maken ärver kvarlåtenskapen med fri förfoganderätt enligt 3 kap. 2 § ÄB. Detta betyder att maken får göra vad denne vill med den ärvda egendomen, exempelvis förbruka den helt och hållet, men däremot ej testamentera egendomen till annan. Detta då makarnas gemensamma barn har rätt till egendomen om de överlever den efterlevande föräldern. Om arvlåtaren emellertid efterlämnar ett barn som inte är den efterlevande makens barn gäller, enligt 3 kap. 1 § första stycket andra meningen ÄB, att makens rätt till kvarlåtenskapen omfattar en sådan arvinges arvslott endast om arvingen har avstått från sin rätt till fördel för den efterlevande maken.

Den efterlevande makens rätt kan sättas ur spel genom testamente. I 3 kap. 1 § andra stycket ÄB finns emellertid en särskild skyddsregel till fördel för en efterlevande make, den så kallade basbeloppsregeln. Enligt denna har den efterlevande maken alltid rätt att ur kvarlåtenskapen efter den avlidna maken få egendom till så stort värde att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen eller som utgör den makens enskilda egendom motsvarar fyra prisbasbelopp.

En sambo har däremot ingen arvsrätt efter den andra sambon. Detta betyder att om en sambo dör ärver dennes barn och barnbarn i första hand sambons kvarlämnade egendom. I andra hand ärver den avlidnes föräldrar. För att sambor ska få ärva varandra krävs att de skrivit ett testamente till förmån för den efterlevande. En sambos rätt enligt testamente kan emellertid begränsas om den avlidne efterlämnar ett barn eller annan bröstarvinge. Enligt 7 kap. 1 § ÄB utgör hälften av den arvslott, som

enligt lag tillkommer en bröstarvinge dennes laglott. Enligt 7 kap. 3 § första stycket ÄB kan en bröstarvinge påkalla jämkning i ett testamente för att få ut sin laglott. Laglotten är en lagstadgad rätt för en bröstarvinge att ärva hälften av sin arvslott och således en begränsning av den avlidnes möjlighet att testamentera bort sin egendom. Konsekvensen av regleringen är att om en sambo har testamenterat all sin egendom till en efterlevande sambo ärver den efterlevande sambon enligt huvudregeln den avlidne. Om den avlidne sambon efterlämnar ett barn hade barnet, om testamentet inte hade upprättats, haft rätt till all den avlidnes egendom. Genom att påkalla jämkning har bröstarvingen rätt till sin laglott, det vill säga hälften av arvet efter den avlidne. Den efterlevande sambon kommer då inte att erhålla mer än hälften av den egendom som testamenterats.

I 18 § andra stycket sambolagen finns en skyddsregel till fördel för den efterlevande sambon, den så kallade lilla basbeloppsregeln. Enligt denna regel har en sambo, om ett samboförhållande upphör till följd av att en sambo avlider, alltid rätt att vid fördelning av samboegendomen som sin andel få ut så mycket av den behållna egendomen efter avdrag för skulder, i den mån den räcker, att det motsvarar två gånger det vid tiden för dödsfallet gällande prisbasbeloppet.

Någon arvsrätt eller några skyddsregler för de personer som lever i ett religiöst eller kulturellt äktenskap och som inte bor tillsammans, förekommer överhuvudtaget inte i svensk lagstiftning. Möjlighet finns dock att reglera detta genom testamente till förmån för den andra parten, med de begränsningar som då gäller till förmån för bröstarvingars laglott.

4.7 Frågor som rör barn

4.7.1 Faderskap

Frågor om faderskap till barn regleras helt utifrån om parterna har ingått ett äktenskap som är erkänt enligt svensk lagstiftning eller inte. Om modern är gift med en man vid ett barns födelse, ska denne anses som barnets far enligt 1 kap. 1 § föräldrabalken (FB). Undantag görs enligt 2 § för det fall där nämnda förutsättningar är uppfyllda, exempelvis om det på grund av barnets arvsanlag kan hållas för visst att maken inte är far till barnet eller om det framstår som sannolikt att barnet avlats av annan.

Är modern, vid ett barns födelse, inte gift med en man krävs enligt 1 kap. 3 § FB att faderskapet fastställs genom en faderskapsbekräftelse eller genom dom. Bekräftelse av faderskap sker skriftligen och ska bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Är barnet myndigt ska bekräftelsen istället godkännas av barnet självt. Socialnämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är fader till barnet.

Det nu sagda innebär att barn som föds i ett i Sverige erkänt äktenskap, förutsätts ha moderns make som far. I övrigt behandlas de som lever i ett samboförhållande samt de som inte är sammanboende lika i och med att en utredning om faderskapet krävs i båda fallen.

4.7.2 Vårdnad

Även frågan om vårdnad om barn behandlas annorlunda beroende på om parterna är gifta i ett rättsligt erkänt äktenskap eller ej. Enligt 6 kap. 3 § FB står barnet från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda.

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna, exempelvis på grund av att de är sambor vid barnets födelse och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, kan de enligt 6 kap. 5 och 6 §§ FB antingen väcka talan vid domstol eller avtala om att vårdnaden ska vara gemensam. Om föräldrarna väcker talan vid domstol ska rätten besluta i enlighet med deras begäran, om det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa. Om föräldrarna avtalar om gemensam vårdnad krävs att socialnämnden godkänner avtalet för att det ska vara giltigt. Socialnämnden ska emellertid godkänna ett avtal om gemensam vårdnad om det inte är uppenbart att avtalet är oförenligt med barnets bästa.

Om föräldrarna ingått ett icke rättsligt bindande äktenskap, krävs således ett aktivt handlande från båda för att hantera vårdnadsfrågan om de önskar att vårdnaden ska utövas gemensamt. I detta avseende likabehandlas de som lever i ett samboförhållande respektive de som inte är sammanboende i och med att ett aktivt handlande krävs i båda fallen.

4.7.3 Adoption

Även frågan om adoption behandlas olika beroende på om parterna är gifta i ett rättsligt erkänt äktenskap eller ej. Enligt 4 kap. 3 § FB får makar inte adoptera annat än gemensamt om inte vissa särskilda undantag enligt paragrafen är uppfyllda. Enligt 4 kap. 4 § FB får andra än makar inte gemensamt adoptera barn.

Det nu sagda innebär att de som ingått ett icke rättsligt bindande äktenskap inte får adoptera barn gemensamt och detta oavsett om de är sambor eller ej. I dessa fall får man sålunda endast ansöka om adoption som enskild individ och inte heller ha gemensam vårdnad om adoptivbarnet.

4.8 Familjeåterförening

Lagstiftningen om familjeåterförening i Sverige bedöms utifrån om paret ingår i ett rättsligt giltigt äktenskap eller om de betraktas som sambor. Några möjligheter för parterna i ett religiöst eller kulturellt äktenskap att återförenas i Sverige, finns inte enligt svensk lagstiftning om parterna inte bor tillsammans.

För makar och sambor finns i 5 kap. utlänningslagen (UtlL) särskilda regler om uppehållstillstånd på grund av anknytning som grundar sig på EG-direktivet om rätt till familjeåterförening (2003/86/EG av den 22 september 2003). Enligt 5 kap. 3 § första stycket 1 UtlL ska uppehållstillstånd beviljas en utlänning som är make eller sambo till någon som är bosatt eller som har beviljats uppehållstillstånd för bosättning i Sverige. Rätt till uppehållstillstånd för makar förutsätter att äktenskapet är civilrättsligt giltigt. Om äktenskapet ingåtts utomlands krävs att det erkänns i Sverige i enlighet med svenska internationella privaträttsliga regler. Undantag från rätten till uppehållstillstånd görs enligt 5 kap. 17–17 b §§ UtlL bland annat om äktenskapet är ett skenäktenskap, om sökande gjort sig skyldig till brottslighet eller om utläningen eller utlänningsens barn kan antas bli utsatt för våld om uppehållstillstånd beviljas. Det är Migrationsverket som har bevisbördan för att äktenskapet är ett skenäktenskap och utgångspunkten är att äktenskapet är äkta och att uppehållstillstånd ska beviljas.

För de som avser att ingå äktenskap eller bli sammanboende, uppställs andra krav där något antagande om att relationen är äkta inte finns på samma sätt. Enligt 5 kap. 3 a § första stycket 1 UtlL får uppehållstillstånd ges till en utlänning som har för avsikt att ingå äktenskap eller inleda ett samboförhållande med en person som är bosatt eller som har beviljats uppehållstillstånd för bosättning i Sverige, om förhållandet framstår som seriöst och inte särskilda skäl talar mot att tillstånd ges. En förutsättning för tillämpningen av punkten 1 är att förhållandet bedöms som seriöst. Vid den bedömningen ställs krav på att förhållandet varat en tid, att parterna har träffats i viss utsträckning, att de har god kännedom om varandra och att de har ett gemensamt språk att kommunicera på. Hänsyn tas också till om parterna har eller väntar barn tillsammans (prop. 1999/2000:43 s. 38).

Enligt utlänningslagens ordalydelse jämföras makar och sambor. I praktiken har emellertid makar i vissa fall en särställning. Enligt ett avgörande från Migrationsöverdomstolen ska uppehållstillstånd för sambor som enbart sammanbott i Sverige prövas enligt 5 kap. 3 a § första stycket 1 UtlL, det vill säga som om det är fråga om att inleda ett samboförhållande. Sambor har sålunda till skillnad från makar, om förhållandet inletts i Sverige, ingen oinskränkt rätt till uppehållstillstånd genom att uppehållstillstånd enligt 3 § ska beviljas medan det i 3 a § anges att uppehållstillstånd får beviljas under där nämnda förutsättningar (MIG 2008:30 med hänvisning till prop. 1999/2000:43 s. 30).

Det nu sagda innebär att det görs en åtskillnad mellan de som sammanbott i Sverige och sedan ingått ett rättsligt bindande äktenskap kontra de som sammanbott i Sverige och eventuellt ingått ett religiöst eller kulturellt äktenskap i och med att de sistnämndas relation kommer att utredas mer ingående vid frågan om uppehållstillstånd för någon av parterna.

4.9 Avslutande reflektion

Som framgått av sammanställningen ovan finns ett flertal rättsliga konsekvenser enligt svensk lag för de som valt att ingå ett religiöst eller kulturellt äktenskap till skillnad från de som ingått ett äktenskap som är erkänt enligt svensk lagstiftning. Om parterna är sambor finns ett visst begränsat skydd enligt sambolagen för framförallt fördelning av egendom vid relationens upphörande. Om parterna inte bor tillsammans eller om de vid tidpunkten för egendomsfördelning efter separationen, redan har separerat sedan en tid så att tidsfristerna i sambolagen är passerade, innebär detta att man inte ens kan hävda några rättigheter enligt sambolagen och den ekonomiskt svagare parten är i det fallet i stort sett rättslös.

Enligt svensk lag finns det inget hinder att ingå ett religiöst eller kulturellt äktenskap och samtidigt, eller vid sidan av detta, ingå ett rättsligt bindande äktenskap med samma make. Det får antas att vissa som väljer att ingå ett religiöst eller kulturellt äktenskap delar egendomen vid en separation enligt religiösa eller kulturella bestämmelser som kan uppfattas som bindande mellan parterna. Problem uppstår emellertid om en av parterna väljer att inte följa dessa bestämmelser, det kan då vara svårt att göra gällande några rättigheter enligt svensk lagstiftning.

Det är svårt att se hur man ska kunna komma tillrätta med de rättsliga konsekvenserna som uppstår för de personer som lever i icke rättsligt erkända äktenskap i och med att rättigheter för gifta rimligen måste kopplas till de äktenskap som är erkända enligt svensk lag. För att undvika oväntade konsekvenser vid till exempel fördelning av egendom vid relationens upphörande är det emellertid viktigt att framförallt unga personer som bosätter sig i Sverige efter att ha ingått ett icke rättsligt bindande äktenskap, blir upplysta om de rättigheter som gäller vid ett rättsligt erkänt äktenskap kontra det begränsade skydd som gäller för dem som ingått ett icke rättsligt bindande äktenskap. Det är också viktigt att personer som i olika sammanhang kommer i kontakt med barn och unga som kan komma att ingå ett religiöst eller kulturellt äktenskap, får tillräcklig utbildning i dessa frågor för att i sin tur kunna upplysa de unga om de begränsade skyddsregler som framförallt gäller vid relationens avslutande.

4.10 Referenser

Författningar

Brottsbalk (1962:700)

Föräldrabalk (1949:381)

Lag (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund

Lag (1904:48 s. 1) om samäganderätt

Lag (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

Sambolag (2003:376)

Utlänningslag (2005:716)

Äktenskapsbalk (1987:230)

Ärvidabalk (1958:637)

Förarbeten

Prop. 1978/79:12

Prop. 1986/87:1

Prop. 1999/2000:43

Prop. 2002/03:80

Prop. 2003/04:48

Prop. 2008/09:80

SOU 1964:35

SOU 2008:41

Ds 2002:54

Bet 1986/87:LU18

Praxis

MIG 2008:30

5 Om ett tvångs-, barn- och kusunäktenskap

Av: Astrid Schlytter, filosofie doktor och docent i rättssociologi, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.

Denna artikel beskriver ett tvångs-, barn- och kusunäktenskap i Norge. Underlaget för artikeln är två domar om detta äktenskap. Ärendet har behandlats i två domstolsinstanser i Norge. Först i tingretten²⁹ och därefter i lagmansretten.³⁰ Jag var närvarande under behandlingen av fallet i den andra domstolsinstansen och mina anteckningar från förhandlingen har varit ett viktigt empiriskt material till denna artikel.

Det aktuella äktenskap är i faktisk mening ett tvångsäktenskap, det vill säga att det är ett äktenskap där parterna inte av fri vilja har ingått äktenskapet. För att ett fall ska räknas som ett tvångsäktenskap i straffrättslig mening i Norge behöver två villkor föreligga. För det första ska en part ha ingått äktenskapet som följd av *”vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettsstridig adferd”* (Straffeloven § 222, annet ledd). Detta föreligger i det aktuella fallet. Flickan gav som det står i domen *”sitt verbala samtykke till ektenskapsingåelsen da hun ble spurt av imamen. Det kan imidlertid ikke herska tvil om at det for henne var en tvangsmessig situasjon”* (11-075341AST-BORG/03 s. 13). Detta betyder att äktenskapet ingicks under tvång och att det i denna mening uppfyller lagens krav.

För det andra krävs emellertid att äktenskapet också i formell mening är att räkna som ett äktenskap, det vill säga att det ska ha registrerats i det land som det ingicks i. Detta har i det aktuella fallet inte skett, vilket kan bero på att det skulle vara omöjligt att få detta äktenskap registrerat på grund av flickans låga ålder. Tvångsäktenskapsbestämmelsen i norsk lag blev inte använt i fallet, som följd av att det andra kravet inte var uppfyllt. Däremot räknades äktenskapet som ett tvångsäktenskap enligt bestämmelsen om våld i nära relationer (Straffeloven § 219). Denna bestämmelse rör kvinnofridsbrott som i svensk lag är reglerad i 4 kap. 4 a § i Brottsbalken (prop. 1997/98:55, prop. 1998/99:145). Att bli tvingad in i ett äktenskap räknades sålunda som en brottslig gärning som består av upprepade separata gärningar.

Det aktuella tvångsäktenskapet rör två familjer och det utspelas i en migrationskontext där familjerna på grund av förföljelse blev tvungna att lämna hemlandet, Irak. De hade bott ungefär tio år i Norge när äktenskapet genomfördes. Förhållandena i familjernas hemland innebär att de har sina rötter i en kollektivistisk kultur. Familjerna kan beskrivas som traditionella.

Artikeln handlar inte om den rättsliga regleringen av ett tvångs-, barn- och kusunäktenskap. Syftet med artikeln är att belysa varför traditioner som tvångs-, barn- och kusunäktenskap lever vidare i en migrationskontext och följderna av ett sådant äktenskap – framförallt för den kvinnliga parten i det, men också för de andra aktörerna.

---

²⁹ Sak nr 10-188517MED-OTIR/03

³⁰ Sak nr 11-075341AST-BORG/03. Denna dom överklagades, men Høyesterett avvísade överklagan.

Historien kunde lika gärna ha utspelats i Sverige. Detta äktenskap är inte det enda i sitt slag. Det finns flickor och unga kvinnor i Sverige idag som har liknande erfarenheter. Att som 13-åring och även som ännu yngre, bli bortgift, och därmed tvingas ha ett sexuellt samliv, räknas såväl i Sverige som i Norge som brottsligt. Det är straffbart enligt norsk lag att ha sexuellt umgänge med barn under 16 år (Straffeloven § 196 første ledd) och enligt svensk rätt med barn under 15 år (Brottsbalken 6 kap. 4–6 §§).

Det är nödvändigt att förstå den socialisering som de unga som ingår äktenskapet har varit med om. Utan att förstå den blir det omöjligt att förstå varför en ung man går med på att gifta sig med sin kusin som han inte är kär i samt att under flera år våldta och misshandla henne. Och när det gäller flickan, att förstå varför hon inte motsatte sig äktenskapet och varför hon under flera år stod ut med systematiska våldtäkter och misshandel. Detta handlar om vad som gör en ung man till en brottsling, där han är ett redskap för andras intressen. Dessutom, och ännu viktigare, vad som fick flickan att trots den psykiska och fysiska nedbrytningsprocess hon utsattes för, göra motstånd.

Jag använder mig av fallstudien som metod (Merriam 1994). Mot bakgrund av befintlig forskning om de kulturella och socioekonomiska sammanhangen för traditioner som tvångs-, barn- och kusinäktenskap placerar jag det aktuella fallet i en institutionell kontext av normer och värderingar (Heller 1999). På detta sätt blir det aktuella fallet ett fall av en mer generell problematik. Utöver detta har jag i min analys av de involverade kvinnornas ageranden använt mig av andra kvinnors erfarenheter. Eftersom jag inte haft möjlighet att ta del av allt det bakgrundsmaterial som finns i ärendet eller att intervjua de berörda kvinnorna eller deras ombud har jag använt mig av andra kvinnors erfarenheter av liknande situationer. Detta är kvinnor som har anknytning till Sverige och som har liknande erfarenheter som flickorna och kvinnorna i det aktuella ärendet. Min ambition har varit att genom detta tillvägagångssätt lyfta flera möjliga aspekter av de involverade aktörernas ageranden.

Av etiska skäl använder jag inga namn i artikeln. Eftersom syftet är att skapa en förståelse för den utsatthet som framförallt de unga i fall av tvångs-, barn- och kusinäktenskap kan ha, är det inte vad som i det aktuella fallet faktiskt skedde som är det centrala. Genom mitt förtolkande förhållningssätt är det därför möjliga scenarier i tillägg till de faktiska som jag beskriver och analyserar.

Artikeln består av fyra delar. I del 1 gör jag en ganska kort bakgrundsbeskrivning av det aktuella fallet. Del 2 är en forskningsgenomgång och i del 3 analyserar jag det aktuella äktenskapet som en fallstudie. Del 4 är en kort sammanfattande och reflekterande del.

5.1 Bakgrundsbeskrivning

5.1.1 Ett religiöst äktenskap

Beskrivningen av det aktuella äktenskapet görs i första hand mot bakgrund av en flickas berättelse. Flickan var 13 år när hon ingick ett religiöst äktenskap med sin kusin som då var 19 år. Giftermålet bestod av en religiös ceremoni och en efterföljande fest, båda delarna genomfördes i kusinens föräldrars lägenhet i Norge. Ceremonin utfördes av en imam i två vittnens närvaro. Samtliga familjemedlemmar i de båda familjerna, förutom flickans pappa, deltog. På kvällen, efter ceremonin och den efterföljande festen, antog flickan att hon skulle följa med sin mamma hem, men det fick hon inte. Hon blev tvungen att vara kvar och dela säng med sin kusin. Flickan och kusinen blev efter detta betraktade som ett par. Familjerna förväntade att de skulle leva och bete sig som äkta makar.

Det pågick diskussioner om äktenskapet några månader innan bröllopet genomfördes. Det var parets fäder, som var bröder, som kom överens om äktenskapet. Flickans far bad pojkens far ta över kontrollen och ansvaret för flickan. Också i detta sammanhang följdes religiösa traditioner. De två bröderna läste tillsammans en vers ur koranen. Den överenskommelse som de två bröderna gjorde skulle kunna betraktas som en förlovning.

Ett fotoalbum med bilder från bröllopfesten tyder på att det kan vara två par som gifte sig vid samma tillfälle. Det andra paret var den 13-åriga flickans ett år äldre syster och hennes kusin, en bror till den kusin som 13-åringen gifte sig med. Han var då 21 år gammal. Det kan sålunda vara ett dubbelt kusinäktenskap som genomfördes.

Situationen för flickan

Flickan gick i högstadiet när hon blev bortgift. Skolan som hon gick i låg nära hennes familjs bostad och ganska långt från makens/kusinens, svärmors/fasters och svärfars/farbrors. Av denna anledning bodde hon under vardagarna hos sin biologiska familj medan hon under helger och lov bodde med sin make/kusin i hans föräldrars lägenhet. När hon började gymnasiet blev hon tvungen att bo permanent hos sin make/kusin.

När flickan är 17 år tar hon kontakt med sin lärare. Hon berättar om sin situation, om att hon av sin make/kusin ständigt blir utsatt för våldtäkter, misshandel och hot. Också hennes svärfar/farbror och svärmor/faster misshandlar och hotar henne. Hon har bett sina föräldrar om hjälp men de säger att de inget kan göra. Hon får av sin pappa veta att hon är hans brors familjs egendom och att hon måste göra som de säger. Maken/kusinen som hon är gift med säger till henne att hennes kropp är hans egendom och av sin svärmor/faster får hon veta att det är hennes plikt att ha sex med sin make/kusin.

Det första samlaget beskrivs av flickan som det mest fruktansvärda som hon någonsin hade varit med om. Hon ville inte ha samlag med maken/kusinen men han genomförde det med våld. Av vad som framkommer verkar makens/kusinens sexliv med flickan ha varit omfattande och förutom att samlagen i sig är fruktansvärda, använder maken/kusinen sig av våld och hot för att genomföra dem.

Efter drygt ett års äktenskap inleder maken/kusinen en stadig relation med en annan, med honom jämnårig, kvinna. Flickan var inte emot detta. Hon trodde att detta skulle innebära att hon inte skulle behöva ha sex med maken/kusinen. Så blev det inte. Flickan och maken/kusinen bodde de tre första åren hos maken/kusinens familj. När maken/kusinen skaffade en egen lägenhet hoppades flickan att hennes situation skulle bli bättre, bland annat att hon då inte skulle behöva utsättas för hot och misshandel från de andra familjemedlemmarna. Det blev dock inte bättre eftersom våldtäkterna och misshandeln fortsatte.

I detta läge försökte flickan övertyga maken/kusinen om att hon hade en sjukdom som smittade via samlag. Hon visade ett läkarintyg på detta. För att ta reda på om flickan hade en sådan sjukdom tog hennes svärmor/faster med henne till hemlandet för att undersöka henne. När det visade sig att hon var frisk och att det var flickan själv som hade skrivit läkarintyget, blev hon misshandlad av sin svärfar/farbror. Hon fick även veta att hon där inget kunde göra, underförstått att han kunde göra vad han ville så länge hon var i hans hemland.

Flickan omhändertas

Tillbaka i Norge blir hon återigen våldtagen och misshandlad av sin make/kusin. Direkt efter detta kontakter hon skolan och hon blev omgående omhändertagen. Polisen kopplades in och såväl maken/kusinen som hennes föräldrar och svärmor/faster häktades. Hennes svärfar/farbror var kvar i Irak.

Det framkommer vidare i ärendet att flickans svärfar/farbror också är gift i hemlandet och att han har barn där. Han har senare fast bosatt sig där. Även flickans pappa sägs ha en andra hustru i hemlandet.

I den efterföljande rättsprocessen dömdes maken/kusinen i första instans till fängelse i fem år och sex månader och i andra instans till sex år. Kusinens mamma, alltså flickans svärmor/faster fick i den första domstolsinstansen tre år och sex månaders fängelse. Hon överklagade inte domen. Flickans pappa dömdes till tre år och sex månader i den första instansen och till tre år och fyra månader i den andra. Flickans mamma dömdes till tre år och sex månader men frikändes i andra instans.

5.2 Tvångsäktenskap ur ett socioekonomiskt och kulturellt perspektiv

Syftet med denna del är som ovan nämnts, att mot bakgrund av befintlig forskning beskriva de socioekonomiska och kulturella sammanhangen som ligger till grund för traditioner som tvångsäktenskap. I detta sammanhang menar jag som beskrivits inledningsvis, äktenskap som i faktisk mening är tvångsäktenskap. Detta är äktenskap där de som gifter sig inte har gjort det av egen fri vilja, utan det är en produkt av materiella förhållanden och av maktförhållandena mellan könen och mellan generationer. Dessa förhållanden, såväl ekonomiska som kulturella, uttrycks via normer och värderingar (Heller 1999). På detta sätt placeras det aktuella fallet i ett institutionellt sammanhang av normer och värderingar.

5.2.1 Storfamilj med traditionella kollektivistiska normer

Flickans och kusinens familjer har i Norge levt som en storfamilj. Detta gäller socialt och känslomässigt och under de första åren även faktiskt genom boendet. Familjerna eller storfamiljen lever efter värderingar och normer som föräldrarna har med sig från hemlandet och som enligt den turkiska socialpsykologen Kağıtçıbaşı skapar *ett ömsesidigt beroende mellan familjemedlemmarna* (2002, 2007). Hon använder sig av tre idealtypiska familjemodeller och relaterar dem till samhällets ekonomiska villkor, till familjenormer och till betydelse för individens identitetsutveckling (2007). De tre familjemodellerna är den traditionella som innebär ett ömsesidigt beroende mellan individerna, den moderna traditionella som skapar ett i emotionell mening ömsesidigt beroende mellan individerna och den moderna individualistiska som alstrar självständiga individer.

Familjenormerna inom den ömsesidigt beroende familjemodellen är en produkt av en kollektivistisk kultur och av att familjen är traditionell. Normerna uttrycker oftast patrilineära bindningar där män är överordnade kvinnor och äldre män överordnade yngre. Vidare har kvinnor ett lågt värde och barn tillskrivs ett utilitaristiskt värde i meningen att de ses som en inkomstkälla för familjen och som en säkerhet för ålderdomen. Föräldraskapet är auktoritärt, där viktiga värden i uppfostran av barnen är lydnad och beroende. Förhållandet mellan könen är komplementärt där kvinnan har ansvar för den privata sfären medan män har ansvar för den offentliga sfären och representerar familjen utåt (Kağıtçıbaşı 2007).

Sönernas värde

Inom ramen för den kollektivistiska traditionella familjemodellen förutsätts sönerna föra familjen och släkten vidare. Sönerna har ett stort ekonomiskt värde och det är sålunda av högsta prioritet att de är kvar inom släkten/gruppen. För att detta ska kunna vara möjligt behövs det flickor inom släkten/gruppen som dessa pojkar kan gifta sig med (Tillion 1966/ 1983/ 2007). Som en konsekvens av detta kan det vara vanligt att kusiner gifter sig med varandra. Detta bidrar till att hålla ihop familjen i såväl ekonomiska som sociala avseenden och för de äldsta männen att behålla makten över familjemedlemmarna.

I en familjekontext med mera auktoritära traditioner och där de yngre generationerna är till för de äldre, har släkten stor makt över de ungas val av äktenskapspartner. Det är andra faktorer än parets egna preferenser som påverkar valet av partner. Individens egen vilja kan överskuggas av familjens och släktens sociala, ekonomiska och religiösa preferenser. Äktenskapstraditionerna är i dessa sammanhang en viktig sammanhållande faktor (Kandioly 2007, Tillion 1966/1983/2007).

Pojkars kontroll av systrar och kusiner

Pojkar får från barnsben lära sig att släktens status vilar på närstående flickors/kvinnors oskuld och att flickors/kvinnors beteenden kan leda till att släktens heder kullkastas och att det är pojkarna som är personligt ansvariga för att detta inte sker. Bröder ser som sin uppgift att skydda sina systrar inklusive kusiner. Vidare står broderns värdighet och heder i relation till systemens/kusinens (Joseph 1994).

Dessa krav på flickor respektive pojkar har stora konsekvenser för relationen mellan bror och syster och för kusinrelationerna. Å ena sidan kan de sedan de var små ha umgåtts och lekt tillsammans, vilket kan innebära att de som personer är viktiga för varandra. Å andra sidan är kontroll och våld latent i deras relation. Brodern är beroende av systemens beteenden och han kan bestraffas om han inte bevakar familjens heder. Vidare kan systemen bestraffas av brodern om hon inte följer förväntade beteenden. Systemen är för brodern på samma gång, som socialantropologen Tillion skriver, "*the object of his love, tyranny and jealousy*" (Tillion 1966/1983/2007 s. 113).

Pojkar får lära sig att det är både av hänsyn till släktens intressen, som av "*omsorg och kärlek*" till systemen/kusinerna som de måste kontrollera och även misshandla dem. Detta rör, som FN-rapportören Asma Jahangir, beskriver själva kärnan i hedersbegreppet, nämligen att det är som följd av något gott och positivt – heder – som kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet sker. Det är genom att upprätthålla hedern som pojken och den unge mannen, liksom hans släkt, får respekt (Regeringskansliet 2005).

Kvinnors kontroll av kvinnor

Ett av de särskilda dragen vid våld i hederns namn har att göra med kvinnors roll att reglera och bevaka kvinnors beteenden. Det är kvinnor som står för den dagliga övervakningen av flickors och kvinnors beteenden. Kvinnors engagemang leder till att kvinnor kan betraktas som potentiella gärningsmän (Sen 2005).

Maskulinitet och heder

Som följd av barns och särskild pojkars stora ekonomiska betydelse, är det av största vikt att kontrollera kvinnans sexualitet och födande. I biologisk mening blir en flicka kvinna när hon får menstruation, även om hon i mental mening kan vara ett barn. Det är bara kvinnor som kan föda barn och att alla människor är födda av en kvinna är grunden för det starka manliga intresset för kvinnors reproduktionsförmåga (Grønlien Zetterqvist 2002).

Att kontrollera kvinnans sexualitet, särskilt den ogifta flickans/kvinnans oskuld, är en förutsättning för den manliga hedern. Denna maskulinitet kännetecknas av heteronomi, det vill säga att den är beroende av de omdömen som kollektivet faller om den enskilde mannen. Den är också osjälvständig i och med att mannens heder och manlighet är starkt kopplade till kvinnans sexuella beteende (Erdreich 2006). När en mans heder kränks, vare sig av ren tillfällighet eller på annat sätt, krävs det en omedelbar respons av honom för att han ska kunna behålla sitt anseende, även om denna respons tar sig våldsamma uttryck. En man som brister i eller vägrar att kontrollera, förtrycka och utöva våld mot sina närstående kvinnor då dessa betar sig ”otillbörligt” degraderas och riskerar repressalier både från sin familj och från den övriga omgivningen (Campbell 1964).

Att vara oskuld är för flickan en förutsättning för äktenskapet, medan flickans oskuld för män är status och styrka inför andra män, alltså inte något han behöver för relationen till kvinnor. Detta innebär som den marockanska forskaren Mernissi skriver att kvinnan ”*must deny her own existence so that he can make her exist*” (Mernissi 1992, s.187)

Det är på grund av oskulden som hon kontrolleras och degraderas inom familjen. Förutom förnekandet av den egna sexualiteten, innebär praktiserande av oskuldsnormer att flickans sexualitet ägs av familjen och släkten. Föreställningar om att flickans sexualitet är farlig, innebär både ett förnekande av hennes kropp och av självet. Kroppen kan av flickan komma att bli hennes fiende.

Samhället utanför familjen

De kontextuella förhållandena för den kollektivistiska traditionella familjen är framförallt ett agrar-/landsbygdssamhälle med lågt välstånd (Kağıtçıbaşı 2007). Dessa villkor kan ändras radikalt i en migrationskontext. Individerna förutsätts ha en egen relation till staten och statens normer som uttrycks genom principen *en person, en röst*, ger i princip kvinnor samma rättigheter som män (Bauböck 1996). Förutom att medborgarskapet (eller liknande) ger rätt till rättigheter i staten, ger staten individen instrument för att överskrida konservativa normer som att kvinnor är underordnade män, eller barn föräldrar, i familjen. Exempel på statlig intervention i familjen är att barnbidraget betalas ut till kvinnan och inte till mannen. Så är det såväl i Norge som i Sverige. Det moderna samhället förutsätter att de tre samhällsinstitutionerna stat, marknad och familj, är avskilda och att alla individer ska kunna röra sig inom samtliga arenor. Isoleras den unge inom en arena, till exempel familjen, får denne inte ta del av de resurser som samhället erbjuder. Dessutom tränas inte den enskilde att vara en självständig individ vilket är en förutsättning för att han eller hon ska kunna överskrida de begränsningar som normerna inom familjen kan innebära.

5.3 Relationerna mellan könen

I denna del gör jag en genomgång av maktförhållandena, i första hand mellan könen, i familjen i det aktuella rättsfallet. Som jag har beskrivit i avsnittet ovan har kvinnokroppen för män både ett ekonomiskt och ett symboliskt värde och båda delarna har att göra med kvinnors reproduktionsförmåga. Alltså: eftersom det enbart är kvinnor som kan föda barn och barn, i första hand söner, är av avgörande betydelse för släktens fortlevnad, är det nödvändigt att män har kontrollen både över kvinnors sexualitet och över födande. För att få pojkar och män att utöva denna kontroll, socialiseras de till att se den som en del av manligheten, sin identitet. Den manliga kontrollen av kvinnan är ur detta perspektiv gränslös.

Huruvida kvinnor har möjligheter att stå emot och säga nej till patriarkala krav, är enligt den turkiska sociologen Kandioty ett sätt att belysa kvinnors samhälleliga ställning (1988). Hon anser att kvinnors underordning under män inte är desamma i alla sammanhang och samhällen, utan varierar och är beroende av deras möjligheter att överskrida de krav män ställer på dem. De krav män ställer är beroende av det samhälleliga sammanhanget. Detta är nödvändigt att problematisera eftersom de aktuella kvinnornas och männens grundläggande socialisering har skett i ett annat samhälleligt sammanhang än det som de idag faktiskt lever i. Det kan sålunda föreligga en diskrepans mellan de samhälleliga sammanhangen och individernas värderingar och normer. De patriarkala kraven är en produkt såväl av de egna värderingarna som av de faktiska socioekonomiska villkoren. Detsamma gäller för kvinnornas möjligheter att motstå dessa krav.

Mot denna bakgrund belyses den roll kvinnorna i den aktuella familjen har för männen och villkoren för dem att göra motstånd. Förutom att belysa de sätt kvinnorna kontrolleras på, särskilt betydelsen av kusin- och tvångsäktenskapet, tar jag upp det aktuella kusinäktenskapets möjliga ekonomiska betydelse för männen.

5.3.1 Storfamiljen ändras

De två familjerna bildar en storfamilj och denna har ändrats radikalt jämfört med när familjemedlemmarna flyttade till Norge. Då bestod den av två män, bröder som är överordnade de andra, de två kvinnor de är gifta med och ett antal barn där pojkarna är äldre än flickorna. Efter tvångsäktenskapen mellan de fyra kusinerna, har de två familjerna som storfamiljen utgör ändrats. De två äldsta männen kan, genom att ha två familjer och också själva bo i två länder som ligger långt ifrån varandra, ha försvagat sin ställning i familjen som bor i Norge. De har stärkt de äldsta sönernas roll i kontrollen av familjen i Norge. Detta sker som jag beskrivit, genom att de två äldsta sönerna till den ena brodern får gifta sig med de två äldsta dottrarna till den andra brodern.

I linje med storfamiljens traditioner bildar dessa två familjer inte två självständiga enheter utan en, de fyra kusinerna bor i samma lägenhet som de manliga kusinernas mamma. De bildar ett tregenerationshushåll. Det andra hushållet i Norge, som även fortsättningsvis ingår i storfamiljen, består nu av en mamma med yngre barn och en pappa som bor delvis med familjen. Dessa förändringar betyder inte att de två fäderna/bröderna inte fortsätter att kontrollera familjemedlemmarna, men de gör det på ett annat sätt än tidigare. De gör det genom den äldsta mannens söner men också genom hans första hustru. Hur hon i sin tur kontrolleras vet vi inte.

5.3.2 Möjliga skäl till tvångsäktenskapet

Som nämnts i avsnittet ovan har de två äldsta männen även familjer i hemlandet. De skäl som gjorde att de två bröderna med familjer behövde fly landet finns inte längre kvar. Det har sålunda varit möjligt att återvända, vilket de två männen kan sägas ha gjort. Däremot har de inte tagit med sig sina familjer i Norge. De har en familj i hemlandet och en i Norge. Den äldsta har flera barn såväl med den första som med den andra hustrun. Sannolikt har dessa män familj i hemlandet som de kan återknyta till och därmed också resurser i form av hus och andra tillgångar.

Det verkar vara med anledning av att den yngsta av de två bröderna bildade familj i hemlandet som hans ena dotter, eller sannolikt två, blev bortgifta i Norge. Om det viktiga för dessa män var att återvända till sitt hemland borde de två männen ha tagit med sig familjerna i Norge tillbaka till hemlandet. Den yngsta brodern, som var pappa till de två flickorna, skulle ha kunnat gifta bort dem med män i hemlandet. I stället får de gifta sig med sina kusiner i Norge.

I förhandlingen i rätten framkom olika skäl till varför de två bröderna såg till att deras barn gifte sig med varandra. Ett skäl ansågs vara att de själva, fäderna i de två familjerna, hade eller skulle etablera nya familjer i hemlandet. Mot denna bakgrund skulle det kunna föreligga ett behov av att de äldsta sönerna tar över de två fädernas roll i familjerna/storfamiljen i Norge. Detta skulle fäderna delvis kunna uppnå genom att de två äldsta sönerna bor kvar hos sin mamma och gifter sig med sina kusiner. Då upprätthåller de kontrollen av mamman samtidigt som de tar över kontrollen av två av sina äldsta kusiner. Ett annat skäl som nämns är att den yngsta av de två fäderna var skyldig den äldre brodern pengar. Ett tredje skäl är att en av flickorna skulle ha blivit förnorskad. Ett fjärde att den ena av sönerna levde ett för kringflackande liv och skulle behöva stadga sig.

Samtliga skäl kan föreligga, de motsäger inte varandra. Men allt detta skulle också kunna uppnås om samtliga familjemedlemmar flyttar med till hemlandet och barnen, såväl döttrarna som sönerna, gifter sig i fädernas hemland. Det finns åtminstone två möjliga anledningar till varför detta inte görs. Den ena kan vara att sönerna, som vid tidpunkten för äktenskapet var 19 år och 21 år, inte ville flytta till hemlandet. En annan anledning till att familjerna som helhet inte flyttar tillbaka till hemlandet kan vara att fäderna har egna intressen av att vilja ha en fot kvar i Norge. De kan anse att situationen i hemlandet är för instabil för att permanent flytta dit. Ett annat motiv för att ha kvar en del av sin familj i Norge kan vara ekonomiskt.

Ekonomiska intressen

I Norge lever föräldrarna i de två familjerna i all huvudsak på bidrag.³¹ Detta är försörjningsbidrag av olika slag och barnbidrag. Mödrarna får mera i bidrag än fäderna, bland annat eftersom barnbidraget betalas till mödrarna. Skillnaden mellan fäderna å den ena sidan och mödrarna å den andra är ganska stora. Detta gäller särskilt för flickans föräldrar.

De ekonomiska aspekterna av äktenskapen mellan fädernas barn, där den ena mannens döttrar gifter sig med den andra mannens söner, är att de unga med största sannolikhet kommer att få barn. Ensamstående kvinnor med barn och som inte lever med mannen kan få ett extra barnbidrag.³² I förhållande till den norska staten skulle de aktuella flickorna kunna räknas som ensamstående utan män eftersom relationen inte var registrerad. Dessutom hade sönerna flera år innan det religiöst baserade äktenskapet ingicks haft annan bostad. Även om det kan väcka uppmärksamhet hos staten att

³¹ Uppgifter som jag tagit del av via offentliga myndigheter som det norska Skatteverket (skattelister.no).

³² Information via NAV (arbets- og velferdsetaten) www.nav.no

så unga flickor får barn har de, oavsett vilka ifrågasättanden som sker från statens sida, rätt till barnbidragen. Det kan mot denna bakgrund finnas ett ekonomiskt incitament från fädernas sida att gifta bort sina barn.

Att den norska staten betraktar kvinnan som en självständig person med en egen relation till staten är inte detsamma som att det är kvinnan som faktiskt disponerar pengarna. I denna del är maktförhållandet mellan kvinnan och mannen i den aktuella familjen avgörande, vilka som beskrivits ovan måste förstås utifrån villkoren för den traditionella familjen i en kollektivistisk kultur.

En annan möjlig ekonomisk aspekt av den kollektivistiska traditionella familjestrukturen där äldre män bestämmer över yngre är att de två sönerna som gifter sig och som är yrkesarbetande inte själva får bestämma över sina inkomster.

5.3.3 De unga männens parallella familjeliv

De två bröderna som de två systrarna gifter sig med verkar båda ha en flickvän vid sidan av sina äktenskap. Detta visar att de har ett eget liv bredvid det som de har i storfamiljen. De lever på ett sätt som en traditionell storfamilj, där de två bröderna fortsätter att bo hemma hos sin mamma efter att de är gifta, samtidigt som de har ett annat liv utanför storfamiljen. I detta sammanhang kan de sägas leva ett dubbelliv. De har ett familjeliv under mammans överinseende i hennes lägenhet och ett annat liv utanför denna storfamilj. Detta kan vara en situation som deras far accepterade. En möjlig tolkning av deras situation är att bröderna ska gifta sig med sina kusiner, dels för att kusinerna ska kontrolleras, dels för att de ska bli med barn. Om bröderna gör detta, är det acceptabelt att de skaffar sig en egen familj vid sidan av storfamiljen.

Det framkommer att den kusin som gifter sig med den 13-åriga flickan inte var kär i henne när han ingick äktenskapet. Han var själv i en tvångssituation. Detsamma kan antas vara fallet för hans äldre bror. Att för pojkar/unga män behöva gifta sig med sina kusiner är en ofrihet, men den är inte ett hinder för att de ska kunna ha en flickvän vid sidan av och planera för ett parallellt familjeliv.

Av vad som framkommer i ärendet är den yngsta brodern mycket brutal i förhållande till sin kusin/maka. Han har våldtagit och misshandlat sin maka/kusin under flera år. Obesvarade frågor i sammanhanget är om han gör detta för att han vet att det finns en förväntan om att hon ska bli gravid? Använder han sig av det grova våldet mot henne därför att han vet att hon är i en mycket inlåst situation? Hon kan inte gå till sina föräldrar för att få hjälp, pappan har ju ett intresse av att hon är gift och mamman har inget att säga till om.

5.3.4 Kroppen tillhör inte en själv

I äktenskapet utsätts flickan för kränkningar och våld av ett slag som hon aldrig upplevt förut. Hon beskriver, som nämnts inledningsvis, det första samlaget som det värsta hon varit med om i sitt liv. Hon vill inte ha samlag med kusinen och blir därför våldtagen. Att våldtas tillhör flickans vardag. Trots att hon ber sina föräldrar om hjälp får hon inte det. Hon får av dem veta att hon ska göra som kusinen och hans familj vill eftersom hon är deras egendom. Kusinen anser att hennes kropp är hans egendom. När hon gör motstånd mot kusinen och sin farbror och de misshandlar henne, gör hennes föräldrar inget för att stoppa detta.

Flickan var 13 år när våldtäkterna och kränkningarna började och detta pågick under drygt fyra år. Detta betyder att hon går från att vara barn med viss frihet till att bli extremt ofri och att detta inleds med en våldtäkt – som för henne var en chock. Denna våldtäkt kan beskrivas som en ritual med innebörden att det är någon annan som äger dig, och som anger vad du har att förvänta dig. Liknande erfarenheter har flickor som är offer för trafficking, människohandel (Regeringens skrivelse 2007/08:167, Regeringskansliet 2009).

Detta tillstånd fortsätter, dessutom får flickan ensam härda ut det som för henne är en obeskrivbar fysisk och psykisk smärta. Detta är som en annan informant har beskrivit det, ”*värre än döden*”. Att bli styrd av ett yttre tvång av detta slag bidrar till att bryta ned flickan. Den uppfattning hon haft om sig själv som barn, där hon haft ett värde, tas ifrån henne. För att behålla ”*sig själv*”, vara någon, lär hon sig att skilja mellan kroppen och sig själv. Kroppen upplevs på detta sätt inte tillhöra henne (Grønlien-Zetterqvist 2002).

5.3.5 Att göra motstånd

Flickan gör hela tiden motstånd. Hon gör det redan under bröllopskvällen. Hon vill efter ceremonin och festen följa med sin mamma hem. Hon vill inte ha sex med maken/kusinen, men tvingas till det. Av sina svärföräldrar tvingas hon ta hand om hushållet och bo kvar hos dem. När det är dags att bo permanent hos sin svärmor/faster och svärfar/farbror, vägrar hon detta. Hon står på sig trots hot och misshandel. Till slut måste hon följa med, men det är motvilligt och hon blir ständigt utsatt för hot och misshandel. Det hon gör motstånd mot är att bli bortgift, att ägas av någon annan och att vara inlåst i äktenskapet.

Trots att hon utsätts för misshandel, våldtäkter och behandlas som om hon ägs av andra, vilket bidrar till att bryta ned henne, pågår genom hennes motstånd en motsatt process. Det är i allt det motstånd som hon gör, som hon blir någon (Grønlien-Zetterqvist 2002). Då är hon ett subjekt. Detta påverkar exempelvis hennes make/kusin, bland annat genom att hon blir ett problem som han behöver hantera, vilket han bland annat gör genom misshandel. Men framförallt påverkar detta henne själv. Hon säger upprepade gånger nej, och hon gör mer än det. Genom det fabricerade läkarintyget, om att hon har en smittsam blodsjukdom, gör hon något aktivt.

Detta är det första steget till ett liv utan kusinen – till ett alternativt liv. Det stora klivet tog hon när hon kontaktade sin lärare. Detta gjorde hon när det hade uppdragats att hon genom läkarintyget försökt lura sin make/kusin och hans familj och hon som följd av detta blev våldtagen och allvarligt misshandlad. Om det var på grund av misshandeln eller av andra skäl som hennes make/kusin dagen efter körde henne hem till hennes familj/mamma, vet vi inte. Men denna handling, från makens/kusins sida är, sett ur flickans perspektiv, mycket allvarlig. Hon kan riskera att bli skickad tillbaka till storfamiljens hemland, där hon är helt i männens händer. Som hennes svärfar/farbror tidigare sagt kan hon där inget göra. Detta kunde för henne vara en livshotande situation. I detta läge, när det gäller, ber hon samhället om hjälp (Grønlien Zetterqvist 2002). Detta gör hon ganska omedelbart efter att hon kommit hem och inom en vecka blir hon omhändertagen mot föräldrarnas vilja och får sålunda frihet genom tvång.

Detta är ett tvång i meningen att familjen/slakten inte kan hämta henne och bestraffa henne, eventuellt ta hennes liv, som flera hade hotat med. I nästa steg får hon ytterligare skydd genom polisens och rättsväsendets ingripande som leder till att såväl maken/kusinen som andra närstående vuxna sätts i fängelse. Detta innebär enligt en annan informant att rädslan kan släppa taget om en. Hon har ett

ganska starkt skydd. Det är tack vare detta som hon inför polisen och i rättegångarna vågar vittna om det hon varit med om.

Andra kvinnors motstånd

Det är ytterligare en kvinna i storfamiljen som följer flickans väg och gör motstånd. Detta är flickans svärmor/faster, alltså makens/kusinens mamma. Denna kvinna spelade en central roll i genomförandet av och i upprätthållande av tvångsäktenskapet. Hon var ansvarig för förberedelserna, bland annat var det hon som köpte ringar och kläder. Det är hon som kontrollerar att flickan inordnar sig, både i hushållsarbetet och i det sexuella samlivet. Detta gör hon genom att utöva hot och våld. Hon är den kvinna i den kvinnliga hierarkin som har störst makt. Hennes man är den äldsta av de två bröderna och den som i den manliga hierarkin har mest att säga till om och den position i storfamiljen som hon har kan hon ha i kraft av sin man. Sannolikt blev hon som följd av sin roll i storfamiljen en gärningsman. Förutom traditionella förväntningar kan hon själv ha varit utsatt för hot och/eller misshandel.

Medan hon sitter i häkte, innan åtal väcks och rättegång hålls, begär hon skilsmässa. När hon sedan döms till fängelse accepterar hon domen. Hon tar sitt ansvar. Dessa två handlingar, att skilja sig och att acceptera domen, innebär ett avståndstagande från de patriarkala kraven. Detta gäller traditioner som tvångsäktenskap och kuvande av kvinnor, inklusive henne själv.

Att hon efter ganska kort tid i fängelse tar avstånd från sin make, som skilsmässan är ett uttryck för, är ett stort steg. De nya villkoren, att vara i fängelse, kan ha spelat en roll i sammanhanget. Fängelset skapar en frizon på ett sätt. Det kan som en annan ung kvinna berättar skapa en känsla av äkta trygghet. Detta tillstånd innebär möjligheter att skapa sig ett eget utrymme, med andra ord att få kontakt med sina känslor. Detta är för att använda en kvinnas ord: *”att få frihet för första gången i mitt liv”*. Genom de dagliga rutinerna, inklusive olika sysselsättningar, i fängelset skapas utrymme inte bara för de egna känslorna, utan också för att upptäcka nya förmågor för egen del. Det är fullt möjligt att i fängelset få kontakt med de egna känslorna och i denna mening uppnå möjligheten att skapa sig *”ett eget rum”*.

Andra kvinnors anpassning

Flickans mamma liksom flickans storsyster lyckas inte överskrida strukturerna. Flickans mamma har psykiska problem och framställs genomgående i rättegången som hjälplös. Bland annat gör hennes man detta genom att få det att framstå som om han är en förutsättning för att hon ska klara av det vardagliga livet. Hon beskrivs som den frånvarande och han som den närvarande föräldern i familjen. Genom beskrivningen av sin hustrus begränsningar framstår han som en omsorgsfull och god förälder. Denna bild gör flickans mamma inga invändningar emot. Frågan är om hon inte kan eller inte vill göra detta. Hon gråter mycket och hennes svar på, för domstolen väsentliga frågor, är att hon inget minns. Till exempel minns hon inget från händelsen då hennes dotter blev vigd även om det framgår av en rad andra vittnesmål att hon var närvarande. Samtidigt kan hon minnas att saker hon sagt i polisförhöret inte stämmer. Det finns en inkonsekvens hos henne genom att hon å ena sidan hävdar att hon inte minns något samtidigt som hon minns att hon inte minns enstaka konkreta händelser. Hur kan hon veta detta när hon inte minns något.

Trots att även denna kvinna satt i fängelse och skulle ha kunnat uppnå en känsla av trygghet går hon inte emot uppfattningar, som makens, om att hon är en person som inte räknas. Samtidigt verkar det, som ovan nämnts, som att hon använder sig av denna bild inför rätten. I detta avseende framstår hon sålunda som en person som gör motstånd. Hon har en situation som skiljer sig från den hennes svägerska har i och med att hon fortfarande har små barn. Även om dessa då rättegången pågår är omhändertagna, kan hennes överordnade intresse vara att finnas där för sina yngsta barn.

Flickans storasyster, som bara är ett år äldre och som sannolikt blev bortgift samtidigt som sin ett år yngre syster, kan leva i ett ständigt trauma. Om hon skulle berätta sin historia riskerar hennes make/kusin ett minst lika högst straff som det hans yngre bror fick och de vuxna i familjen skulle kunna få ett ännu längre straff. Innebörden av detta är att hon lever med en ständig press från familjemedlemmars sida. Vidare kan hon som följd av att hon tagit avstånd från sin ett år yngre syster få positiv bekräftelse från desamma. Sannolikt hålls hon kvar i ett traumatiskt tillstånd och kan bara komma ur det om hon får ett skydd mot yttre hot. Detta får hon sannolikt om hon ber om det.

Villkor för motstånd

Att den unga flickan och även hennes svärmor överskrider de patriarkala kraven, har att göra med att det går att få skydd. Flickan vet genom skolan att hon kan få hjälp av samhället, annars skulle hon inte ha kontaktat sin lärare. För hennes svärmors del är det när hon faktiskt får ett yttre skydd, när hon hamnat i fängelse, som hon vågar välja sina egna intressen. De båda behövde lämna den egna familjen för att få skydd. Deras erfarenheter pekar på betydelsen av att det finns skyddade boenden som antingen drivs i statlig regi eller som får statligt stöd.

5.3.6 Sammanfattande kommentarer – kontinuitet och förändring

För att återgå till den inledande frågan i detta avsnitt – om den roll kvinnorna har för männen och villkoren för kvinnor att göra motstånd – så visar genomgången att kvinnorna som följd av de faktiska maktrelationerna har ytterst lite att säga till om. Såväl de äldre kvinnorna, mödrarna, som de yngre styrs av männen. Kvinnorna är till för männen och har ytterst små möjligheter att undkomma detta. Även sönerna får inordna sig de äldsta männens intressen. Samtidigt är det skillnader mellan sönerna och mödrarna/döttrarna i detta avseende. En viktig skillnad gäller brutaliteten i det sönerna respektive döttrarna behöver utstå.

Förändringarna för alla involverade aktörer har att göra med statens roll. När 17-åringen berättar för sin lärare om sin situation så är det för att hon är medveten om att det finns en alternativ värld utanför familjens. Även om statens ingripande handlar om att skydda en person, så får detta konsekvenser inte bara för de personer som har kränkt henne utan för familjesystemet som helhet. Det är detta som sker när kvinnorna väljer sig själva. Detta gör den unga flickan när hon kontaktar skolan och vittnar mot sin make/kusin och medlemmar i familjen/släkten och det gör hennes faster när hon tar ut skilsmässa, tar sitt straff och vittnar i rättegången. Det är sålunda i mötet med staten där de betraktas som individer med rättigheter som det är möjligt för dem att bryta beroendet och inordningen i familjesystemet.

5.4 Traditionerna är kvar i den nya kontexten

5.4.1 Ny kontext – gamla normer och värderingar

Trots att familjen bott i Norge i mer än tio år lever värderingar och normer som har sin bakgrund i en annan samhällskontext än den norska vidare. Storfamiljen kan beskrivas som ett samhälle i samhället. Normerna som följs i detta mindre samhälle är på kollisionkurs med det norska samhällets normer.

- Trots att äktenskapsåldern i Norge är 18 år blir de två flickorna, 13 år och 14 år, bortgifta.
- Trots att äktenskap ska ingås av fri vilja har de unga, framförallt flickorna, ingen möjlighet att ha en egen vilja.
- De unga som har växt upp tillsammans och som på många sätt levt som syskon, tvingas gifta sig med varandra.
- Flickorna som i mentala avseenden är barn tvingas av sina föräldrar och av sin farbror och faster att dela säng med och ha ett sexualliv med sina kusiner.
- De unga männen kan som följd av sin beroendeställning vara tvungna att försöka göra sina kusiner gravida, förutom att gifta sig med dem.
- De unga männen blir genom detta brottslingar, de tvingas ha sexuellt umgänge med minderåriga och åtminstone för den ena begå våldtäkt och de tvingas begå kvinnofridsbrott.
- De unga och framförallt flickorna är, som följd av att de har tvingats gifta sig med sina kusiner, i en låst situation. Deras föräldrar, i första hand fäder, har intresse av äktenskapet och föräldrarna fungerar inte som flickornas allierade. De unga är i denna situation beroende av samhällets hjälp.
- Även mödrarna, såväl dottrarnas som sönernas, tvingas begå och/eller delta i brottsliga handlingar.

5.4.2 Skälen till äktenskapet

Det kan finnas flera skäl till varför äktenskapet blir av. De äldsta männen, som är bröder, använder den makt de har i familjen till att ha en fot kvar i Norge även om de ”har flyttat” hem igen. De har en familj i hemlandet och en i Norge. Dessutom kan det finnas starka ekonomiska intressen bakom deras handlanden.

De äldsta männen styr de andra familjemedlemmarna. Flickorna styrs framförallt genom fysiskt våld. De tvingas gifta sig och vara kvar i äktenskapet genom fysiskt våld. De utsätts för en kropplig exploatering som har likheter med människohandel. Om det är ett starkt ekonomiskt intresse bakom de äldsta männens handlande – vilket det kan vara – så används de unga flickornas kroppar i ett cyniskt ekonomiskt syfte. De unga männen används som ett medel för att åstadkomma detta.

Mammorna till de båda kusinparen används också. De har lite att säga till om. De måste bo kvar i Norge och de måste se till att de två flickorna håller sig inom familjen och är sexuellt tillgängliga för kusinerna.

Om det finns ett ekonomiskt intresse bakom männens handlande, bland annat att de bestämmer över de bidrag kvinnorna får av den norska staten, lever med största sannolikhet dessa kvinnor, de två unga flickorna och de yngsta barnen i storfamiljen med mycket små ekonomiska resurser.

5.4.3 Manliga allianser

Männen kan sägas forma en hierarki, där det är den äldsta av fäderna som har mest makt. Under honom kommer hans bror, som är de två flickornas pappa, och under honom de äldsta sönerna till den äldsta fadern/brodern. Eftersom det är söner som ska föra släkten vidare har den äldsta av fäderna/bröderna en mycket starkare position än den andra, som framförallt har döttrar. Enligt det kontrakt dessa fäder/bröder ingick och som låg till grund för den religiösa vigseln och bröllopfesten så fick den äldsta brodern ta över styrningen och ansvaret för den yngre broderns döttrar. Detta var en handel med kvinnor som innebar att resurser överfördes till den äldsta brodern.

Även om den äldsta brodern behövde använda sina söner för detta, vilket även begränsade deras livsutrymme, så verkar detta ske på ett villkorat sätt. De får nämligen ha flickvänner bredvid. De lever som beskrivits ovan två parallella liv, ett inom storfamiljen och ett utanför. Frågan är om det fanns en överenskommelse mellan fadern och sönerna om att äktenskapet med kusinerna i tid skulle vara begränsad och/eller inte vara ett hinder för att de ingår ett äktenskap med en annan kvinna.

5.4.4 Religiösa normer

En annan och mycket viktig aspekt av de två äldsta männen agerande är att de förenar traditionella normer och värderingar med religiösa. När de gjorde upp om äktenskapet och när det genomfördes följdes religiösa traditioner. Överenskommelsen om äktenskapet legitimerades genom att de två männen tillsammans läste upp en vers ur Koranen och själva vigselceremonin hölls av en imam i närvaro av två vittnen. Precis som i Sverige kan imamer i Norge ha vigselrätt. Huruvida den aktuella imamen hade det går inte att besvara eftersom det inte har framkommit vem imamen var. Oavsett har den aktuella imamen inte följt statens normer. Det var barn som vigdes och det skedde under tvång. Det finns ett stort preventivt intresse av att sätta stopp för detta, det vill säga av att göra imamen och vittnena ansvariga för det de gjorde. Detta har i det aktuella fallet inte varit möjligt eftersom ingen kommer ihåg namnet på imamen eller vilken moské han tillhör. Detsamma gäller för vittnena, ingen säger sig veta vilka de var. Detta är inte trovärdigt utan vittnar snarare om att om någon skulle berätta vem imamen är skulle denne kunna komma i en mycket utsatt position. Hon eller han skulle kunna få hela det religiösa samfundet, möjligen även hela den religiösa gruppen, mot sig.

5.5 Referenser

- Bauböck R. (1996). Social and Cultural Integration in a Civil Society. In R. Bauböck, A. Heller & A. Zolberg (Eds.), *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of immigration*. Aldershot: Avebury.
- Campbell, J. K. (1964). *Honour, family and patronage: A study of institutions and moral values in a Greek mountain community*. Oxford: Clarendon Press
- Erdreich, L. (2006). Degendering the Honor/Care Conflation: Palestinian Israeli University Women's Appropriations of Independence. *ETHOS*, vol. 34, nr 1 s. 132–164.
- Grønlien-Zetterqvist, K. (2002). *Att vara kroppssubjekt. Ett fenomenologiskt bidrag till feministisk teori och religionsfilosofi*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Heller, A. (1999). *A Theory of Modernity*. Blackwell: New York.
- Joseph, S. (1994). Brother/sister relationships: connectivity, love and power in reproduction of patriarchy in Lebanon, *American Ethnologist* 21(1):50–73.
- Kağıtçıbaşı, C. (2002). Cross-cultural Perspectives on Family Change. In R. Liljeström & E. Özdalga (Eds.), *Autonomy and Dependence in the Family. Turkey and Sweden in critical perspective*. Swedish research institute in Istanbul.
- Kağıtçıbaşı, C. (2007). *Family, Self and Human Development Across Cultures. Theory and Applications*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers: New Jersey.
- Kandioty, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society*, Vol. 2, No 3 pp 274–290.
- Kandioty, D. (2007). Introduction. In G. Tillion (Ed.), *My Cousin, My Husband. Clan and Kinship in Mediterranean Societies*. London: Saqi Books.
- Mernissi F. (1992). Virginity and patriarchy. *Women's studies International Forum*. Vol. 5, No. 2, pp. 183–191.
- Merriam, S. (1994). *Fallstudien som metod*. Studentlitteratur: Lund.
- Regeringskansliet (2005). *Combating Patriarchal Violence Against Women – Focusing on Violence in the Name of Honour*. Report from the international conference, Stockholm, 7–8 december 2004.
- Regeringskansliet (2009). *Mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.
- Regeringens proposition 1997/98:55. *Kvinnofrid*.
- Regeringens proposition 1998/99:145. *Ändring av fridskränkingsbrotten*.
- Regeringens skrivelse 2007/08:167. *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*.
- Sen, P. (2005). 'Crimes of honour', value and meaning. In L. Welchman, & S. Hossain, (Eds.), *'Honour' Crimes, paradigms, and violence against women*. Zed Books: London.

Tillion, G. (1966/1983/2007). *My Cousin, My Husband. Clans and Kinship in Mediterranean Societies*, Saqi Essentials: London.

Elektroniska källor

Verdens Gang Nett:

<http://skattelister.no/>

NAV (arbeids- og velferdsetaten):

www.nav.no/

Lagar och förordningar

LOV-1902-05-22-10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven).

SFS (1962:700) Brottsbalken.

Domar

Oslo Tingrett: Sak nr 10-188517MED-OTIR/03

Borgarting Lagmansrett: Sak nr 11-075341AST-BORG/03.